

2025
JANUARY - JUNE

ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 : มกราคม - มิถุนายน 2568

Vol.4 No.1 : January - June 2025

ISSN: 3057-0891 (Online)

วารสาร พุทธศาสน์สังคมร่วมสมัย

Journal of Contemporary Buddhist Society (JCBS)

วารสาร พุทธศาสนสังคมร่วมสมัย

JCBS journal of Contemporary Buddhist Society

ISSN : 3057-0891 (Online)

ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2568

Vol.4 No.1 January - June 2025

วัตถุประสงค์

วารสาร พุทธศาสนสังคมร่วมสมัย มีนโยบายเพื่อส่งเสริมการศึกษา ค้นคว้า เผยแพร่บทความวิจัย และบทความวิชาการของนักวิจัย นักวิชาการ คณาจารย์ นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไปในมิติทางด้าน พระพุทธศาสนา ศิลปศาสตร์ รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ สหวิทยาด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สหวิทยาด้านการพัฒนาสังคม สหวิทยาการด้านการศึกษาและการเรียนรู้ โดยเปิดรับบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

กำหนดการเผยแพร่ ปีละ 2 ฉบับ ๆ ละ 6 บทความ

ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน

ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม

ประเภทของผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสาร:

- 1) บทความวิชาการ (Academic Article)
- 2) บทความวิจัย (Research Article)
- 3) บทความวิจารณ์หนังสือ (Book Review)
- 4) บทความอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของวารสาร

การพิจารณาและคัดเลือกบทความ:

บทความแต่ละบทความจะได้รับพิจารณาจากคณะกรรมการกลั่นกรองบทความวารสาร (Peer Review) จำนวนไม่น้อยกว่า 3 ท่าน ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง และได้รับความเห็นชอบจาก กองบรรณาธิการก่อนตีพิมพ์ โดยการพิจารณาบทความจะมีรูปแบบที่ผู้พิจารณาบทความไม่ทราบชื่อหรือข้อมูลของผู้เขียนบทความ และผู้เขียนบทความไม่ทราบชื่อผู้พิจารณาบทความ (Double - Blind Peer Review)

บทความที่ส่งมาตีพิมพ์ในวารสารพุทธศาสน์สังคมร่วมสมัย จะต้องไม่เคยตีพิมพ์ หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาของวารสารอื่น ๆ ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่วารสารกำหนด

ทัศนะและความคิดเห็นที่ปรากฏในบทความวารสาร พุทธศาสน์สังคมร่วมสมัย ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความนั้น และไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร

ที่ปรึกษาวารสาร

พระเทพวัชรสีลาภรณ์, ดร.	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศ.(พิเศษ) รท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ	ราชบัณฑิต
รศ.ดร.ประพันธ์ ศุภษร	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ

บรรณาธิการ:

ผศ.ดร.กฤติยา ถ้ำทอง	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
---------------------	------------------------------------

หัวหน้ากองบรรณาธิการ:

พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑโฒ. ดร.	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
------------------------------	---------------------------

กองบรรณาธิการ:

พระเมธาวิเชียร, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระครูสุตันทบัณฑิต, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ. ดร.พิชัย จันทน์มณี	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
รศ. ดร.สายชล ชุตติเจื้อจิ้น	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
รศ. ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
รศ. ดร.มานพ นักการเรือน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ. ดร.สุวิญ รักสัตย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ผศ. ดร.ธเนศ เกษศิลป์	มหาวิทยาลัยมหิดล
ดร.ชำนาญ เกิดช่อ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ดร.แม่ชีจิราภรณ์ ขนาดนิต	เสถียรธรรมสถาน

ผู้ช่วยกองบรรณาธิการ:

พระเจริญพงษ์ ธมมทีโป, ผศ. ดร.

พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนต์, ดร.

พระมหานิติทัศน์ ญาณสิทธิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ผู้ประสานงานฝ่ายกฎหมาย:

รศ.ดร.ภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ฝ่ายออกแบบปกและจัดรูปเล่ม:

พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑโฒ, ดร.

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

นายวิษณุ โยรัมย์

โรงเรียนวัดพลับพลาชัย

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา

กรุงเทพมหานคร

สำนักงาน:

เลขที่ 2 วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ถนนสนามไชย แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร
กรุงเทพมหานคร 10200 โทร. 0619945451

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาถ้อยแถลงบทความ (Peer Review)

พระเมธาวิสัยรส, รศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระครูวิมลปริยัติบัณฑิต, ผศ. ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระครูสุตตันตบัตินิต, ผศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระเจริญพงษ์ ธมมทีโป, ผศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหาอริย อริยชัย, ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหาพุดมแผน ปญญาวุธ, ดร.

วัดไร่ขิง พระอารามหลวง

พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนต์, ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระสมุห์นพดล อตถยุตโต, ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รศ. ดร.พิชัย จันทรมณี

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ

รศ. ดร.สายชล ชุตติเจื้อจิ้น

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ

รศ. ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน

มหาวิทยาลัยมหิดล

รศ. ดร.มานพ นักการเรือน

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รศ. ดร.ประพันธ์ ศุภษร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รศ. ดร.ภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รศ. ดร.สุวิญ รักษ์ตย์
รศ. ดร.มานิตย์ เพื่องผล
รศ.พ.ต.อ.หญิง ดร.ทัดดาว โฉมลักษณ์
ผศ. ดร.อุบล วุฒิพรโสภณ
ผศ. ดร.ชัยศักดิ์ คล้ายแดง
ผศ. ดร.ชาติเมธี หงสา
ผศ. ดร.พุทธชาติ แผนสมบุญ
ผศ. ดร.สมคิด เศษวงศ์
ผศ. ดร.ธเนศ เกษศิลป์
ดร.แม่ชีจิราภรณ์ ขนาดนิต
ดร.วิจิตรา บุญแล
ดร.สุรัตน์ พักน้อย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โรงเรียนนายร้อยตำรวจสามพราน
นักวิชาการอิสระ
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหิดล
เสถียรธรรมสถาน
มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
ข้อมูลเกี่ยวกับวารสาร	ก
สารบัญ	จ
รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี INNOVATIVE MEDIA MODELS TO PRESEVE BUDDHIST HERITAGE IN THE DVARAVATI PERIOD CONTEST Sovanna Hoeurn, พระครูโสภณปฐมาภรณ์, พระพัฒนวัชร ญาณสิริ (พูลสวัสดิ์), ประพันธ์ ศุภษร, มานิตย์ เฟื่องผล Sovanna Hoeurn, Phrakhrusobhonpathamaphon, Phraphatthanawat Yanasiri (Phoolsawat), Praphan Supason, Manit Fueangphon	1-16
พุทธนันทนาการ: มิติใหม่ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุไทย BUDDHIST-BASED RECREATION: A NEW DIMENSION IN ENHANCING THE QUALITY OF LIFE OF THAI ELDERLY เตชภณ ทองเต็ม Tachapon Tongterm	17-33
สุวรรณภูมิ : ศึกษาและตีความจากคัมภีร์ SUARNABHUMI: STUDY AND INTERPRET FROM SCRICTURES มานพ นักการเรียน, วิญญู กิณะเสน, บานชื่น นักการเรียน, ฉัชศุภางค์ สารมาศ Manop Nakkanrian, Winyou Kinasen, Banchuen Nakkanrian, Chatsuphang Saramart	34-49
THE SELF IN QUESTION: A COMPARATIVE STUDY OF DESCARTES' COGITO AND BUDDHIST PHILOSOPHICAL VIEWS Md Zizaur Rahaman	50-61
การล้างบาป แก้ไขกรรม ตามคัมภีร์พุทธศาสนา BAPTISM AND KARMA CORRECTION ACCORDING TO BUDDHIST SCRIPTURES นางนพขวัญ นาคนวน, พระมหาทวีบุรณ์ ปญญาทีโป (ปัญญานี) Ms. Nopphakwan Nakwanon, Phra Maha Thawibun Panyathipho (Panyani)	62-73
พระพุทธศาสนาในสายตานักธรรมจาริกจีน BUDDHISM IN THE EYES OF CHINESE PILGRIMS สุรวาท โตเจริญ, พระมหาปริทัศน์ วรกีจโจ Suravet Tocharoen, Phramaha Paritas Vorakicco	74-83

รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี

INNOVATIVE MEDIA MODELS TO PRESEVE BUDDHIST HERITAGE IN THE DVARAVATI PERIOD CONTEST

Sovanna Hoeurn¹, พระครูโสภณปฐมภรณ์², พระพัฒนวัชร ญาณสิริ (พูลสวัสดิ์)³,
ประพันธ์ ศุภษร⁴, มานิตย์ เฟื่องผล⁵

Sovanna Hoeurn¹, Phrakhrusobhonpathamaphon², Phraphatthanawat Yanasiri (Phoolsawat)³,
Praphan Supason⁴, Manit Fueangphon⁵

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^{1,3,4,5}

Mahachulalongkornrajavidyalaya University^{1,3,4,5}

วัดไร่ขิง พระอารามหลวง²

Wat Rai Khing, Royal Monastery

Corresponding Author E-mail: sovannahoeurn@gmail.com

Received 14 June 2025; Revised 29 June 2025; Accepted 30 June 2025.

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี 2) เพื่อพัฒนารูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ในการสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี และ 3) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลผ่านการศึกษาวรรณกรรม เอกสารทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาพระพุทธศาสนา โบราณคดี วัฒนธรรม และการสื่อสารสร้างสรรค์ 12 รูปคน รวมถึงการสังเกตและวิเคราะห์เนื้อหาเชิงบริบท

ผลการวิจัยพบว่า องค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีสามารถจำแนกได้เป็น 4 ด้านหลัก ได้แก่ (1) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภูมิภาคสุวรรณภูมิ (2) ลักษณะทางความเชื่อและรูปแบบการปฏิบัติในยุคทวารวดี (3) ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่สะท้อนพุทธศิลป์ และ (4) แนวคิดและค่านิยมที่หล่อหลอมวิถีชีวิตของผู้คนในยุคนี้ สำหรับรูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ที่พัฒนาขึ้นนั้น เป็นสื่อผสม ที่บูรณาการองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาเข้ากับเทคโนโลยีดิจิทัล โดยใช้การออกแบบเนื้อหาที่ให้ความรู้ ควบคู่ไปกับคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ถ่ายทอดเรื่องราวด้วยวิธีการที่เข้าใจง่าย มีความสวยงาม และดึงดูดกลุ่มเป้าหมายในยุคปัจจุบัน ผลการพัฒนาแสดงให้เห็นว่า สื่อดังกล่าวสามารถใช้เป็นแนวทางในการสื่อสารและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงสร้างสรรค์ ช่วยสืบสานมรดกทางธรรมะและวัฒนธรรมพุทธให้คงอยู่ในสังคมร่วมสมัยได้อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: นวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์, พระพุทธศาสนา, ทวารวดี, มรดกทางวัฒนธรรม, การเผยแพร่ศาสนา

Abstract

This research aimed to 1) study the body of knowledge related to Buddhism in the Dvaravati context and 2) develop a model of creative media innovation for preserving the Buddhist heritage in the Dvaravati context. A qualitative research methodology was employed, with data collected through documentary research, including historical records, archaeological evidence, relevant academic works, and in-depth interviews with 12 key informants who are experts in Buddhism, archaeology, cultural studies, and creative communication. Contextual observation and content analysis were also conducted.

The study also included participant observation and contextual content analysis. The findings revealed that the body of knowledge regarding Buddhism in the Dvaravati period can be categorized into four key areas: (1) the dissemination of Buddhism throughout the Suvarnabhumi region; (2) religious beliefs and practices characteristic of the period; (3) Buddhist art and architecture reflecting spiritual influence; and (4) cultural values and worldviews embedded in everyday life. The developed media model integrates Buddhist knowledge with digital technologies to create multimedia tools that are informative, visually engaging, and appropriate for contemporary audiences. The design emphasizes educational content aligned with cultural aesthetics, delivering messages in a way that is accessible and meaningful. The results indicate that this innovative media can serve as an effective tool for creative communication, preservation, and transmission of Buddhist heritage. It supports the sustainable continuation of Buddhist teachings and culture within modern society.

Keywords: Creative media innovation; Buddhism; Dvaravati; cultural heritage; religious dissemination.

บทนำ

พระพุทธศาสนาและสังคมไทยมีความผสมกลมกลืนกันอย่างแยกไม่ออกมาเป็นเวลายาวนาน นับตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งได้ส่งสมณทูต คือ พระโสณะเถระและพระอุตระเถระ เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๓ ดินแดนดังกล่าวในปัจจุบันได้แก่ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บริเวณคาบสมุทรอินโดจีน เช่น พม่า ไทย ลาว และกัมพูชา เป็นต้น พระพุทธศาสนาในประเทศไทยจึงได้รับการสืบทอดต่อเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของสังคมไทย จากการสำรวจศาสนสถาน โบราณวัตถุ และหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์

ระหว่างดินแดนไทยกับโลกภายนอกอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมืองนครปฐมโบราณ ซึ่งปรากฏความสำคัญตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงยุคประวัติศาสตร์ในภูมิภาคนี้ (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2547) ในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรมทางเทคโนโลยีเพื่อความก้าวหน้าของสังคม ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง การศาสนา วัฒนธรรม การศึกษา และระบบการเรียนรู้ การติดต่อสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่เชื่อมโยงผู้คนจากทุกมุมโลกเข้าด้วยกัน การสื่อสารจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้าใจ การเรียนรู้ และการตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ ผ่านสื่อหลากหลายประเภท เช่น คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์ สมาร์ทโฟน ป้ายโฆษณา หรือสื่อสิ่งพิมพ์ในรูปแบบวารสาร ซึ่งล้วนมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในโลกยุคดิจิทัล การสื่อสารในยุคดิจิทัลอาศัยเครือข่ายอินเทอร์เน็ตและอุปกรณ์ดิจิทัลต่าง ๆ จึงทำให้ทุกภาคส่วนต้องปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง เพราะผู้คนที่ต้องการข้อมูลที่รวดเร็ว ถูกต้อง ครบถ้วน และเชื่อถือได้ ความก้าวหน้าของนวัตกรรมสื่อในปัจจุบันมุ่งเน้นการพัฒนาเพื่อความสะดวกสบาย ง่ายต่อการเข้าถึงข้อมูล และการเรียนรู้ได้ทุกที่ทุกเวลา ด้วยเหตุนี้ “สื่อ” จึงกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีอิทธิพลอย่างกว้างขวางต่อผู้คนในหลากหลายมิติของสังคม ทั้งในด้านวิถีชีวิต วิถีชีวิต พฤติกรรม และแนวทางการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม พร้อมกันนั้นก็อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของผู้คนในภาพรวม ดังนั้น การพัฒนานวัตกรรมสื่ออย่างเหมาะสมจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการอยู่รอดและการปรับตัวในยุคเครือข่ายสังคม (คณะกรรมการการพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์แห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, 2564) ซึ่งมีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตและการสื่อสารของคนในสังคมเป็นอย่างมาก โดยเป็นข้อบ่งชี้ว่าสื่อหรือเครื่องมือสื่อสารที่ได้รับความนิยมในแต่ละช่วงเวลาจะมีอิทธิพลต่อความคิดของคน และเป็นปัจจัยที่กำหนดกรอบแนวคิดและความเข้าใจในการมองโลกในปัจจุบันของแต่ละคน

การพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ถือเป็นแนวทางหนึ่งที่ช่วยยกระดับการสื่อสารและการถ่ายทอดข้อมูลให้เกิดผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมาย โดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึง “นวัตกรรม” ผู้คนมักนึกถึงสิ่งประดิษฐ์หรือเทคโนโลยีสมัยใหม่เท่านั้น ทั้งที่ในความเป็นจริง “นวัตกรรม” มีความหมายที่กว้างขวาง และมีบทบาทสำคัญในทุกวงการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “นวัตกรรมสื่อ” ซึ่งสามารถนำไปใช้ได้ทั้งในทางสร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์ ขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้สื่อสาร (พงศ์พันธ์ อนันต์วรณชัย, 2564) นวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ที่มีเนื้อหาส่งเสริมศีลธรรม จริยธรรม วัฒนธรรม และความมั่นคงของสังคม มีศักยภาพในการพัฒนาทักษะชีวิตและความคิดสร้างสรรค์ของผู้คนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนานวัตกรรมสื่อในด้านใดก็ตาม จึงจำเป็นต้องเข้าใจทั้งเทคโนโลยีสารสนเทศและเนื้อหาที่ต้องการถ่ายทอดอย่างลึกซึ้ง เพื่อให้สามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะหากมุ่งหวังให้นวัตกรรมสื่อนั้นเป็นเครื่องมือในการสืบสานวัฒนธรรม ศาสนา หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็ยิ่งจำเป็นต้องศึกษาความเป็นมา องค์ประกอบสำคัญ รวมถึงปัญหาและข้อจำกัดของประเด็นนั้นอย่างรอบด้าน (คณะกรรมการการพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์แห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, 2564) เมื่อนำนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์มาพัฒนาด้านใดด้านหนึ่งจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเข้าใจถึงเทคโนโลยีสารสนเทศประกอบกับเรื่องราวหรือด้านที่จะถ่ายทอดออกไป ให้มองเห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ว่า

การพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์จะมุ่งไปในทิศทางไหน หากต้องการพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อการสืบสานวัฒนธรรม ศาสนา หรือสิ่งที่มีอยู่เดิมก็ควรที่จะทำการศึกษา และเข้าใจถึงเนื้อหาสาระสำคัญ ความเป็นมาและองค์ประกอบต่าง ๆ รวมถึงปัญหาที่อาจจะส่งผลกระทบต่อภาพรวมในสังคม ถึงเรื่องที่จะต้องการพัฒนาขึ้นเป็นอย่างดี

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีความผูกพันแน่นแฟ้นกับสังคมไทยมาอย่างยาวนาน โดยมีจุดเริ่มต้นจากการส่งสมณทูตจากประเทศอินเดียเข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๓ โดยเฉพาะในยุคทวารวดี พระพุทธศาสนาได้หยั่งรากลึกในบริเวณที่ปัจจุบันคือจังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอารยธรรมทวารวดีระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๗ หลักฐานทางโบราณคดี เช่น สถาปัตยกรรม พุทธศิลป์ พระพิมพ์ เครื่องประดับ และความเชื่อทางศาสนา ล้วนสะท้อนถึงความรุ่งเรืองและการแพร่หลายของพระพุทธศาสนาในยุคนี้ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีโดยนักวิชาการและแหล่งวิชาการต่าง ๆ แล้วก็ตาม แต่การสื่อสารและการเผยแพร่ไปยังสาธารณชนในวงกว้างยังถือว่าจำกัด การพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์จึงเป็นแนวทางสำคัญในการนำเสนอองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบใหม่ ที่สามารถเข้าถึงผู้คนในยุคปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ เข้าใจง่าย และเชื่อมโยงกับโลกดิจิทัลได้อย่างเหมาะสม

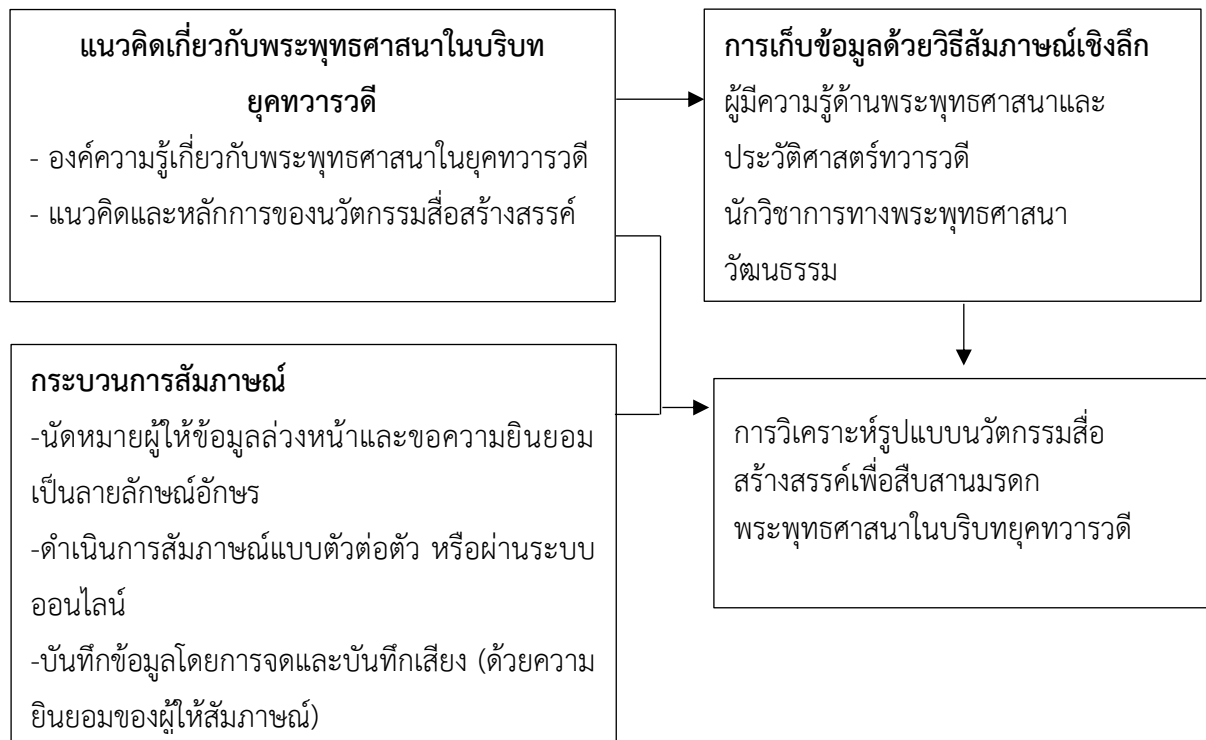
ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งเน้นการพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ที่สามารถถ่ายทอดคุณค่าและองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดนครปฐม เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ การสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม และสร้างความตระหนักรู้ในคุณค่าของพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนในสังคมไทยยุคดิจิทัล

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี
- 2) เพื่อพัฒนารูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ในการสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี
- 3) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่อง “รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี” มีกรอบแนวคิดดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่อง “รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี” ในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วย วิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) กับสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กลุ่มเป้าหมายทั้งในส่วนของผู้เป็นหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และปฏิบัติการ มีวิธีการและขั้นตอนตามลำดับต่อไปนี้

กระบวนการที่ 1 การสร้างเครื่องมือวิจัย

ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) เช่น คัมภีร์ ตำรา และงานโบราณคดี และข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) เช่น งานวิจัย หนังสือ บทความวิชาการ ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และกรอบการพัฒนาสื่อสร้างสรรค์เพื่อใช้เป็นฐานในการกำหนดแนวทางการเก็บข้อมูล พัฒนาแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) เพื่อให้

ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอคำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ ตรวจสอบความตรงของเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้เชี่ยวชาญ และนำข้อเสนอแนะมาปรับปรุงให้สมบูรณ์

กระบวนการที่ 2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 12 คน/รูป ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา ด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านโบราณคดี หรือด้านเทคโนโลยีสื่อ ใช้แบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบแล้วในการสัมภาษณ์ จัดบันทึกข้อมูลทั้งในรูปแบบลายลักษณ์อักษรและบันทึกเสียง (ตามความยินยอมของผู้ให้สัมภาษณ์)

กระบวนการที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาถอดเทปและจัดกลุ่มประเด็น วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงสาระ (Content Analysis) โดยอิงบริบทของข้อมูลและเปรียบเทียบกับกรอบแนวคิด สังเคราะห์ผลเพื่อพัฒนา “รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์” ที่เหมาะสมกับการสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทของยุคทวารวดี

ผลการวิจัย

1. ศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี

ผลการวิจัย พบว่า จากการวิเคราะห์ข้อมูลทางเอกสาร ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม พบว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดีสามารถสรุปได้เป็น 4 ประเด็นสำคัญ ดังนี้

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี

1.1 การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภูมิภาคสุวรรณภูมิ

พระพุทธศาสนาเริ่มเผยแผ่เข้าสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่าพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งชมพูทวีปได้ส่งสมณทูตออกไปยัง 9 ทิศทั่วชมพูทวีปและดินแดนโดยรอบเพื่อประกาศพระธรรมคำสอน โดยในบรรดาสมณทูตเหล่านั้น มีพระโสณะเถระและพระอุตตระเถระเดินทางมาสู่ดินแดนที่เรียกว่า “สุวรรณภูมิ” นักวิชาการไทยส่วนใหญ่เชื่อว่าครอบคลุมพื้นที่ประเทศไทยตอนกลางในปัจจุบัน โดยเฉพาะบริเวณเมืองนครปฐมและลุ่มน้ำท่าจีน ถือเป็นแหล่งแรก ๆ ที่ได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาในแถบนี้ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยนั้นไม่เพียงเป็นการนำคำสอนเข้ามาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงศิลปะ วัฒนธรรม ภาษาจารึก และวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งปรากฏหลักฐานทั้งจากพระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ พระพิมพ์ เครื่องประดับ และศิลาจารึกที่สื่อถึงพุทธธรรมอย่างชัดเจน การเข้ามาของพระพุทธศาสนาในบริบททวารวดีจึงถือเป็นรากฐานที่วางไว้ตั้งแต่แรกเริ่ม และเป็นการปรับบริบทพระธรรมให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยยังคงหลักการสำคัญของคำสอนเอาไว้อย่างมั่นคง ส่งผลให้พระพุทธศาสนาสามารถหยั่งรากลึกและกลายเป็นศาสนาหลักของภูมิภาคจนถึงปัจจุบัน ความเข้าใจเรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในบริบทนี้จึงเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าทั้งในเชิงศาสนา ประวัติศาสตร์ และอัตลักษณ์ของชาติไทย

1.2 ลักษณะของพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดี

พระพุทธศาสนาในยุคทวารวดี ซึ่งครอบคลุมช่วงเวลาประมาณพุทธศตวรรษที่ 11–16 ถือเป็นยุคที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองและมีบทบาทสำคัญในชีวิตของผู้คน โดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มน้ำท่าจีนและลุ่มน้ำแม่กลอง ซึ่งเมืองนครปฐมในยุคนั้นเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมทวารวดีที่ได้รับอิทธิพลจากชมพูทวีปอย่างชัดเจน รูปแบบของพระพุทธศาสนาในยุคนี้นั้นเน้นการยึดถือคำสอนสายเถรวาทแบบดั้งเดิม (Theravāda) ได้รับอิทธิพลจากลังกาวงศ์ในศรีลังกา โดยมีเอกลักษณ์ในการแสดงออกผ่านรูปเคารพ เช่น พระพุทธรูปในท่ายืนสมาธิ ปางมารวิชัย และการสร้างพระพิมพ์ดินเผาใช้เป็นเครื่องสักการะหรือวัตถุมงคล นอกจากนี้ ยังมีการจารึกภาษาบาลีและสันสกฤตไว้ในศิลาจารึกและภาชนะ เพื่อเป็นหลักฐานของการศึกษาพระธรรมคำสอนในชุมชน การศึกษาพุทธธรรมในยุคนี้นี้มีลักษณะผสมผสานระหว่างความรู้เชิงอภิธรรมและพิธีกรรมที่สะท้อนความเชื่อพื้นถิ่น จึงพบการสร้างสัญลักษณ์ทางศาสนาอย่าง “ธรรมจักร” และ “สถูป” อยู่ในศูนย์กลางชุมชน การนับถือพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีจึงไม่เพียงเป็นเรื่องของศรัทธาส่วนบุคคล แต่เป็นวัฒนธรรมร่วมที่หล่อหลอมความคิดและการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคม องค์ความรู้เหล่านี้จึงเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการเข้าใจรากเหง้าทางศาสนาในประเทศไทย

1.3 ศิลปะและสถาปัตยกรรมพุทธศาสนา

ศิลปะและสถาปัตยกรรมพุทธศาสนาในยุคทวารวดีเป็นเครื่องสะท้อนอารยธรรมที่รุ่งเรืองและความศรัทธาอย่างลึกซึ้งของชุมชนในยุคนั้น โบราณสถานที่สำคัญ เช่น พระปฐมเจดีย์ในนครปฐม วัดพระเมรุ

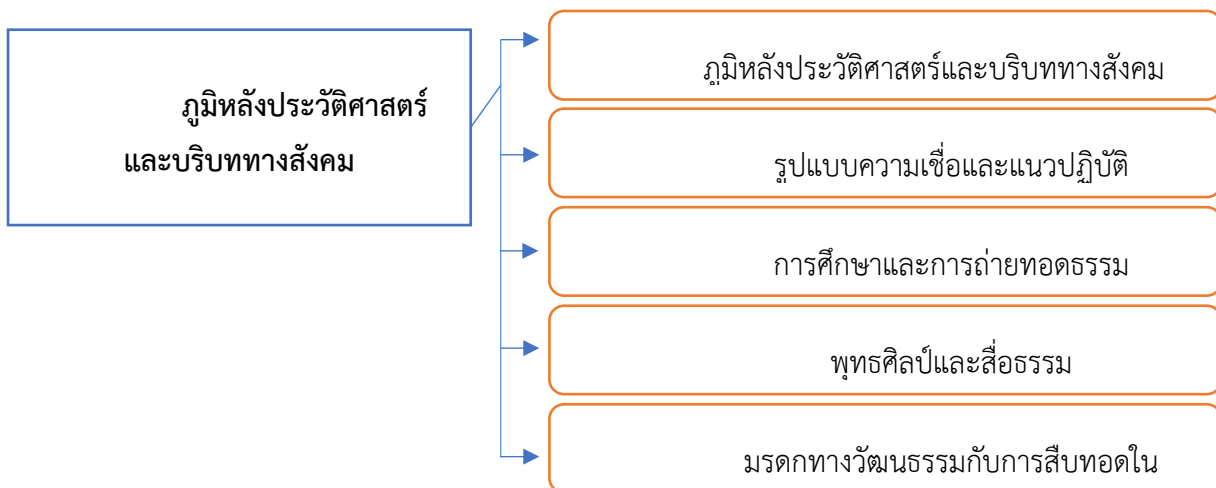
วัดธรรมจักรศิลาและวัดโคกช้างล้วนนำเสนอรูปแบบการก่อสร้างสถาปัตยกรรมและวิหารที่เน้นลักษณะเรียบง่ายแต่เปี่ยมด้วยความศักดิ์สิทธิ์ โบราณวัตถุที่ค้นพบ ได้แก่ ธรรมจักรหินทราย พระพุทธรูปแบบทวารวดี พระโพธิสัตว์เครื่องปั้นดินเผา เครื่องประดับ และเหรียญเงินโบราณ ล้วนสื่อถึงศิลปะแบบอินเดียสมัยคุปตะและศิลปะแบบลังกาอย่างชัดเจน องค์ประกอบเหล่านี้ยังผสมผสานกับศิลปะท้องถิ่นที่สะท้อนรสนิยมและเทคนิคของช่างในพื้นที่ เช่น ลวดลายใบโพธิ์ หรือลักษณะเสื้อผ้าของพระพุทธรูป นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้วัสดุพื้นถิ่น เช่น หินทรายสีชมพูหรือดินเผาในการสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา ซึ่งบ่งบอกถึงความสามารถและความใส่ใจในงานศิลปะของคนในยุคนั้นอย่างมาก การออกแบบและการประดับประดาสิ่งปลูกสร้างศาสนาจึงไม่เพียงมีคุณค่าทางศิลปะเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่ถ่ายทอดหลักธรรม ความเชื่อ และค่านิยมในสังคมให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา องค์ความรู้เกี่ยวกับศิลปะพุทธศาสนาในยุคทวารวดีจึงเป็นประจักษ์พยานของความรุ่งเรืองทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมของสังคมไทยในอดีตที่มีคุณค่ามหาศาล

1.4 แนวคิดและค่านิยมทางศาสนาในวิถีชีวิต

ในยุคทวารวดี พระพุทธศาสนาได้แทรกซึมเข้าไปในวิถีชีวิตของประชาชน โดยปรากฏผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในระดับส่วนบุคคล ครอบครัว และชุมชน เช่น การทำบุญ ตักบาตร ฟังธรรม สร้างวัด สร้างพระ รวมถึงการจัดพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อความเป็นสิริมงคลและการสะเดาะเคราะห์ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงความเชื่อ แต่เป็นกรอบแห่งค่านิยมและแนวทางการดำรงชีวิต อันได้แก่ ความกตัญญู ความมีเมตตา ความเคารพต่อธรรม และการแสวงหาปัญญาในชีวิต นอกจากนี้ ยังพบการเรียนรู้พระธรรมในวัดและการสืบทอดองค์ความรู้จากพระภิกษุสู่ฆราวาสผ่านการเทศนาและการถ่ายทอดปากเปล่า ซึ่งเป็นกระบวนการที่ช่วยหล่อหลอมให้ผู้คนในสังคมมีศีลธรรมและจริยธรรม ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ชาตिका และการเวียนว่ายตายเกิด เป็นอีกหนึ่งแนวคิดที่ฝังอยู่ในความเชื่อและวิถีชีวิตในยุคทวารวดีจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำความเข้าใจว่าเหตุใดพระพุทธศาสนาจึงสามารถฝังรากลึกอยู่ในวัฒนธรรมไทยได้อย่างมั่นคง

2. ศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบริบททวารวดี

จากการศึกษาข้อมูลทางเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และการลงพื้นที่สำรวจแหล่งโบราณคดีพบว่าองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบริบททวารวดีสามารถสรุปเป็นสาระสำคัญ 5 ด้าน ได้แก่ (1) ภูมิหลังประวัติศาสตร์และบริบททางสังคม (2) รูปแบบความเชื่อและแนวปฏิบัติ (3) การศึกษาและการถ่ายทอดธรรม (4) พุทธศิลป์และสื่อธรรม และ (5) มรดกทางวัฒนธรรมกับการสืบทอดในปัจจุบัน สรุปรายละเอียดได้ดังนี้

แผนภาพที่ 2 องค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบริบทพุทธาวรวิ

1.1 ภูมิหลังประวัติศาสตร์และบริบททางสังคม

บริบทของพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีมีรากฐานมาจากการเข้ามาเผยแผ่ของสมณทูตจากอินเดีย ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พุทธศาสนาเริ่มเข้ามามีบทบาทใน ภูมิภาคสุวรรณภูมิ โดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา ชัยภูมิที่ตั้งของนครปฐมในเวลานั้นถือเป็นศูนย์กลาง ทางวัฒนธรรมและการค้า ซึ่งเอื้อต่อการแพร่กระจายของศาสนาและอารยธรรมอินเดียตอนใต้ รวมถึงลังกา ที่ หลอมรวมเข้ากับวัฒนธรรมพื้นเมือง ก่อให้เกิดเอกลักษณ์ทางศาสนาและศิลปกรรมเฉพาะถิ่นในยุคทวารวดี สังคมในยุคนั้นมีการรวมกลุ่มของผู้คนรอบศาสนสถาน เช่น เจดีย์ วัด และสถูป ซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของ ชีวิตทางศาสนาและสังคม การดำรงชีวิตมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับศาสนาและวัด ซึ่งเปรียบเสมือนสถานที่ เรียนรู้ การประกอบพิธีกรรม การแลกเปลี่ยนทางความคิด และเป็นที่ยอมรับของศรัทธาของผู้คนในท้องถิ่น ภาพรวมของบริบททางสังคมในยุคนั้นจึงชี้ให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในฐานะเครื่องหล่อหลอม จิตใจของสังคม และเป็นรากฐานสำคัญในการสืบทอดพระพุทธศาสนาในประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน

1.2 รูปแบบความเชื่อและแนวปฏิบัติ

พระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีมีรูปแบบความเชื่อและแนวปฏิบัติที่ฝังแน่นในวิถีชีวิตของผู้คน โดย มีความเชื่อสำคัญเกี่ยวกับการบูชาพระบรมสารีริกธาตุซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่แสดงถึงการสืบทอดพระธรรมคำ สอนของพระพุทธเจ้า การสร้างพระพิมพ์ดินเผา พระพุทธรูปขนาดเล็ก รวมถึงพระสถูป เป็นสัญลักษณ์ของการ สะสมบุญและเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่พระธรรม ความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด (สังสารวัฏ) และกฎ แห่งกรรมมีอิทธิพลต่อจริยธรรมของผู้คน ก่อให้เกิดแนวปฏิบัติด้านการทำบุญ ตักบาตร รักษาศีล เวียนเทียน และการบวชพระเป็นระยะเวลาหนึ่งในชีวิตของชายไทย พิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การสวดมนต์ การทำบุญอุทิศ ส่วนกุศล การเวียนเทียนในวันสำคัญ ได้รับการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง เป็นทั้งศาสนพิธีและประเพณีที่หลอมรวม กับวัฒนธรรมท้องถิ่น ความเชื่อและแนวปฏิบัติเหล่านี้มิได้เกิดขึ้นเพียงเพื่อการประกอบพิธีเท่านั้น แต่ยัง

สะท้อนถึงระบบคิดที่ลึกซึ้งในการดำรงชีวิต มีบทบาทต่อการขัดเกลาจิตใจ และเสริมสร้างคุณค่าทางศีลธรรมให้กับสังคมอย่างยั่งยืน

1.3 การศึกษาและการถ่ายทอดธรรม

การศึกษาธรรมะในยุคทวารวดีเป็นรากฐานที่สำคัญต่อการเผยแผ่และธำรงพระพุทธศาสนา โดยหลักฐานจากศิลาจารึก คัมภีร์ และวัตถุโบราณบ่งชี้ว่า พระภิกษุและผู้ศรัทธาในศาสนาได้เรียนรู้คำสอนของพระพุทธเจ้าผ่านคัมภีร์ภาษาบาลีและสันสกฤต ทั้งยังมีการจารึกธรรมะลงบนแผ่นศิลาหรือไม้ ใบลาน เพื่อใช้สอนในวัดและส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการศึกษา เป็นที่รวมของพระภิกษุผู้มีความรู้และศิษย์ที่มาศึกษาหลักธรรม การสื่อสารคำสอนมิได้จำกัดเพียงการเทศน์สอนธรรมะ แต่ยังใช้ภาพพุทธประวัติ วาดภาพบนผนังวัด หรือสร้างพระพุทธรูปที่สื่อถึงพุทธคุณต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง การเรียนการสอนใช้รูปแบบครูสอนศิษย์ โดยเน้นการท่องจำ การปฏิบัติ และการฝึกจิตใจให้รู้แจ้งตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) การศึกษาพระธรรมมิใช่เพียงเพื่อความรู้ แต่เพื่อการหลุดพ้นจากทุกข์ และเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้องในชีวิตประจำวัน จึงเป็นมรดกความรู้ที่สืบทอดอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นรากฐานของการศึกษาทางศาสนาในปัจจุบัน

1.4 พุทธศิลป์และสื่อธรรม

พุทธศิลป์ในยุคทวารวดีไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อความสวยงาม แต่เป็น “สื่อธรรมะ” ที่ทรงพลังในการถ่ายทอดคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เข้าใจง่ายและเข้าถึงจิตใจของผู้คน ศิลปกรรมต่าง ๆ เช่น ธรรมจักรหิน พระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ และพระพิมพ์ ล้วนมีความหมายลึกซึ้งสื่อถึงธรรมะในลักษณะเชิงสัญลักษณ์ ตัวอย่างที่สำคัญคือ ธรรมจักรหินที่พบในนครปฐม ซึ่งสื่อถึงปฐมเทศนาเรื่องอริยสัจ ๔ และมรรค ๘ หรือพระพิมพ์ที่นำไปแจกในพิธีกรรมเพื่อสืบทอดศรัทธาและความเชื่อ ภาพสลักพุทธประวัติและคติธรรมต่าง ๆ ก็เป็นอีกหนึ่งรูปแบบของสื่อธรรมในเชิงศิลป์ที่ช่วยให้ผู้คนเข้าใจคำสอนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ศิลปะดังกล่าวยังสะท้อนการผสมผสานอิทธิพลจากอินเดีย ศรีลังกา และวัฒนธรรมพื้นเมืองอย่างลงตัว การใช้สื่อธรรมในรูปแบบศิลปะจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแผ่ศาสนาแบบไม่ใช้ถ้อยคำ และยังเป็นมรดกที่มีคุณค่าเชิงจิตวิญญาณที่ควรอนุรักษ์และต่อยอดในรูปแบบสื่อสร้างสรรค์ร่วมสมัย

1.5 มรดกทางวัฒนธรรมกับการสืบทอดในปัจจุบัน

องค์ความรู้และมรดกทางพระพุทธศาสนาจากยุคทวารวดีได้ส่งอิทธิพลต่อพุทธศาสนาไทยในยุคต่อมา และยังปรากฏให้เห็นในหลายมิติของชีวิตประจำวันของชาวพุทธในปัจจุบัน เช่น การใช้พระเครื่อง พระพิมพ์ ซึ่งมีรากฐานมาจากพระพิมพ์ดินเผาในยุคทวารวดี โดยใช้เป็นเครื่องรางทางจิตใจและเป็นสื่อในการเชื่อมโยงผู้คนกับหลักธรรม การจัดกิจกรรมในวัด เช่น การเวียนเทียน การบวช การทำบุญประจำปี ล้วนมีรากฐานทางความเชื่อและรูปแบบจากอดีตสู่ปัจจุบัน นอกจากนี้ รูปแบบของวัดในหลายพื้นที่ยังคงสืบสานลักษณะโบราณ เช่น เจดีย์ทรงกลม วัดที่มีแผนผังคล้ายยุคทวารวดี ถือเป็นสัญลักษณ์ของการสืบทอดภูมิปัญญา

ด้านสถาปัตยกรรม ศิลปะ และจิตวิญญาณพุทธศาสนา มรดกเหล่านี้ควรได้รับการส่งเสริมและนำมาต่อยอดในรูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ เช่น สื่อดิจิทัล สื่อศิลปะร่วมสมัย หรือการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์มีชีวิต เพื่อให้เยาวชนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้และสืบทอดคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรม

3. วิเคราะห์รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี

พบว่า การออกแบบและพัฒนา นวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องตั้งอยู่บนรากฐานของความเข้าใจในบริบททางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และหลักธรรมของพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดี เป็นยุคที่มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวางในดินแดนสุวรรณภูมิ โดยเนื้อหาสาระของสื่อที่นำเสนอควรสะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อ ประเพณี และพุทธศิลป์ อันเป็นเอกลักษณ์ของยุคทวารวดีผ่านการใช้เทคนิคการนำเสนอร่วมสมัย เช่น สื่ออินโฟกราฟิก แอนิเมชันมัลติมีเดีย วิดีโอสารคดี และ AR/VR ช่วยให้การรับรู้และเข้าใจมรดกธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นไปอย่างมีระบบชัดเจน และเชื่อมกับผู้ชมยุคใหม่มากขึ้น การออกแบบนวัตกรรมสื่อจำเป็นต้องผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชน ผู้รู้ด้านพุทธศิลป์ นักวิชาการ และเยาวชน เพื่อให้เกิดการสื่อสารที่ถูกต้องและสร้างคุณค่าเชิงจิตวิญญาณ ทั้งในแง่การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม และการอนุรักษ์ โดยรูปแบบนวัตกรรมที่ได้รับความนิยมและเห็นผลเด่นชัดคือ “สื่อประสบการณ์” ที่เน้นการมีปฏิสัมพันธ์และการเรียนรู้ด้วยตนเอง ภายใต้แนวคิด “มีส่วนร่วม-เรียนรู้-สืบสาน” โดยผู้ใช้งานสามารถเรียนรู้ประวัติศาสตร์ แนวคิดพุทธธรรม และศิลปกรรมผ่านเรื่องเล่า ภาพจำลอง และกิจกรรมสื่อสารสองทาง นอกจากนี้ยังพบว่า การเชื่อมกับสถานที่จริง เช่น โบราณสถานและพิพิธภัณฑ์ มีส่วนสำคัญในการเสริมแรงจูงใจและความศรัทธาของผู้เรียนและผู้เข้าชม ผลวิจัยชี้ให้เห็นว่า นวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ยุคทวารวดีสามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการฟื้นฟูและสืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ในสังคมไทยและในจิตสำนึกของประชาชนรุ่นใหม่

การอภิปรายผล

โดยผู้วิจัยได้นำประเด็นสำคัญมาวิเคราะห์ดังนี้

1. ศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี พบว่า พระพุทธศาสนาในช่วงเวลาดังกล่าวมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการก่อร่างสร้างสังคมและวัฒนธรรมในดินแดนสุวรรณภูมิ โดยเฉพาะบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างซึ่งเป็นศูนย์กลางของอารยธรรมทวารวดี องค์ความรู้ที่ได้รับสะท้อนถึงความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาเถรวาทที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียและลังกา โดยมีการสร้างวัดวาอาราม เจดีย์ พระพุทธรูป และวัตถุธรรมทางศาสนาเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมและเผยแผ่พระธรรมคำสอน ความรู้เหล่านี้ยืนยันได้จากหลักฐานทางโบราณคดี เช่น ธรรมจักรหิน พระพิมพ์ พระพุทธรูปหินทราย และศิลาจารึกที่กล่าวถึงคติความเชื่อและหลักธรรม อันแสดงให้เห็นถึงระบบคิดและวิถีชีวิตที่สัมพันธ์แน่นแฟ้นกับพระพุทธศาสนา ผู้คนในยุคทวารวดีมีความเข้าใจและยึดมั่นในหลักกรรม การเวียนว่ายตายเกิด และการแสวงหาความ

หลุดพ้นผ่านการบำเพ็ญศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งถือเป็นหัวใจของพุทธธรรม การศึกษาค้นคว้าจึงช่วยเปิดเผยภาพรวมของพระพุทธศาสนาในอดีต อันเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมและศาสนาไทยที่ควรค่าแก่การสืบสาน อนุรักษ์ และต่อยอดให้เข้ากับบริบทของสังคมปัจจุบันอย่างสร้างสรรค์ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูพิศาลบุญญากร (เพ็ญ สมบุญบัตติ) (2565) ได้ศึกษาเรื่อง “นวัตกรรมในการพัฒนาสื่อเพื่อสืบสานพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดี” ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยการวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้เชี่ยวชาญ 10 คน ผลการวิจัยพบว่า 1) สื่อในยุคทวารวดีเน้นงานพุทธศิลป์ที่สัมพันธ์กับศาสนา โดยมีจารึกเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญของพระพุทธเจ้า เช่น สังเวชนียสถาน 4 แห่ง และรูปสลักปฐมเทศนาที่นครปฐม 2) เนื้อหาสื่อสร้างสรรค์ทั้งวิชาการเชิงประวัติศาสตร์ สร้างจากความรู้ทางโบราณคดีและศิลปะที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากอินเดียสู่สุวรรณภูมิ เช่น เจดีย์ยุคทวารวดีในเมืองนครปฐม 3) การประยุกต์นวัตกรรมสื่อใช้แพลตฟอร์มยอดนิยม เฟซบุ๊ก ยูทูบ ดิจิตอล นำเสนอประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในยุคทวารวดี เพื่อสืบสานและเผยแผ่พระพุทธศาสนา รักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรม และส่งเสริมคุณค่าทางจิตใจของคนไทย (พระครูพิศาลบุญญากร (เพ็ญ สมบุญบัตติ), 2565)

2. ศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี พบว่า ลักษณะเฉพาะของพระพุทธศาสนาในช่วงเวลานั้นมีความเด่นชัดทั้งในด้านแนวคิด หลักธรรม และรูปแบบของศิลปกรรมที่สะท้อนอิทธิพลจากภายนอกอย่างอินเดียและลังกา แต่ขณะเดียวกันก็ผสมผสานกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่นจนเกิดเป็นลักษณะพุทธศิลป์และแนวปฏิบัติเฉพาะถิ่นที่เรียกว่า “พุทธศาสนาแบบทวารวดี” โดยเนื้อหาสาระขององค์ความรู้ในยุคนี้ไม่ได้หยุดเพียงแค่หลักธรรมคำสอนเท่านั้น แต่ยังรวมถึงวิธีการแสดงออกทางศรัทธา เช่น การสร้างพระพุทธรูปในท่าปางสมาธิ การจัดวางธรรมจักรบนแท่นหิน การสร้างสถูปหรือเจดีย์ขนาดใหญ่เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ อีกทั้งยังพบร่องรอยของคัมภีร์บาลีและสันสกฤตบนศิลาจารึกและแผ่นดินเผาที่แสดงให้เห็นว่าการศึกษาพระธรรมวินัยเริ่มเป็นระบบมากขึ้น การถ่ายทอดความรู้ในยุคนี้ไม่เพียงแต่ผ่านพระสงฆ์ แต่ยังแสดงออกในรูปแบบวัฒนธรรมวัตถุที่ช่วยให้ประชาชนสามารถเข้าถึงศาสนาได้อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น ดังนั้นองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษานี้จึงไม่เพียงแต่ให้ภาพของพระพุทธศาสนาในอดีต หากแต่ยังเป็นรากฐานที่สำคัญสำหรับการพัฒนาสื่อสร้างสรรค์และกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมในปัจจุบัน เพื่อสืบสานพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนในสังคมไทยยุคใหม่ สอดคล้องกับงานวิจัยของ เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย และภัทธกุล ศิลปรัตน์ (2566) ได้ศึกษาเรื่อง “ทวารวดี : เส้นทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย” บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาเส้นทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี 2) เพื่อนำเสนอผลการศึกษาเส้นทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดีในสังคมไทยเป็นงานวิจัยเชิงเอกสารและงานวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยกระบวนการศึกษาข้อมูลจากหนังสือ ตำรา เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับการลงพื้นที่ภาคสนาม มุ่งศึกษาและนำเสนอเส้นทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ร่วมกับองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี ให้เกิดความเชื่อมโยงองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดีในวงกว้างและเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจ ผลการศึกษาพบว่า เส้นทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดีใน

สังคมไทย เกิดจากการเชื่อมโยงอารยธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากประเทศอินเดีย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 6 - 18 เป็นการเคลื่อนตัวมาพร้อมกับการติดต่อค้าขายของชาวอินเดียที่เข้ามาพร้อมกับศิลปกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ วัฒนธรรม และศาสนา สำหรับการนำเสนอผลการศึกษเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดีสังคมไทย ได้สร้างโมเดลแผนที่แสดงเส้นทางการเผยแผ่ของอินเดียและในยุคก่อนทวารวดีตอนต้น ยุคทวารวดีตอนต้น ยุคทวารวดีตอนกลาง และยุคทวารวดีตอนปลาย (เพ็ญพรรณ เพ็ญพูลอย และภัทรกุล ศิลปะรัตน์, 2566)

3. วิเคราะห์รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดีพบว่า การพัฒนาสื่อสร้างสรรค์ที่มีประสิทธิภาพในการสืบสานพระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล ต้องอิงพื้นฐานองค์ความรู้เกี่ยวกับพุทธศิลป์ ความเชื่อ และคตินิยมในสมัยทวารวดี โดยเน้นการออกแบบที่เชื่อมอดีตกับปัจจุบันผ่านการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น อินโฟกราฟิก แอนิเมชัน วิดีโอสารคดี และเทคโนโลยีเสมือนจริง (AR/VR) ที่สามารถนำเสนอเรื่องราวพระพุทธศาสนาให้เข้าใจง่าย มีความน่าสนใจ และเข้าถึงกลุ่มเยาวชนได้ โดยรูปแบบนวัตกรรมสื่อที่ประสบผลสำเร็จ ได้แก่ “สื่อเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม” ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ เช่น การเล่าเรื่อง การจำลองเหตุการณ์ในอดีต การใช้ภาพเคลื่อนไหวผสมเสียง และการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ ทั้งนี้ การพัฒนาสื่อดังกล่าวต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ได้แก่ นักวิชาการด้านพุทธศาสนา ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะและประวัติศาสตร์ทวารวดี เยาวชน และชุมชนท้องถิ่น โดยให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการออกแบบและทดสอบสื่อเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทจริง นอกจากนี้ การเชื่อมโยงเนื้อหา กับสถานที่สำคัญ เช่น โบราณสถานยุคทวารวดีหรือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ช่วยกระตุ้นความสนใจและสร้างความศรัทธาในพระพุทธศาสนาแก่ผู้เรียนได้อย่างมีพลัง นวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ที่ออกแบบอย่างเหมาะสมและมีส่วนร่วมจากชุมชนสามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดและอนุรักษ์มรดกพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีให้ยั่งยืนในสังคมปัจจุบัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูพิศาลบุญญากร (เพ็ญ สมบุญปฏิบัติ) (2568) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์สืบสานพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดี จังหวัดนครปฐม” ผลการวิจัยพบว่า 1) การรวบรวมองค์ความรู้พระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีเกี่ยวกับความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในเมืองนครปฐมโบราณจากร่องรอยโบราณสถาน โบราณวัตถุ พุทธศิลปกรรมที่ขุดค้นพบในพื้นที่จังหวัดนครปฐม ได้แก่ จุลประโทนเจดีย์ ซึ่งเชื่อว่าเป็นศาสนสถานที่ตั้งอยู่ใจกลางเมืองทวารวดีในอดีต เนินพระ (เนินยายหอม) เชื่อว่าเป็นศาสนสถานนอกเมืองทวารวดีติดท่าเรือในอดีต และศาสนวัตถุที่พบมาก ได้แก่ ธรรมจักร จารึกคาถาเยธัมมา 2) การพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ นำข้อมูลที่ได้มาใช้สร้างเนื้อหาและพัฒนาเป็นนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์ในรูปแบบออนไลน์ จำนวน 3 ตอน คือ 2.1) เสนอประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาที่เนินพระ (เนินยายหอม) 2.2) เสนอเกี่ยวกับธรรมจักร จารึกคาถาเยธัมมา และ 2.3) เสนอเนื้อหาพุทธศิลปกรรมสำคัญยุคทวารวดี และ 3) นำสื่อที่สร้างขึ้นถ่ายทอดเผยแพร่ผ่านช่องทางออนไลน์ เฟซบุ๊ก ยูทูบ ดิจิตัล และการจัดกิจกรรมสืบสานพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดี ผลการประเมินโดยการสะท้อนคิดภายหลังจากการจัดกิจกรรม

เยาวชนกลุ่มเป้าหมายมีความพึงพอใจการจัดกิจกรรมเชิงพื้นที่ทำให้เกิดการเสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่สมจริง (พระครูพิศาลบุญญากร (เพื่อง สมบุญบัติ), 2568)

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย “รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี” มีรายละเอียดตามแผนภาพดังนี้

มิติทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมพุทธศาสนาในยุคทวารวดี	ศิลปะและโบราณวัตถุในยุคทวารวดีที่สะท้อนพุทธธรรม	แนวคิดการพัฒนาวัตกรรมการสร้างสรรค์	รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์
การเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยสมณทูตสมัยพระเจ้าอโศก ความเจริญรุ่งเรืองของศาสนสถานในแคว้นทวารวดี การยึดมั่นในศีลธรรม ความเชื่อเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด	• ธรรมจักรหิน พระพุทธรูปหินทราย พระพิมพ์ดินเผา • ศิลปจารึกภาษาบาลี-สันสกฤต บ่งบอกแนวทางการศึกษาพระธรรม • การออกแบบเชิงสัญลักษณ์เพื่อสื่อแนวคิดธรรมะ	• การนำเสนอร่วมสมัย (ดิจิทัล / แอนิเมชัน / AR-VR) มาสื่อสารคุณค่าทางศาสนา • การเชื่อมโยงภูมิปัญญาโบราณกับเทคโนโลยีปัจจุบัน • แนวคิด “เรียนรู้ผ่านภาพ-เข้าถึงธรรมผ่านสื่อ”	• โครงร่างเนื้อหาหลัก (Theme-based content) • สื่อดิจิทัลเชิงโต้ตอบ (Interactive Media) • การสร้างสื่อที่สะท้อนคุณค่าทางจริยธรรมและวัฒนธรรม

ภาพที่ 3 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเรื่อง “รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี” สามารถสรุปได้ว่า การศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีเผยให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในภูมิภาคสุวรรณภูมิตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๓ โดยมีหลักฐานทั้งด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปวัตถุ เช่น พระปฐมเจดีย์ ธรรมจักร พระพุทธรูปหินทราย พระพิมพ์ดินเผา และศิลปจารึก ซึ่งล้วนมีอิทธิพลของพุทธศิลป์แบบอินเดียและลัทธิผสมผสานกับศิลปะท้องถิ่น แสดงถึงแนวคิดและค่านิยมทางศาสนาที่ยังรากลึกในวิถีชีวิตของผู้คนในยุคนั้น ด้านการพัฒนาวัตกรรมการสร้างสรรค์พบว่า การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่สามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะสื่อดิจิทัลที่ออกแบบให้มีความโต้ตอบและเข้าใจง่ายช่วยให้ผู้เรียนรู้สามารถเข้าถึงสาระทางธรรมได้มากขึ้น ทั้งนี้ รูปแบบของนวัตกรรมสื่อที่เหมาะสมควรมีเนื้อหาที่ชัดเจน ถูกต้อง เชื่อถือได้ และสะท้อนจริยธรรมเชิงบวก ตลอดจนส่งเสริมการเรียนรู้ศิลปะและวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีอย่างสร้างสรรค์

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบนวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อสืบสานมรดกพระพุทธศาสนาในบริบทยุคทวารวดี” ผู้วิจัยได้กำหนดข้อเสนอแนะไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในงานวิจัยซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอเชิงนโยบาย

ผู้วิจัยเสนอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและภาคการศึกษา เช่น กระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กรมศิลปากร และสถาบันการศึกษาทุกระดับ ร่วมกันกำหนดนโยบาย สนับสนุนการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบที่ทันสมัยและเข้าถึงได้ง่าย โดยเฉพาะ การพัฒนานวัตกรรมสื่อดิจิทัล เช่น สื่อมัลติมีเดีย แอปพลิเคชัน อินโฟกราฟิก หรือแอนิเมชัน เพื่อให้เยาวชน และประชาชนทั่วไปสามารถเรียนรู้และเข้าใจเนื้อหาทางพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีได้อย่างน่าสนใจและมี ส่วนร่วม

2. ข้อเสนอเชิงปฏิบัติ

ผู้วิจัยเสนอให้หน่วยงานด้านศาสนา วัฒนธรรม และการศึกษานำผลการวิจัยไปปรับใช้ในการ ออกแบบและจัดทำสื่อสร้างสรรค์ที่สอดคล้องกับยุคสมัย โดยเฉพาะในรูปแบบของสื่อดิจิทัล เช่น คลิปวิดีโอสั้น นิทรรศการเสมือนจริง (Virtual Museum) หรือสื่ออินโฟกราฟิกที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาใน ยุคทวารวดี เพื่อใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอน การเผยแพร่พระพุทธศาสนา และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นอกจากนี้ ควรจัดอบรมหรือเวิร์กช็อปแก่ครู อาจารย์ พระนักเทศน์ และมัคคุเทศก์ เพื่อให้สามารถถ่ายทอด องค์ความรู้ด้วยเครื่องมือสื่อสารสมัยใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเยาวชน ชุมชนท้องถิ่น และองค์กรเอกชน ในการพัฒนาสื่อสร้างสรรค์อย่างมีคุณภาพ โดยยึดหลักพุทธธรรมควบคู่กับ ความน่าสนใจของสื่อร่วมสมัย

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการทบทวนในครั้งต่อไป

ควรขยายขอบเขตการศึกษาไปยังพื้นที่สำคัญอื่นที่มีร่องรอยหรือหลักฐานของพระพุทธศาสนาใน ยุคทวารวดีเพิ่มเติม เช่น จังหวัดราชบุรี สุพรรณบุรี หรือลพบุรี เพื่อให้ได้ข้อมูลเปรียบเทียบที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น อีกทั้ง ควรศึกษาพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมายในการเข้าถึงและรับรู้เนื้อหาทางศาสนาผ่านสื่อรูปแบบต่าง ๆ เพื่อ พัฒนารูปแบบนวัตกรรมสื่อที่เหมาะสมกับยุคสมัยอย่างแท้จริง และควรมีการประเมินผลกระทบหรือ ประสิทธิภาพของการใช้สื่อสร้างสรรค์ที่พัฒนาแล้วในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ทั้งในด้านความรู้ ทักษะคิด และการมีส่วนร่วมของผู้ใช้สื่ออย่างเป็นรูปธรรม

เอกสารอ้างอิง

- พระครูพิศาลบุญญากร (เพื่อง สมบุญบัติ). (2565). *นวัตกรรมในการพัฒนาสื่อเพื่อสืบสารพระพุทธศาสนาใน ยุคทวารวดี*. วารสารนวัตพุทธศาสตร์, 1(1), 13–24.
- พระครูพิศาลบุญญากร (เพื่อง สมบุญบัติ). (2568). *การพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์สืบสานพระพุทธศาสนา ยุคทวารวดี จังหวัดนครปฐม*. วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม, 9(1), 1–14.
- เพ็ญพรรณ เพื่องฟูลอย, & ภัทรกุล ศิลปะรัตน์. (2566). *ทวารวดี: เส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาใน สังคมไทย*. วารสารพุทธมณฑล, 8(2), 278–287.

- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2547). *ศิลปะทวารวดี: วัฒนธรรมทางศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- คณะกรรมการการพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์แห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม. (2564). *แผนพัฒนาด้านการพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2563–2565)*. กรุงเทพมหานคร: กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์.
- พงศ์พันธ์ อนันต์วรณีย์. (2564). *นวัตกรรม-สื่อ (Media-Innovation): การสร้างนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์*. กรุงเทพมหานคร: กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์.

พุทธนันทนาการ: มิติใหม่ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุไทย
BUDDHIST-BASED RECREATION: A NEW DIMENSION IN ENHANCING
THE QUALITY OF LIFE OF THAI ELDERLY

เตชภณ ทองเต็ม

Tachapon Tongterm

สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ
Department of Sport Science, Faculty of Liberal Arts and Sciences,
Sisaket Rajabhat University
Corresponding Author Email: spsc_network@hotmail.com

Received 12 January 2025; Revised 21 March 2025; Accepted 30 December 2025

บทคัดย่อ

ประเทศไทยได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ ทำให้การพัฒนาคุณภาพชีวิตในมิติจิตวิญญาณและวัฒนธรรมกลายเป็นประเด็นท้าทายที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทที่พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของวิถีชีวิตไทยและมีบทบาทต่อกลุ่มผู้สูงอายุ บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์แนวคิด “พุทธนันทนาการ” ในฐานะกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการที่ผสมผสานหลักธรรมพระพุทธศาสนาเข้ากับกิจกรรมนันทนาการ เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมในด้านกาย จิตใจ สังคม และปัญญา ผ่านการสังเคราะห์วรรณกรรมและกรณีศึกษาที่หลากหลาย อาทิ โครงการศิลปส่งเสริมธรรม หอศิลป์พุทธะ และกิจกรรมชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นรูปแบบการบูรณาการหลักธรรมสำคัญ เช่น อริยสัจ 4 พรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 เข้ากับกิจกรรมทางศิลปะ วัฒนธรรม และสังคมที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ บทความยังวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จ ได้แก่ การพัฒนาผู้นำ การสร้างเครือข่าย และการออกแบบกิจกรรมที่ตอบสนองต่อบริบทเฉพาะ พร้อมเสนอข้อเสนอเชิงนโยบาย 5 ด้าน ได้แก่ การบูรณาการหลักธรรมในกิจกรรม การพัฒนาระบบสนับสนุน การส่งเสริมความร่วมมือ การขับเคลื่อนการวิจัย และการสร้างความตระหนักรู้ เพื่อผลักดันพุทธนันทนาการให้เป็นแนวปฏิบัติที่ยั่งยืนทั้งในระดับพื้นที่และระดับประเทศ

คำสำคัญ: พุทธธรรม, นันทนาการ, ผู้สูงอายุ, สุขภาวะ, คุณภาพชีวิต

Abstract

Thailand has officially entered an aging society, making the promotion of older adults' quality of life a critical challenge. Spiritual and cultural dimensions, though essential, are often overlooked, despite Buddhism being a core foundation of Thai life and especially significant for older adults who deeply value religious teachings and practices. However, the integration of Buddhist principles into recreational activities remains underdeveloped and lacks systematic study, even though it holds high potential to enhance holistic well-being in physical, mental, social, and intellectual dimensions. This article aims to synthesize and propose the concept of "Buddhist recreation" as an integrative framework that merges Dhamma with recreational activities to enhance the quality of life among the elderly in Thai society. Through literature review and case studies, such as the Silp Song Tham project, the Buddha Art Gallery, and community-based programs, the article highlights practical applications of Buddhist teachings, including the Four Noble Truths, the Four Divine States (Brahmaviharas), and the Four Bases of Social Solidarity (Sangahavatthu) within recreational activities encompassing art, culture, and social participation. The article also analyzes key success factors, such as leadership development, network building, and the design of responsive and inclusive activities. Furthermore, five policy recommendations are proposed, including the integration of Dhamma into recreation, the development of community support systems, intersectoral collaboration, the promotion of innovation and research, and the cultivation of social awareness. These proposals have the potential not only to guide the implementation of Buddhist recreation at the local level but also to contribute to national frameworks that support the sustainable development of elderly well-being in Thailand.

Keywords: Buddhist principles; recreation; older adults; well-being; quality of life

บทนำ

พุทธศาสนาเป็นแก่นกลางของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีความเชื่อมั่นในหลักธรรมและการปฏิบัติทางศาสนา โดยหลักธรรมสำคัญ เช่น อริยสัจ 4 สังคหวัตถุ 4 และพรหมวิหาร 4 ไม่เพียงแต่เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต แต่ยังมีศักยภาพในการส่งเสริมสุขภาวะองค์ (Chotipanyo, 2016; Thitadhammo, 2021) ซึ่งการประยุกต์ใช้หลักธรรมเหล่านี้ในกิจกรรมนันทนาการ เช่น การเดินจงกรม การทำสมาธิ หรือกิจกรรมเชิงสังคม มีผลกระทบเชิงบวกที่ชัดเจนต่อการเสริมสร้างสุขภาพจิตและความสุขของผู้สูงอายุ (Langgapin et al., 2024; Phramongkolthammavithan & Srathornng,

2017) แต่อย่างไรก็ตาม แนวทางเหล่านี้ยังขาดการศึกษาเชิงลึกและการพัฒนาในบริบทที่เป็นระบบเพื่อการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในสังคมไทยอย่างยั่งยืน แต่จากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า นันทนาการสำหรับผู้สูงอายุ ได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นในฐานะกลไกสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างสุขภาวะทั้งในมิติทางกายภาพและสังคม เช่น การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมสมรรถภาพทางกายหรือการสร้างปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มผู้สูงอายุ (Chetanont, 2014; Coelho-Júnior et al., 2022; Satjasakulrat, 2018) โดยงานวิจัยที่ผ่านมาได้เน้นย้ำถึงความสำคัญของการออกแบบกิจกรรมที่สอดคล้องกับศักยภาพและข้อจำกัดทางร่างกาย เช่น กิจกรรมออกกำลังกายเบา ๆ การเล่นเกมที่เหมาะสม หรือกิจกรรมสร้างสรรค์ในชุมชน ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมการเคลื่อนไหวและลดความเสี่ยงของปัญหาสุขภาพที่มาพร้อมกับวัยสูงอายุ แต่อย่างไรก็ตาม มิติด้านจิตวิญญาณซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของสุขภาวะโดยรวมยังคงถูกละเลยในหลายกรณี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทวัฒนธรรมไทยที่พุทธธรรมสามารถเป็นแหล่งอ้างอิงที่ลึกซึ้งและเป็นที่ยอมรับ

หลักการบูรณาการพุทธธรรมในกิจกรรมนันทนาการ (Pengtakho, 2018) อาจช่วยเติมเต็มช่องว่างทางการศึกษาและพัฒนาโมเดลกิจกรรมที่ครอบคลุมมิติในด้านจิตวิญญาณและวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น ยกตัวอย่าง การใช้สมาธิ การเรียนรู้ธรรมะ และการปฏิบัติจิตภาวนาในรูปแบบที่ปรับให้เหมาะสมกับผู้สูงอายุ ซึ่งสามารถเสริมสร้างความสงบภายใน การยอมรับตนเอง และความสุขในชีวิตประจำวันได้ดีขึ้น (Shonin et al., 2015; Nguyen, 2016) ทั้งนี้ยังอาจมีศักยภาพในการสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมในระยะยาว อาทิ การลดความเครียด การส่งเสริมความอดทนอดกลั้น และการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน นอกจากนี้ยังพบว่า การขาดกรอบแนวคิดที่ชัดเจนและการขับเคลื่อนนโยบายที่สนับสนุนการประยุกต์ใช้พุทธธรรมในกิจกรรมนันทนาการ ยังคงเป็นอุปสรรคที่สำคัญ โดยการวิจัยจำนวนมากยังขาดการศึกษาเชิงประจักษ์ในบริบทของชุมชนไทย และการประยุกต์แนวทางเหล่านี้ยังจำกัดอยู่ในระดับเล็ก ๆ (Langgapin et al., 2024; Pengtakho, 2018) ดังนั้น การสร้างความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และองค์กรต่าง ๆ ในรูปแบบที่สามารถขยายผลได้ในวงกว้าง พร้อมทั้งพัฒนารอบนโยบายที่ครอบคลุมและการสนับสนุนจากทุกภาคส่วน จะมีบทบาทสำคัญในการปิดช่องว่างทางวิชาการและการปฏิบัติที่ยังคงมีอยู่ในปัจจุบันได้

แนวทางการพัฒนาพุทธนันทนาการจำเป็นต้องอาศัยกรอบความคิดที่ชัดเจนและสอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมของผู้สูงอายุไทย ดังนั้นบทความวิชาการนี้จึงมุ่งนำเสนอความเป็นไปได้ของการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาในการพัฒนากิจกรรมนันทนาการที่ตอบสนองทั้งมิติด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณของผู้สูงอายุ พร้อมทั้งนำเสนอรูปแบบกิจกรรมที่สามารถประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทชุมชนไทย เช่น การเจริญสติผ่านศิลปะพุทธ การฟังธรรมและเสวนาในพื้นที่สร้างสรรค์ หรือการจัดกิจกรรมจิตอาสาที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนเสนอแนวทางในการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน ภาคนโยบาย และภาควิชาการ เพื่อให้พุทธนันทนาการกลายเป็นกลไกที่ยั่งยืนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในประเทศไทยอย่างแท้จริง

แนวคิดพื้นฐานของพุทธนันทนาการ

การบูรณาการหลักพุทธธรรมกับกิจกรรมนันทนาการถือเป็นนวัตกรรมทางสังคมที่มีศักยภาพในการยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ โดยแนวคิดนี้เกิดจากการหลอมรวมองค์ความรู้ด้านนันทนาการเข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นเนื้อหาในหัวข้อนี้ผู้เขียนจึงได้นำเสนอความหมาย ความสำคัญ หลักธรรมที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนแนวทางการประยุกต์ใช้พุทธนันทนาการในการส่งเสริมสุขภาวะของผู้สูงอายุ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้ง เป็นระบบ และสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมต่อไป

1. ความหมายของพุทธนันทนาการ

คำว่า "พุทธนันทนาการ" เป็นคำสมาสที่เกิดจากการรวมคำว่า "พุทธ" และ "นันทนาการ" ซึ่งต่างมีรากศัพท์และความหมายเฉพาะตัวที่เสริมสร้างมิติใหม่ให้กับแนวคิดทางสังคมและการพัฒนาผู้สูงอายุ โดยคำว่า "พุทธ" มาจากรากศัพท์ภาษาบาลี-สันสกฤต หมายถึง การรู้ การตื่น หรือความตระหนักรู้ในสัจธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยสะท้อนถึงแก่นสำคัญของหลักธรรม เช่น อริยสัจ 4 ที่เน้นการพิจารณาความทุกข์และแนวทางการดับทุกข์ รวมถึงพรหมวิหาร 4 ที่เป็นหลักธรรมสำคัญสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุขและมีความกรุณา ส่วนคำว่า "นันทนาการ" เป็นคำสมาสที่มาจาก "นันท" ซึ่งหมายถึงความสุขหรือความเพลิดเพลิน และ "การ" ซึ่งหมายถึงการกระทำหรือกิจกรรม เมื่อรวมกันจึงหมายถึงกิจกรรมที่สร้างความสุขและความเพลิดเพลิน การผสมผสานคำทั้งสองคำนี้จึงสะท้อนถึงการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเชื่อมโยงกับกิจกรรมนันทนาการสมัยใหม่เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสุขภายนอกและคุณค่าทางจิตวิญญาณ

ดังนั้นคำว่า "พุทธนันทนาการ" ที่ผู้เขียนได้บัญญัติขึ้นในบทความวิชาการครั้งนี้ จึงไม่ได้เป็นเพียงการสร้างกิจกรรมเพื่อความสนุกสนานหรือความเพลิดเพลินชั่วคราว แต่ยังมุ่งเน้นการเติมเต็มในมิติทางจิตวิญญาณผ่านการนำหลักธรรมมาใช้ในการออกแบบและดำเนินกิจกรรม ทั้งนี้เพื่อสร้างคุณค่าและความหมายในชีวิตของผู้สูงอายุ (Phrakhru Phisongsittikan, 2018; Phramongkolthammavithan & Srathong, 2017; White et al., 2021) โดยเฉพาะในบริบทของสังคมไทยที่ผู้สูงอายุมีความผูกพันกับวัฒนธรรมและศาสนาอย่างลึกซึ้ง

2. ความสำคัญของพุทธนันทนาการ

พุทธนันทนาการมีความสำคัญในฐานะนวัตกรรมทางสังคมที่ตอบรับการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมสูงอายุอย่างสมบูรณ์ของประเทศไทย โดยการนำหลักธรรมมาเป็นแกนกลางในการออกแบบกิจกรรมนันทนาการทั้งนี้เพื่อช่วยส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา โดยตัวอย่างกิจกรรม เช่น การฝึกสมาธิ ฟังธรรม หรือการสร้างสรรค์ผลงานที่มีความหมายที่สามารถช่วยลดความเครียด กระตุ้นการปรับตัว และเพิ่มความสงบทางจิตใจของผู้สูงอายุ (Pruetpakawat, 2018; Pavakanun et al., 2023) โดยการใช้วัดเป็นศูนย์กลางยังช่วยสร้างพื้นที่ทางสังคมที่เอื้อต่อความสัมพันธ์และคุณค่าในตนเอง (Davidson & Dahl, 2018) โดยเฉพาะในบริบทที่พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาสุขภาวะจิตผ่านกิจกรรมที่เชื่อมโยงผู้สูงอายุเข้ากับ

ชุมชน (Sasiwongsaroj et al., 2012) ทั้งนี้ พุทธนันทนาการจึงมิใช่เพียงกิจกรรมเพื่อความสุข หากแต่เป็นแนวทางที่ทรงพลังในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและความสมดุลระหว่างจิตวิญญาณกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในยุคที่สังคมไทยกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

3. หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาผู้สูงอายุ

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในบริบทสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จำเป็นต้องอาศัยหลักธรรมที่มีความสอดคล้องกับความต้องการเฉพาะของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะหลักธรรมเหล่านี้ไม่เพียงสะท้อนความเป็นจริงของชีวิต แต่ยังสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในกิจกรรมนันทนาการ เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมทั้งในมิติทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา โดยหลักธรรมสำคัญที่นำมาประยุกต์ใช้ได้แก่

1) อริยสัจ 4 ช่วยให้ผู้สูงอายุพัฒนาความเข้าใจและการยอมรับต่อความเปลี่ยนแปลงในชีวิต โดยเฉพาะความท้าทายที่เกิดขึ้นในวัยสูงอายุ เช่น การเผชิญกับปัญหาสุขภาพ หรือความสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก ซึ่งการบูรณาการหลักอริยสัจ 4 ในกิจกรรมนันทนาการนั้นช่วยให้ผู้สูงอายุมีความสามารถในการจัดการความทุกข์และความเครียดได้ดียิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น การสอดแทรกเนื้อหาการพิจารณาความทุกข์และวิธีการดับทุกข์ในกิจกรรมส่งเสริมสุขภาวะ เป็นต้น (Satjasakulrat, 2018)

2) พรหมวิหาร 4: เน้นการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมผ่านการปลูกฝังเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา หลักธรรมนี้มีบทบาทสำคัญในการสร้างความผูกพันและการสนับสนุนซึ่งกันและกันในกลุ่มผู้สูงอายุ โดยการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมหลักพรหมวิหาร 4 เช่น การทำบุญร่วมกัน การแบ่งปันประสบการณ์ และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อชุมชน ไม่เพียงแต่จะช่วยลดความรู้สึกโดดเดี่ยวในกลุ่มผู้สูงอายุเท่านั้น แต่ยังเพิ่มฉลาดทางอารมณ์ (emotional quotient: EQ) และความสามารถในการปรับตัวทางสังคม (social adjustment) ของผู้สูงอายุอีกด้วย (Pruetpakawat, 2018; Sasiwongsaroj et al., 2012)

3) สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมที่มุ่งเน้นการส่งเสริมความสัมพันธ์ทางสังคมและการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลในชุมชน โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่สะสมมาในชีวิต กิจกรรมที่ส่งเสริมหลักธรรมนี้ได้แก่ การให้คำปรึกษาแก่คนรุ่นใหม่ การเป็นที่พึ่งทางปัญญาและจิตใจแก่ผู้ที่ต้องการแนวทางในการดำเนินชีวิต การจัดอบรมพัฒนาทักษะที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน และการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เข้มแข็งผ่านกิจกรรมทางศาสนาและสังคม ซึ่งไม่เพียงช่วยให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในสังคมอย่างต่อเนื่อง แต่ยังเสริมสร้างความรู้สึกรับผิดชอบในตนเอง เพิ่มพูนความมั่นคงทางจิตใจ และกระตุ้นให้เกิดการยอมรับและการสนับสนุนจากชุมชนรอบตัว อันเป็นรากฐานสำคัญของการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีและความสุขในวัยสูงอายุ (Thitadhammo, 2021)

4. การบูรณาการพุทธธรรมกับกิจกรรมนันทนาการ

การบูรณาการพุทธธรรมเข้ากับกิจกรรมนันทนาการเป็นแนวทางสำคัญในการส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมของผู้สูงอายุ โดยการเชื่อมโยงหลักธรรมสำคัญ เช่น อริยสัจ 4 ที่ช่วยให้ผู้สูงอายุตระหนักรู้และปรับตัว

ต่อการเปลี่ยนแปลงของชีวิต พรหมวิหาร 4 ที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ทางสังคมผ่านเมตตาและกรุณา และสังคหวัตถุ 4 ที่สนับสนุนการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลภายในชุมชน ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้ในกิจกรรมนันทนาการเพื่อสร้างสมดุลทั้งในมิติทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา (Phramongkolthammavithan & Srathong, 2017; Pruetpakawat, 2018) โดยกิจกรรมที่ออกแบบมาอย่างเหมาะสมกับบริบทของผู้สูงอายุ เช่น การเดินจงกรมที่ช่วยพัฒนาสมรรถภาพทางกายและจิตใจ กิจกรรมฝึกสมาธิที่ลดความเครียดและเพิ่มพลังใจ ตลอดจนการเรียนรู้ผ่านศิลปะเชิงพุทธ เช่น การวาดภาพหรือแกะสลักที่สะท้อนหลักธรรม จะช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถพัฒนาทักษะทางปัญญาและการปรับตัวทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Nguyen, 2016; Davidson & Dahl, 2018) นอกจากนี้ วัดยังสามารถเป็นศูนย์กลางของการดำเนินกิจกรรมพุทธนันทนาการผ่านการฟังธรรม การทำบุญ และการพัฒนาทักษะผ่านหลักธรรม ขณะที่พระสงฆ์และผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดองค์ความรู้และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมดังกล่าว ทั้งนี้ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัด องค์กรภาครัฐ ภาคประชาสังคม และสถาบันการศึกษา จะช่วยขยายผลและเพิ่มประสิทธิภาพของการดำเนินงานให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน (Langgapin et al., 2024) ดังนั้น การบูรณาการพุทธธรรมกับกิจกรรมนันทนาการจึงไม่เพียงช่วยให้ผู้สูงอายุมีความสุขและมีบทบาทในสังคม แต่ยังช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตผ่านมิติทางจิตวิญญาณ ความสัมพันธ์ทางสังคม และการเสริมสร้างบทบาทที่มีคุณค่าในชุมชน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการดำรงชีวิตอย่างสมดุลและมีความหมายในวัยสูงอายุ (Pavakanun et al., 2023; Sasiwongsaroj et al., 2012)

รูปแบบของพุทธนันทนาการสำหรับผู้สูงอายุ

การพัฒนารูปแบบพุทธนันทนาการสำหรับผู้สูงอายุจำเป็นต้องคำนึงถึงความหลากหลายของกิจกรรมที่สามารถตอบสนองความต้องการและศักยภาพที่แตกต่างกันของผู้สูงอายุ โดยรูปแบบกิจกรรมที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องผสมผสานหลักธรรมเข้ากับกิจกรรมนันทนาการได้อย่างกลมกลืน และสามารถส่งเสริมการพัฒนาทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา ดังนี้

1. กิจกรรมนันทนาการเชิงพุทธปัญญา

กิจกรรมนันทนาการเชิงพุทธปัญญามีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาสติปัญญาของผู้สูงอายุ โดยเน้นกระบวนการที่สร้างการมีส่วนร่วม เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ผ่านการสนทนาธรรม ซึ่งจะช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถพิจารณาและปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงของชีวิตผ่านมุมมองทางธรรมะได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Langgapin et al., 2024) ซึ่งการประยุกต์ใช้เทคนิคการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น การเล่าเรื่องธรรมะ การอภิปรายกลุ่ม และการอ่านเขียนเชิงธรรมะ จะสามารถช่วยกระตุ้นการคิดวิเคราะห์ เสริมสร้างสมรรถภาพทางปัญญา และเพิ่มความสามารถในการจดจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มผู้สูงอายุที่ต้องการกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับประสบการณ์ชีวิต นอกจากนี้ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เช่น แอปพลิเคชันสำหรับศึกษาหลักธรรม หรือสื่อมัลติมีเดียสำหรับถ่ายทอดคำสอนทางพุทธศาสนา ยังช่วยขยาย

โอกาสการเข้าถึงองค์ความรู้ทางธรรมะและเพิ่มความน่าสนใจของกิจกรรมให้เหมาะสมกับพฤติกรรมการเรียนรู้ที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้สูงอายุในยุคปัจจุบัน (Hillary, 2023) แต่อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของกิจกรรมเหล่านี้ขึ้นอยู่กับศักยภาพของผู้นำกิจกรรมที่ต้องมีความเข้าใจลึกซึ้งในหลักธรรมและสามารถถ่ายทอดแนวคิดเชิงธรรมะให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้สูงอายุได้อย่างเหมาะสม

2. กิจกรรมนันทนาการเชิงพุทธภาวนา

กิจกรรมนันทนาการเชิงพุทธภาวนาเป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นการฝึกสติและสมาธิ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจและเพิ่มความสงบให้กับผู้สูงอายุ โดยการนำแนวทางปฏิบัติทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ร่วมกับกิจกรรมนันทนาการ ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดประสบการณ์ที่ช่วยลดความเครียดและเสริมสร้างคุณภาพชีวิตในระยะยาว (Davidson & Dahl, 2018) ตัวอย่างสำคัญของแนวทางนี้ ได้แก่ การเดินจงกรมที่ได้รับการปรับให้เหมาะสมกับสมรรถภาพทางกายของผู้สูงอายุ ซึ่งมีส่วนช่วยพัฒนาสมดุลการทรงตัว ลดภาวะวิตกกังวล และสนับสนุนการฟื้นฟูสุขภาพกายและจิตใจ (Siripanya et al., 2023) อีกทั้งกิจกรรมที่ประยุกต์ใช้การเคลื่อนไหวอย่างมีสติ เช่น การฝึกโยคะเชิงสมาธิ หรือการทำไทเก๊กเชิงพุทธ ยังช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถปรับอารมณ์และสร้างเสถียรภาพทางจิตใจได้อย่างเป็นธรรมชาติ อีกทั้งยังเอื้อต่อการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในกลุ่มผู้เข้าร่วม (Venkatesan, 2022) อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของกิจกรรมเหล่านี้ขึ้นอยู่กับกรอบการออกแบบที่ให้ความสำคัญกับบริบทของผู้สูงอายุ โดยต้องมีการสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการปฏิบัติ เช่น การใช้พื้นที่เงียบสงบภายในวัด หรือศูนย์ชุมชน ซึ่งช่วยเสริมสร้างสมาธิและความรู้สึกปลอดภัย (Shonin et al., 2015) และนอกจากนี้ การสนับสนุนจากเครือข่ายทางสังคม การมีผู้นำกิจกรรมที่สามารถถ่ายทอดหลักภาวนาอย่างเป็นระบบ ตลอดจนการสร้างแนวทางการฝึกที่ค่อยเป็นค่อยไป ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้กิจกรรมนันทนาการเชิงพุทธภาวนาได้รับการยอมรับและสามารถดำเนินไปอย่างต่อเนื่องในชุมชนผู้สูงอายุ

3. กิจกรรมนันทนาการเชิงพุทธสังคม

กิจกรรมนันทนาการเชิงพุทธสังคมเป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้สูงอายุผ่านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรมเพื่อส่งเสริมสุขภาวะและสร้างความรู้สึกร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน โดยการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา เช่น การฟังธรรม การทำบุญ และการร่วมพิธีกรรมทางศาสนา ช่วยลดความรู้สึกละโดดเดี่ยวและเพิ่มความผูกพันในชุมชน (Phrakhru Phisonsittikan, 2018; Sasiwongsaroj et al., 2012) นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมจิตอาสา เช่น การให้คำปรึกษาแก่คนรุ่นใหม่ การช่วยเหลือเพื่อนผู้สูงอายุ หรือการร่วมดูแลสถานที่ทางศาสนา ยังช่วยให้ผู้สูงอายุรู้สึกมีคุณค่าและมีจุดหมายในชีวิต (Nelson-Becker & Sangster, 2019) และการผสมผสานกิจกรรมทางศาสนากับวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น งานบุญประเพณี หรือโครงการอาสาสมัครในชุมชน ช่วยให้การมีส่วนร่วมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและมีความหมายมากขึ้น ทั้งนี้ การพัฒนากิจกรรมเชิงพุทธสังคมควร

คำนึงถึงความหลากหลายของผู้สูงอายุ พร้อมสร้างโอกาสให้ผู้สูงอายุมีบทบาทเชิงรุกในชุมชน ซึ่งจะช่วยส่งเสริมสุขภาพทางจิตใจและสังคมได้อย่างยั่งยืน

4. กิจกรรมนันทนาการเชิงพุทธวัฒนธรรม

กิจกรรมนันทนาการเชิงพุทธวัฒนธรรมเป็นแนวทางที่บูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมและความหมายในชีวิตของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะในสังคมไทยที่ศาสนาและวัฒนธรรมมีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างลึกซึ้ง โดยการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา หรือกิจกรรมตามประเพณีท้องถิ่น เช่น การแสดงพื้นบ้าน การประกอบพิธีฮีตสิบสอง และการทำอาหารเพื่อทำบุญ ถือเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ผู้สูงอายุได้เชื่อมโยงกับรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเอง อีกทั้งยังส่งเสริมความรู้สึกรักมีคุณค่าและความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตน (Chetanont, 2014) อีกทั้งการมีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าวไม่เพียงช่วยฟื้นฟูความทรงจำและความต่อเนื่องของวิถีชีวิต หากแต่ยังเป็นพื้นที่สร้างการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างรุ่น และกระตุ้นการมีส่วนร่วมทางสังคมในลักษณะที่ลึกซึ้งและยั่งยืน (Pavakanun et al., 2023) ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนสะท้อนถึงศักยภาพของพุทธนันทนาการเชิงวัฒนธรรมในการเสริมสร้างสุขภาวะจิตวิญญาณควบคู่กับความผูกพันในชุมชนอย่างสมดุล

การประยุกต์ใช้พุทธนันทนาการในชุมชน

การนำพุทธนันทนาการไปสู่การปฏิบัติในระดับชุมชนจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน โดยเฉพาะวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมของชุมชนไทย ที่สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ ทั้งในเชิงพื้นที่ เชิงสังคม และเชิงจิตวิญญาณ ความสำเร็จของการประยุกต์ใช้แนวคิดนี้ยังขึ้นอยู่กับ การสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็ง การพัฒนาผู้นำที่มีความรู้และทักษะรอบด้าน ตลอดจนการออกแบบกิจกรรมที่สอดคล้องกับบริบทของแต่ละพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมและยั่งยืน

1. วัดกับการเป็นศูนย์กลางนันทนาการสำหรับผู้สูงอายุ

ในบริบทของสังคมไทยที่ศาสนาและวัฒนธรรมถักทอรวมกันอย่างลึกซึ้ง วัดมิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น หากแต่เป็นศูนย์กลางทางสังคมและจิตวิญญาณที่มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างสุขภาวะของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะในด้านจิตใจและความสัมพันธ์ทางสังคม โดยพื้นที่วัดที่เงียบสงบและเปี่ยมด้วยคุณค่าทางธรรมะช่วยสร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อการฝึกสมาธิ การสะท้อนตน และการรู้เท่าทันสภาพชีวิต ซึ่งล้วนเป็นกระบวนการที่ช่วยลดความเครียดและเสริมสร้างความมั่นคงภายในจิตใจ (Nguyen, 2016; Davidson & Dahl, 2018) สำหรับกิจกรรมที่จัดขึ้นในบริบทของวัด เช่น การสวดมนต์ในรูปแบบสรภัญญะ การเดินจงกรมในพื้นที่ธรรมชาติ การประดิษฐ์งานฝีมือเพื่อถวายวัด หรือการร่วมในพิธีกรรมตามวันสำคัญ ล้วนมีศักยภาพในการหล่อหลอมความรู้สึกรักมีคุณค่าในตนเองและเชื่อมโยงผู้สูงอายุเข้ากับวัฒนธรรมและชุมชนของตน (Hillary, 2023) นอกจากนี้ วัดยังเป็นเวทีแห่งการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และประชาชน โดยเฉพาะเมื่อมีการพัฒนาบทบาทของพระสงฆ์ให้สามารถ

ให้คำปรึกษาทางจิตใจ หรือจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพได้อย่างเป็นระบบ ก็ยังช่วยเสริมพลังทางสังคมให้ผู้สูงวัยมีส่วนร่วมและรู้สึกเป็นที่ยอมรับในชุมชนมากยิ่งขึ้น (Sasiwongsaroj et al., 2012)

2. การสร้างเครือข่ายพุทธรักษา

การสร้างเครือข่ายพุทธรักษาเป็นกลไกเชิงระบบที่มีศักยภาพในการขับเคลื่อนกิจกรรมอย่างยั่งยืน โดยการเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างวัด โรงเรียน หน่วยงานด้านสุขภาพ และองค์กรปกครองท้องถิ่น สามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากรและขยายโอกาสการเข้าถึงกิจกรรมสำหรับผู้สูงวัยอย่างครอบคลุมและเท่าเทียม โดยการดำเนินงานในลักษณะเครือข่ายไม่เพียงช่วยลดความซ้ำซ้อนในการจัดกิจกรรม แต่ยังเปิดพื้นที่ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างรุ่น โดยเฉพาะเมื่อผู้สูงวัยสามารถถ่ายทอดภูมิปัญญาและประสบการณ์ให้กับเยาวชน ซึ่งก่อให้เกิดสายสัมพันธ์ทางสังคมที่ลึกซึ้ง (Langgapin et al., 2024) ขณะเดียวกัน การบูรณาการกับองค์กรด้านสุขภาพ เช่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ยังส่งเสริมมิติดของการดูแลสุขภาพจิตและจิตวิญญาณได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Poolswat et al., 2015) สำหรับความสำเร็จของเครือข่ายขึ้นอยู่กับการจัดตั้งโครงสร้างการบริหารที่ชัดเจน มีคณะกรรมการที่ประกอบด้วยตัวแทนจากหลากหลายภาคส่วน อาทิ พระสงฆ์ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข และผู้นำชุมชน ที่สามารถออกแบบกิจกรรมร่วมกันอย่างสอดคล้องกับบริบทและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย (Chotipanyo, 2016) รวมทั้งการมีระบบสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ การกำหนดบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจน และการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง ล้วนเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เครือข่ายมีความมั่นคง พร้อมทั้งเปิดพื้นที่ให้เกิดการพัฒนานวัตกรรมทางกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเมื่อมีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ที่เข้าใจทั้งพุทธธรรมและกลไกการจัดการเครือข่าย ซึ่งจะเป็พลังสำคัญในการสานต่อภารกิจของพุทธรักษาในระดับชุมชนอย่างยั่งยืน

3. การพัฒนาผู้นำพุทธรักษา

การพัฒนาผู้นำพุทธรักษาเป็นกลไกหลักที่ขับเคลื่อนกิจกรรมให้ตอบสนองต่อความต้องการเชิงลึกของผู้สูงวัยในมิติต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยผู้นำที่มีความรู้ในพุทธธรรมควบคู่กับทักษะด้านนันทนาการ จิตวิทยาผู้สูงวัย และการบริหารกลุ่ม จะสามารถออกแบบกิจกรรมที่มีความหมายและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของกลุ่มเป้าหมายได้อย่างเหมาะสม (Venkatesan, 2022) ซึ่งภาวะผู้นำในบริบทนี้ไม่เพียงแต่อยู่ที่ความรู้ทางทฤษฎีเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความสามารถในการสื่อสารหลักธรรมให้เข้าใจง่าย การสร้างบรรยากาศแห่งความไว้วางใจ และการเชื่อมโยงกิจกรรมกับประสบการณ์ชีวิตของผู้สูงวัยอย่างสร้างสรรค์ (Langgapin et al., 2024) ทั้งนี้ การอบรมผู้นำควรมุ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้แบบผสมผสานที่รวมทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ โดยเฉพาะในทักษะการให้คำปรึกษา การจัดการความเครียด และการเป็นพี่เลี้ยงทางจิตวิญญาณ ซึ่งช่วยเสริมพลังภายในให้ผู้สูงวัยสามารถเผชิญความเปลี่ยนแปลงในชีวิตได้อย่างมั่นคง (Hillary, 2023) นอกจากนี้ การสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้นำในชุมชนยังเป็นปัจจัยสนับสนุนที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาต่อเนื่องและการปรับตัวกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อีกทั้งระบบติดตามประเมินผลที่มีความ

ต่อเนื่องและยืดหยุ่นจะช่วยให้การพัฒนาศักยภาพของผู้ นำไม่หยุดนิ่ง และสามารถนำไปสู่การยกระดับคุณภาพของพุทธนันทนาการให้เป็นพลังเปลี่ยนแปลงชุมชนในระยะยาวได้อย่างแท้จริง

กรณีศึกษาความสำเร็จของพุทธนันทนาการในไทย

การศึกษากกรณีตัวอย่างความสำเร็จของพุทธนันทนาการในประเทศไทยช่วยให้เห็นภาพที่ชัดเจนของการประยุกต์แนวคิดและหลักการสู่การปฏิบัติจริง โดยประสบการณ์จากพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของรูปแบบกิจกรรมที่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้สูงวัยในบริบทที่แตกต่างกัน ดังนั้นการถอดบทเรียนจากกรณีศึกษาเหล่านี้จะช่วยสร้างองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาพุทธนันทนาการในอนาคตต่อไปได้

1. ตัวอย่างพุทธนันทนาการในประเทศไทย

ตัวอย่างพุทธนันทนาการในประเทศไทยสะท้อนถึงการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับกิจกรรมที่หลากหลายและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้สูงวัย โดยมีวัดและชุมชนเป็นศูนย์กลางสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมที่เชื่อมโยงจิตวิญญาณ วัฒนธรรม และสุขภาวะองค์รวมเข้าด้วยกัน เช่น โครงการ “ศิลป์ส่องธรรม” ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม กรมส่งเสริมงานวัฒนธรรม บริษัทซีวามิตร วิสาหกิจเพื่อสังคม จำกัด สาขาประติมากรรมไทย ภาควิชาศิลปประจำชาติ วิทยาลัยเพาะช่าง และกลุ่มเพื่อนหลังกำแพง โดยนำกิจกรรมการปั้นพระพุทธรูปมาใช้เป็นกระบวนการเยียวยาจิตใจและเสริมสร้างพลังภายในให้กับผู้สูงวัยและผู้ป่วย โดยกิจกรรมดังกล่าวมิได้มุ่งเน้นเพียงความสวยงามของศิลปะ หากแต่ใช้กระบวนการทางพุทธศิลป์และพุทธวรรณศิลป์เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการเจริญสติและการรับรู้คุณค่าในตนเอง ผ่านการปฏิบัติอย่างมีสมาธิและการสื่อสารภายในตนเอง ทำให้ผู้เข้าร่วมสามารถค้นพบความสงบ ความหวัง และความหมายของชีวิตในวัยปลายได้อย่างลึกซึ้ง (Theerathanapong, 2022)

อีกหนึ่งตัวอย่างที่สะท้อนถึงการใช้ศิลปะเพื่อสร้างสุขภาวะจิตวิญญาณคือ หอศิลป์พุทธะ หรือ Buddha Art Gallery โดยมูลนิธิธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม ซึ่งเปิดพื้นที่แสดงงานพุทธศิลป์ในลักษณะนิทรรศการถาวร พร้อมทั้งจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้พุทธธรรมผ่านภาพเขียนและประติมากรรม โดยเฉพาะสำหรับกลุ่มผู้สูงวัยที่ต้องการบรรยากาศสงบ เรียบง่าย และได้ปฏิสัมพันธ์กับศิลปะที่สะท้อนหลักธรรม กิจกรรมนี้ช่วยเสริมความสุขทางใจและสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าชมกับธรรมะในรูปแบบที่เปิดกว้างและไม่เป็นทางการ (Sombat Tour, 2025) ส่วนในระดับท้องถิ่น “โครงการส่งเสริมสุขภาพจิตของผู้สูงอายุสร้างสุขด้วยธรรมปัญญา” เป็นตัวอย่างสำคัญของการนำพุทธนันทนาการมาประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะองค์รวม โดยชมรมผู้สูงอายุตำบลด่านเกวียนได้ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลด่านเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ได้ดำเนินกิจกรรมที่เชื่อมโยงหลักธรรมและกระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะของผู้สูงวัย โดยผสมผสานกิจกรรมทางศาสนา เช่น การทำบุญ ฟังธรรม นั่งสมาธิ และเดินจงกรม กับกิจกรรมจิตอาสาและการดูแลพื้นที่วัด วัตถุประสงคหลักมุ่งเน้นการเสริมสร้างสุขภาวะจิต ลดความเครียด และ ป้องกัน

ภาวะซึมเศร้าในผู้สูงอายุ ขณะเดียวกันยังช่วยกระชับความสัมพันธ์ในชุมชน ผ่านการมีส่วนร่วมระหว่างผู้สูงอายุ และคนรุ่นใหม่ ก่อให้เกิดเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็ง และเสริมสร้างคุณค่าทางจิตวิญญาณที่สอดคล้องกับ บริบทวัฒนธรรมไทย (Dankwan Subdistrict Administrative Organization, 2023)

2. บทเรียนจากการปฏิบัติที่ดี

บทเรียนจากโครงการพุทธนันทนาการที่ประสบความสำเร็จได้ชี้ให้เห็นว่า การบูรณาการหลักธรรม เข้ากับกิจกรรมนันทนาการที่เหมาะสมกับบริบทชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยส่งเสริมสุขภาวะของผู้สูงอายุทั้งใน มิติกาย จิต และสังคม (Sasiwongsaroj et al., 2012) โดยความร่วมมือระหว่างวัด องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น และภาคประชาสังคมช่วยให้โครงการมีทรัพยากรสนับสนุนและดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง ขณะที่ การออกแบบกิจกรรมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น ช่วยเพิ่มการมีส่วนร่วมและลดภาวะโดด เดี่ยวของผู้สูงอายุได้ (Coelho-Júnior et al., 2022) นอกจากนี้ ผู้นำกิจกรรมที่มีความรู้ทั้งด้านพุทธธรรมและ นันทนาการ มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดหลักธรรมให้เข้าถึงง่ายและสร้างแรงจูงใจให้ผู้สูงอายุเข้าร่วม กิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ (Hillary, 2023) อีกทั้ง ระบบติดตามและประเมินผล ที่ชัดเจนช่วยให้สามารถปรับปรุง แนวทางให้สอดคล้องกับความต้องการที่เปลี่ยนแปลงได้ (Pavakanun et al., 2023)

3. การขยายผลและพัฒนาต่อเนื่อง

การขยายผลพุทธนันทนาการให้ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายต้องอาศัยแนวทางที่เป็น ระบบและยืดหยุ่น โดยมุ่งเน้นการปรับกิจกรรมให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละชุมชนและข้อจำกัดทางสุขภาพ ของผู้สูงอายุ เช่น การลดความซับซ้อนของกิจกรรม หรือการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการจัดกิจกรรม ออนไลน์เพื่อเพิ่มการเข้าถึง (Hillary, 2023) นอกจากนี้ การพัฒนานวัตกรรมที่เชื่อมโยงพุทธศิลป์ วัฒนธรรม และกระบวนการบำบัด เช่น การใช้ศิลปะพื้นบ้านร่วมกับกิจกรรมเสริมสร้างสุขภาวะทางจิต ได้แสดงให้เห็นถึง ศักยภาพในการสร้างผลกระทบที่ยั่งยืน (Pavakanun et al., 2023) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่าง วัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันการศึกษายังเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยสนับสนุนองค์ความรู้และพัฒนา แนวทางที่สามารถนำไปขยายผลในวงกว้าง ในขณะเดียวกัน ความสำเร็จของพุทธนันทนาการในระยะยาว ขึ้นอยู่กับการเสริมสร้างศักยภาพของผู้นำชุมชนผ่านการฝึกอบรมด้านพุทธธรรมและการบริหารจัดการกิจกรรม นันทนาการ ตลอดจนการสร้างกลไกแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างพื้นที่เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันและการ พัฒนากิจกรรมให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป (Nelson-Becker & Sangster, 2019)

ความท้าทายในการพัฒนาพุทธนันทนาการในบริบทสังคมไทย

แม้ว่าพุทธนันทนาการจะมีศักยภาพในการส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมของผู้สูงอายุและสอดคล้องกับ บริบทวัฒนธรรมไทยเป็นอย่างดี แต่การดำเนินงานในระดับชุมชนนั้นยังคงต้องเผชิญกับความท้าทายหลาย ประการที่ควรได้รับการพิจารณาอย่างรอบด้าน ดังนี้

1) ข้อจำกัดทางวัฒนธรรมและทัศนคติของสังคมไทยที่มีต่อบทบาทผู้สูงวัย: แม้ผู้สูงวัยไทยจะได้รับการยอมรับในฐานะผู้ทรงภูมิปัญญา แต่ในทางปฏิบัติผู้คนส่วนใหญ่ยังคงมีทัศนคติที่จำกัดบทบาทของผู้สูงวัยไว้เพียงในฐานะผู้ฟังและผู้รับบริการเท่านั้น ซึ่งส่งผลให้การออกแบบกิจกรรมที่มุ่งส่งเสริมบทบาทเชิงรุกหรือการมีส่วนร่วมในฐานะผู้นำของผู้สูงวัยยังไม่แพร่หลายนัก นอกจากนี้ แนวคิดทางศาสนาบางประการที่เน้นความสงบ สันโดษ หรือความศักดิ์สิทธิ์ ทำให้กิจกรรมทางศาสนาส่วนใหญ่จะต้องดำเนินไปอย่างเคร่งครัดและจริงจัง อาจไม่สอดคล้องกับแนวคิดของนันทนาการที่เน้นความรื่นรมย์ การมีส่วนร่วมอย่างเสรี และบรรยากาศที่เปิดกว้าง ส่งผลให้การบูรณาการพุทธธรรมเข้ากับกิจกรรมนันทนาการต้องอาศัยความเข้าใจบริบททางวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง ตลอดจนการปรับทัศนคติของทั้งผู้ดำเนินกิจกรรม ผู้เข้าร่วมกิจกรรม และผู้คนในสังคมไทย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างมิติแห่งธรรมะและมิติแห่งความสุขในการใช้ชีวิต

2) ข้อจำกัดด้านทรัพยากรบุคคลและโครงสร้างพื้นฐานในชุมชน: การขับเคลื่อนพุทธนันทนาการในระดับชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทหรือชุมชนขนาดเล็ก ยังคงเผชิญข้อจำกัดที่สำคัญด้านทรัพยากรบุคคลและโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ กล่าวคือ บุคลากรที่มีความรู้ความเข้าใจทั้งในมิติของพุทธธรรมและศาสตร์ด้านนันทนาการยังมีจำนวนจำกัด ขณะที่ผู้นำชุมชนหรือพระสงฆ์ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการดำเนินกิจกรรมกับผู้สูงวัย ส่วนใหญ่ยังขาดโอกาสในการเข้ารับการอบรมหรือพัฒนาทักษะในเชิงบูรณาการ ส่งผลให้กิจกรรมที่จัดขึ้นยังอยู่ในระดับเบื้องต้น และขาดความต่อเนื่องในเชิงระบบ นอกจากนี้ โครงสร้างพื้นฐานในชุมชน เช่น ศาลาวัด ศูนย์สุขภาพชุมชน หรือพื้นที่ส่วนรวมอื่น ๆ ยังคงมีข้อจำกัดด้านความพร้อม โดยเฉพาะในแง่ของสิ่งอำนวยความสะดวกที่เหมาะสมกับผู้สูงวัย เช่น ทางลาดสำหรับรถเข็น พื้นที่ที่ปลอดภัยต่อการเคลื่อนไหว หรืออุปกรณ์ที่รองรับภาวะร่างกายที่เสื่อมถอยตามวัย ข้อจำกัดเหล่านี้ไม่เพียงแต่ลดทอนโอกาสในการเข้าถึงกิจกรรมของผู้สูงวัยเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงความจำเป็นในการวางแผนพัฒนาเชิงพื้นที่และการจัดสรรทรัพยากรที่สอดคล้องกับบริบทของแต่ละชุมชนอย่างแท้จริง

3) ความท้าทายในการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคส่วน: การส่งเสริมกิจกรรมเพื่อผู้สูงวัยในประเทศไทยมีความก้าวหน้าในหลายด้าน โดยมีภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทอย่างหลากหลาย ทั้งภาครัฐ องค์กรศาสนา ภาคประชาสังคม และภาคท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานส่วนใหญ่มักเป็นไปตามบทบาทเฉพาะของแต่ละหน่วยงาน ซึ่งอาจทำให้การบูรณาการองค์ความรู้ด้านพุทธธรรมเข้ากับกิจกรรมนันทนาการยังไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ อีกทั้งการพัฒนาความร่วมมือระหว่างภาคส่วนยังต้องอาศัยกลไกการเชื่อมโยงที่ชัดเจนและต่อเนื่องมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกัน ฐานข้อมูลผู้สูงวัยที่สะท้อนความต้องการจำเพาะของแต่ละพื้นที่ยังมีลักษณะกระจัดกระจายและไม่สอดคล้องกันในเชิงปฏิบัติ ส่งผลให้การออกแบบกิจกรรมในบางกรณียังไม่สามารถตอบสนองความหลากหลายของกลุ่มเป้าหมายได้อย่างเต็มที่ ความท้าทายเหล่านี้สะท้อนถึงความจำเป็นในการสร้างระบบความร่วมมือที่ยืดหยุ่น เชื่อมโยงกันได้จริง และตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่แม่นยำและรอบด้าน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างยั่งยืน

การส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในสังคมไทยอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องขับเคลื่อนด้วยนโยบายที่มีลักษณะบูรณาการ ทั้งในเชิงสุขภาพ สังคม วัฒนธรรม และจิตวิญญาณ โดยเฉพาะในบริบทที่พุทธศาสนายังคงมีบทบาทเป็นรากฐานของวิถีชีวิต ดังนั้นการพัฒนาแนวนโยบายที่นำหลักธรรมเข้ามาเป็นแกนกลางของกิจกรรมนันทนาการ จึงมีศักยภาพในการเสริมสร้างสุขภาวะอย่างรอบด้านทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และสังคมโดยรวม โดยผู้เขียนขอเสนอแนวทางเชิงนโยบายที่สำคัญ 5 ประการ ดังนี้

1) การบูรณาการพุทธธรรมในกิจกรรมนันทนาการ: ควรสนับสนุนให้มีการพัฒนากิจกรรมนันทนาการที่ยึดโยงกับหลักพุทธธรรม โดยมีวัดและผู้นำทางจิตวิญญาณเป็นศูนย์กลางร่วมกับชุมชนท้องถิ่นในการออกแบบกิจกรรมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตผู้สูงอายุ โดยในด้านนโยบายควรเน้นการอบรมพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และอาสาสมัครให้สามารถเป็นผู้นำกิจกรรมที่ส่งเสริมสุขภาวะจิตอย่างมีคุณภาพ พร้อมทั้งกำหนดการประเมินผลด้านความสุขทางใจและการมีส่วนร่วมเชิงจิตวิญญาณของผู้สูงอายุร่วมด้วย

2) พัฒนาระบบการสนับสนุนในชุมชน: ควรส่งเสริมให้แต่ละชุมชนมีศูนย์พุทธนันทนาการที่ตั้งอยู่ในวัดหรือศูนย์รวมกิจกรรมของท้องถิ่น โดยให้เป็นพื้นที่สำหรับการปฏิบัติธรรม การพักผ่อน และการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งส่งเสริมกลไกสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานสาธารณสุข และภาคเอกชนในรูปแบบของทุนสนับสนุนเครื่องมืออุปกรณ์ หรือบุคลากรช่วยดำเนินการด้านต่าง ๆ โดยควรกำหนดแนวทางประเมินความคุ้มค่าเชิงสังคมจากการลงทุนด้านนันทนาการเพื่อผู้สูงอายุ

3) สนับสนุนความร่วมมือระหว่างภาคส่วน: ควรผลักดันให้เกิดความร่วมมือเชิงนโยบายระหว่างวัด โรงเรียน หน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาสังคม และภาคธุรกิจเพื่อสนับสนุนกิจกรรมพุทธนันทนาการในลักษณะเครือข่ายอย่างเป็นระบบ โดยอาจจัดตั้ง “คณะกรรมการพัฒนาพุทธนันทนาการผู้สูงอายุระดับตำบล/อำเภอ” ที่มีตัวแทนหลากหลายภาคส่วน พร้อมทั้งจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวปฏิบัติที่ดี (best practices) เป็นประจำ ทั้งนี้เพื่อต่อยอดนโยบายอย่างมีประสิทธิภาพ

4) ส่งเสริมการวิจัยและนวัตกรรม: สนับสนุนให้มีการวิจัยในระดับพื้นที่และระดับนโยบายเกี่ยวกับผลกระทบของพุทธนันทนาการต่อสุขภาวะผู้สูงอายุ ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา ควบคู่กับการพัฒนานวัตกรรมต่าง ๆ เช่น การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการจัดกิจกรรมสมาธิออนไลน์ การสร้างแอปพลิเคชันเพื่อการฝึกสติ หรือการออกแบบกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ที่เชื่อมโยงศิลปะพื้นบ้านกับหลักธรรม อีกทั้งควรมีการจัดทำฐานข้อมูลกลางเพื่อสะสมองค์ความรู้จากชุมชนต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ

5) การสร้างความตระหนักรู้และเสริมพลังผู้สูงอายุ: ควรจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ที่ส่งเสริมการรับรู้เกี่ยวกับคุณค่าของพุทธนันทนาการในชีวิตผู้สูงอายุ พร้อมทั้งเปิดเวทีให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในการออกแบบริเริ่ม และดำเนินกิจกรรมด้วยตนเองผ่านโครงการ “ผู้นำนันทนาการจิตอาสา” หรือ “ครูภูมิปัญญา” ที่มุ่งพัฒนา

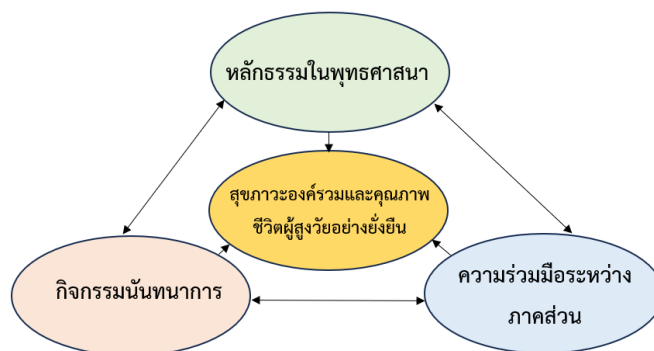
บทบาทเชิงรุกของผู้สงฆ์ในชุมชน นอกจากนี้ ควรส่งเสริมการฝึกอบรมและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง รวมถึงมีระบบติดตามผลเพื่อประเมินความสำเร็จของการมีส่วนร่วมเชิงพหุพลังในระยะยาว

บทสรุป

พุทธานันทนการสะท้อนการบูรณาการหลักธรรมกับกิจกรรมที่เสริมสร้างสุขภาวะองค์รวมของผู้สงฆ์ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณ โดยการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับศาสนา ศิลปวัฒนธรรม และชุมชน ส่งผลให้ผู้สงฆ์เกิดความสงบ ความตระหนักรู้ในคุณค่าของตนเอง และความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งกับผู้อื่น ซึ่งกรณีศึกษาที่หลากหลายได้ชี้ให้เห็นว่า การจัดกิจกรรมในพื้นที่วัด การสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ เช่น หอศิลป์พุทธะ หรือการส่งเสริมโครงการชุมชนที่เน้นการพึ่งธรรม สมาธิ และจิตอาสา ล้วนมีส่วนช่วยลดความเครียด เสริมพลังใจ และสร้างความรู้สึกรับผิดชอบในชุมชนอย่างยั่งยืน สำหรับการขับเคลื่อนในระดับพื้นที่จำเป็นต้องมีกลไกสนับสนุนจากภาครัฐและการส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องควบคู่กับการวิจัยเชิงประจักษ์ ทั้งนี้เพื่อให้พุทธานันทนการสามารถขยายผลได้อย่างมีคุณภาพและเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

องค์ความรู้ที่ได้รับ

งานศึกษานี้สังเคราะห์แนวทางการบูรณาการพุทธธรรมเข้ากับกิจกรรมนันทนาการเพื่อส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมของผู้สงฆ์ในบริบทไทย โดยเน้นการใช้หลักธรรมควบคู่กิจกรรมที่เหมาะสมกับมิติทางกาย จิตใจ สังคม และปัญญา อีกทั้งชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตผู้สงฆ์ได้อย่างเป็นรูปธรรม ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 การบูรณาการระหว่างพุทธธรรม นันทนาการ และความร่วมมือระหว่างภาคส่วนเพื่อส่งเสริมสุขภาวะผู้สงฆ์อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- Chetanont, S. (2014). Approaches to promote healthy recreation activities for elderly tourists at Bang Nam phueng floating market, prapradeang district, samutprakarn province. *International Journal of Humanities and Social Sciences*, 8(9), 3066-3069.
- Chotipanyo, P. K. (2016). Buddhist Promoting Mental Health of the Elderly in the Community. *Journal of International Buddhist Studies*, 7(2), 150-153.
- Coelho-Júnior, H. J., Calvani, R., Panza, F., Allegri, R. F., Picca, A., Marzetti, E., & Alves, V. P. (2022). Religiosity/spirituality and mental health in older adults: A systematic review and meta-analysis of observational studies. *Frontiers in Medicine*, 9, 877213.
- Dankwean Subdistrict Administrative Organization. (2023). Mental health promotion project for the elderly: Creating happiness through wisdom and dharma. [Online], Available from: <https://www.dankwean.go.th/showact.php?id=1610> (in Thai)
- Davidson, R. J., & Dahl, C. J. (2018). Outstanding challenges in scientific research on mindfulness and meditation. *Perspectives on Psychological Science*, 13(1), 62-65.
- Hillary, M. A. (2023). *Supporting Buddhist identity in long-term care situations* (Doctoral dissertation, Anglia Ruskin Research Online (ARRO)).
- Langgapin, S., Boonchieng, W., Chautrakarn, S., Maneeton, N., & Senawan, S. (2024). Effectiveness of the Buddhist-Based Elderly Mental Health Counseling Training Program for Thai Health Volunteer Monks. *Religions*, 15(12), 1472.
- Nelson-Becker, H., & Sangster, K. (2019). Recapturing the power of ritual to enhance community in aging. *Journal of religion, spirituality & aging*, 31(2), 153-167.
- Nguyen, H. (2016). Mental health care for elderly people at formal mental health systems and Buddhist temples in Vietnam: Making a case for mindful elder care in Vietnam. *Ageing International*, 41, 394-413.
- Pavakanun, U., Gorsanan, S., Quattrini, P., Barlacchi, V. F., & Thiratitsakun, B. (2023). Science and Art Integration Project: Innovation in Buddhist Gestalt Dramatic Art to Strengthen the Social Adaptation of the Elderly. *Journal of International Buddhist Studies*, 14(2), 58-75.
- Pengtakho, P. (2018). The Application of Buddhadhamma Principles to Recreational activities the mind development of Teenagers in Thai society. *Journal of Graduate Studies Review*, 14(2), 186-201. (in Thai)

- Phrakhru Phisonsittikan. (2018). *The Enhancement Process of Positive Strengths Well Being of the Elderly Based on Buddhist Psychology*. Dissertation of Philosophy (Buddhist Psychology). Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (in Thai)
- Phramongkolthammavithan & Srathorng, P. (2017). Elderly people with the practice of Buddhist principles. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 10(3), 1849-1864. (in Thai)
- Poolswat, W., Somtrakool, K., & Kaoses, P. (2015). Nursing Homes: Development of Elderly Care Management according to Buddhist Principles. *Asia Pacific Journal of Multidisciplinary Research*, 3(4), 41-45.
- Pruetpakawat Pengtakho. (2018). The Application of Buddhhadhamma Principlesto Recreational activitiesthe mind development of Teenagersin Thai society. *Journal of Graduate Studies Review*, 14(2), 186-201.
- Sasiwongsaroj, K., Pornsiripongse, S., Burasith, Y., Ketjamnong, P., & Koosakulrat, N. (2012). Buddhist temple: the well-being space for the aged in Thailand. *Journal of Population and Social Studies*, 20(2), 2-19.
- Satjasakulrat, S. (2018). A Model of Health Management for the Elderly according to Buddhist Integration: A Case Study of Bantom Sub-District Municipality, Phayao province. *Journal of Nursing and Health Research*, 19(2), 120–132. (in Thai)
- Shonin, E., Van Gordon, W., & Singh, N. N. (Eds.). (2015). *Buddhist foundations of mindfulness*. Zurich: Springer International Publishing.
- Siripanya, S., Parinyanitikul, N., Tanaka, H., & Suksom, D. (2023). Home-based buddhist walking meditation mitigates cardiotoxicity of Anthracycline chemotherapy in breast cancer patients: A randomized controlled trial. *Journal of Integrative and Complementary Medicine*, 29(9), 562-573.
- Sombat Tour. (2025). Touring Buddhist art at Buddha Art Gallery. [Online], Available from: <https://www.sombattour.com/th/travel/view/%E0%B8%AB%E0%B8%AD%E0%B8%A8%E0%B8%B4%E0%B8%A5%E0%B8%9B%E0%B9%8C%E0%B8%9E%E0%B8%B8%E0%B8%97%E0%B8%98%E0%B8%B0> (in Thai)
- Theerathanapong, R. (2022). Art illuminating Dharma: Happiness activities for the elderly in times when spaces for older generations are diminishing. [Online], Available from: <https://www.manoottangwai.com/sinsongtham/> (in Thai)

- Thitadhammo, M. (2021). Application of Sangkhahawatthu 4 to improve the quality of life of the elderly. *journal of mcu loei review*, 2(2), 169-177. (in Thai)
- Venkatesan, S. (2022). Mindfulness and the Elderly. In Handbook of Research on Clinical Applications of Meditation and Mindfulness-Based Interventions in Mental Health (pp. 89-108). IGI Global.
- White, S., Ragkhanto, S., Srikhruedong, S., Phaensomboon, P., & Udomtamanupab, M. (2022). Dignified Elderly Person with Buddhist Psychology. *Journal of MCU Humanities Review*, 8(1), 329-340. (in Thai)

สุวรรณภูมิ : ศึกษาและตีความจากคัมภีร์

SUVARNABHUMI: STUDY AND INTERPRET FROM SCRIPTURES

มานพ นักการเรือน¹, วิญญู กิณะเสน, บานชื่น นักการเรือน, ฉัชศุภางค์ สารมาศ

Manop Nakkanrian¹, Winyou Kinasen, Banchuen Nakkanrian, Chatsuphang Saramart

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย¹

Mahamakut Buddhist University, Sirindhornrajavidyalaya Campus¹

Corresponding Author, e-mail: mnakkarreiyng@gmail.com¹

Received 27 January 2025; Revised 15 April 2025; Accepted 30 June 2025

บทคัดย่อ

สุวรรณภูมิเป็นดินแดนแห่งอารยธรรมแห่งหนึ่งของโลกตะวันออก เช่นเดียวกับอารยธรรมจีนโบราณและอินเดียโบราณ เป็นศูนย์กลางทางการค้าที่พวกพ่อค้าชาวอินเดียเดินทางไปค้าขาย เป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาตั้งมั่นนอกประเทศอินเดียเป็นครั้งแรก โดยการนำของพระโสณเถระและพระอุตตรเถระ ซึ่งเกิดขึ้นหลังการทำสังคายนาครั้งที่ 3 ในพุทธศตวรรษ 3 โดยมีพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ เป็นประธาน ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช จัดเป็นยุคที่ 1 ใน 4 ยุค ของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย เรียกว่า ยุคเถรวาทแบบสมัยอโศก

การศึกษาตีความประวัติศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังดินแดนสุวรรณภูมิ โดยอาศัยคัมภีร์สมันตปาสาทิกา คัมภีร์มหาวงศ์ และคัมภีร์ทีปวงศ์ ทำให้ได้ประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ การส่งพระสมณทูตไปประกาศพระพุทธศาสนาในที่ต่าง ๆ, พระโสณเถระและพระอุตตรเถระในฐานะเป็นพระสมณทูต, นางรากษส – นางผีเสื้อน้ำ - ปีศาจ, พระโสณเถระและพระอุตตรเถระเป็นเพียงตำนานหรือบุคคลที่มีตัวตนจริงในทางประวัติศาสตร์และการพัฒนาระบบกษัตริย์ตามคติอินเดีย

คำสำคัญ: สุวรรณภูมิ; พระสมณทูต; นางผีเสื้อน้ำ

Abstract

Suvarnabhumi is a land of one of the civilizations of the Eastern world, similar to the ancient Chinese and ancient Indian civilizations. It is a trading center where Indian merchants traveled to trade. It is the land where Buddhism was first established outside of India, led by Phra Sonathera and Phra Uttarathera, which occurred after the 3rd Buddhist Council in the 3rd century, with Phra Makkalliputtissa Thera as the president, under the

patronage of King Ashoka the Great. It is considered the first of the 4 eras of Buddhism in Thailand, called the Theravada era of the Asoka period.

Studying and interpreting the history of the spread of Buddhism to Suvarnabhumi using the Samantapasadika, Mahavamsa, and Dipavamsa scriptures has led to various issues, such as the sending of monks to proclaim Buddhism in various places, Phra Sonathera and Phra Uttarathera as Buddhist missionaries, Raksa woman - water giantess - demon, Phra Sonathera and Phra Uttarathera are just legends or real people in history and the development of the monarchy system according to Indian beliefs.

Keywords: Suvarnabhumi; Buddhist missionary; Water Giantess

บทนำ

สุวรรณภูมิ แปลตามศัพท์ว่า “แผ่นดินทอง” เป็นชื่อดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ คือเป็นดินแดนซึ่งเต็มไปด้วยของดีมีค่าหายาก แหล่งผลิตผลจากป่า และผลิตผลทางการเกษตร (ประทุม ชุมเพ็งพันธุ์, 2546) ไม่ใช่เป็นชื่อบ้านเมือง รัฐหรืออาณาจักรในทางการปกครองที่มีกษัตริย์ชั้นสูงปกครอง สุวรรณภูมิเป็นศูนย์กลางทางการค้า ที่พวกพ่อค้าชาวอินเดียเดินทางไปค้าขายนั้นมีอยู่จริง แต่ไม่ได้ให้ความกระจ่างถึงสถานที่ตั้งของดินแดนนั้น เป็นที่ทราบแต่เพียงว่า เป็นดินแดนที่อยู่ทางตะวันออกของประเทศอินเดียเท่านั้น จนเป็นที่ยอมนั่นกันในปัจจุบันว่า สุวรรณภูมิเป็นดินแดนอยู่ในภูมิภาคอุษาคเนย์ หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นดินแดนที่ขนานด้วยมหาสมุทร 2 แห่งคือ มหาสมุทรแปซิฟิก เป็นเส้นทางติดต่อถึงจีน และมหาสมุทรอินเดีย เป็นเส้นทางติดต่อถึงอินเดียและดินแดนอื่น ๆ ทั่วโลก

สุวรรณภูมิเป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาตั้งมั่นนอกประเทศอินเดียเป็นครั้งแรก โดยการนำของพระโสณเถระและพระอุตตรเถระ ซึ่งเกิดขึ้นหลังการทำสังคายนาครั้งที่ 3 ในพุทธศตวรรษ ที่ 3 โดยมีพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธาน ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช ทำให้เรียกว่าจากดินแดนของพระพุทธเจ้ามาสู่ดินแดนแห่งทองคำ

สุวรรณภูมิเป็นดินแดนแห่งอารยธรรมแห่งหนึ่งของโลกตะวันออก เช่นเดียวกับอารยธรรมจีนโบราณและอินเดียโบราณ ไม่ว่าจะเป็นด้านเกษตรกรรม (การเพาะปลูกข้าวและการเลี้ยงสัตว์-ไก่) การยกย่องเพศหญิงเป็นใหญ่กว่าเพศชาย ซึ่งแตกต่างจากอินเดียและจีนแบบตรงกันข้าม อาหารหลักซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ซึ่งส่วนใหญ่จะประกอบด้วยสมุนไพร และมีความเชื่อทางศาสนาเป็นแบบศาสนาพุทธนิกายเถรวาท

บทความนี้ ศึกษาตีความสุวรรณภูมิในประเด็นต่าง ๆ ที่สืบเนื่องกับประวัติศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังนานาประเทศ โดยเฉพาะในดินแดนสุวรรณภูมิ โดยอาศัยคัมภีร์สมันตปาสาทิกา ในตอนว่าด้วยการส่งพระเถระไปประกาศพระศาสนาต่างประเทศ ซึ่งรจนาโดยพระพุทธโฆสะ เมื่อพ.ศ. ใกล้เคียงถึง 1,000 คัมภีร์มหาวงศ์ ในบทที่ 12 นานาเทศปาสาทะ ความเลื่อมใสของนานาประเทศ ซึ่งรจนาขึ้นโดยพระมหา

นามเถระและคณะบัณฑิต เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 11 และคัมภีร์ทีปวงศ์ ในปริกษะที่ 8 ว่าด้วยการส่งพระไปประกาศศาสนาในที่ต่าง ๆ ไม่ปรากฏหลักฐานว่าใครเป็นผู้แต่ง สันนิษฐานว่า มีผู้เขียนหลายคนและหลายรุ่น สืบเนื่องตกทอดกันมา เดิมใช้สวดในลักษณะมุขปาฐะ ต่อมา ในตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 9-ปลายพุทธศตวรรษที่ 10 จึงได้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นหลัก เพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดเจนนมากยิ่งขึ้น เป็นคุณูปการต่อการศึกษาด้านสุวรรณภูมิศึกษาต่อไป

ประเด็นการส่งพระสมณทูตไปประกาศพระพุทศาสนาในที่ต่าง ๆ

1. หลักวิภาษวาท ในฐานะเป็นหลักการเริ่มต้นแห่งการประกาศพระศาสนาในพุทธศตวรรษที่ 3 เป็นหลักหมายแห่งการประกาศพระศาสนา

ในการสังคายนาครั้งที่ 3 ประการเหตุเดียรฉัตรปลอมบวชในพระพุทศาสนาเป็นจำนวนมาก อาจเป็นพระภิกษุที่มีแนวคิดแตกต่างไปจากฝ่ายตน คณะสงฆ์โดยการนำของพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ มีพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ และเพื่อจะชำระสงฆ์ให้บริสุทธิ์ จึงได้ตั้งโจทย์ถามว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีปรกติตรัสอย่างไร” คำตอบที่ใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินคือ “วิภาษวาท” มีความหมายว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีปรกติตรัสจำแนกแยกแยะ” (วิ.มหา.อ. (บาลี) 1/55)

การประกาศพระศาสนาไปยังดินแดนต่าง ๆ รวม 9 สาย ได้แก่ สายที่ 1 พระมฆันติกเถระ เป็นหัวหน้าไปประกาศศาสนาที่แคว้นกัษมีระและแคว้นคันธาระ สายที่ 2 พระมหาเทวเถระ เป็นหัวหน้าไปประกาศศาสนาที่มหิสกมณฑล สายที่ 3 พระรักขิตเถระ เป็นหัวหน้าไปประกาศศาสนาที่วันวาสิชชนบท สายที่ 4 พระโยนกธรรมรักขิตเถระ เป็นหัวหน้าไปประกาศศาสนาที่อปรันตกชนบท สายที่ 5 พระมหาธรรมรักขิตเถระ เป็นหัวหน้าไปประกาศศาสนาที่มหารัฐชนบท สายที่ 6 พระมหารักขิตเถระ เป็นหัวหน้าไปประกาศศาสนาที่รัฐโยนก สายที่ 7 พระมัชฌิมเถระ พร้อมด้วยคณะ คือพระกัสสปโคตรเถระ พระอฬกเทวเถระ พระทุนทุสสรเถระ และพระสหัสสเทวเถระ ไปประกาศศาสนาที่หิมวันตประเทศ สายที่ 8 พระโสณเถระ และพระอุตตรเถระ เป็นหัวหน้าไปประกาศศาสนาที่สุวรรณภูมิ ซึ่งเป็นดินแดนที่ไม่ทราบที่ตั้งอย่างชัดเจนว่าอยู่ในรัฐใด แต่รวม ๆ คือดินแดนในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และสายที่ 9 พระมหินทเถระ โอรัสของพระเจ้าอโศกมหาราช ไปประกาศศาสนาที่เกาะตัมพปณิทวีป (วิ.มหา.อ. (บาลี) 1/58-95) จึงเป็นการไปเพื่อแสดงหลักวิภาษวาทคือหลักการมองความจริงอย่างจำแนกแยกแยะให้ครบถ้วนรอบด้าน เป็นไปตามเหตุปัจจัย ทุกสิ่งเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย ไม่มีอะไรเกิดขึ้นเองอย่างลอย ๆ การเกิดขึ้นและการดับไปของทุกซ์ จึงเป็นไปตามเหตุปัจจัย เป็นไปตามหลักแห่งปฏิจจสมุปบาทนั่นเอง

2. โอวาทปาติโมกข์ในฐานะแม่บทแห่งการเผยแผ่พระพุทศาสนา

โอวาทปาติโมกข์เป็นแม่บทแห่งการเผยแผ่พระพุทศาสนา ประกอบด้วย 13 ข้อ จัดเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่ม 1 คือหลักการ 3 ได้แก่ 1) การไม่ทำบาปทั้งปวง (สพฺพปาปสฺส อภินฺน) 2) การทำกุศลให้ถึงพร้อม (กุสลสฺสุปสมฺปทา) 3) การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว (สจิตฺตปริโยทปน) นี่คือการสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย (เอตํ พุทฺธานสาสนํ ฯ)

กลุ่ม 2 คือ อุดมการณ์ 4 ได้แก่ 4) ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง (ขันติ ปรมํ ตโป ตีติกฺขา) 5) พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม (นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา) 6) ผู้ทำร้ายผู้อื่นไม่ถือว่าเป็นบรรพชิต (น หิ ปพฺพชิตो ปรูปฺขมาตี) 7) ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ถือว่าเป็นสมณะ (สมฺโณ โหติ ปรี วิ เหฐยนฺโต ฯ)

กลุ่ม 3 คือวิธีการ 6 ได้แก่ 8) การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น (อนุปวาโท) 9) การไม่เบียดเบียนผู้อื่น (อนุปฆาโต) 10) ความสำรวมในปาติโมกข์ (ปาติโมกฺเข จ สํวโร) 11) ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร (มตฺตณฺณตา จ ภตฺตสมิ) 12) การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด (ปฺนตฺถจฺ สยนาสนํ) 13) การประกอบความเพียรในอธิจิต (อธิจิตฺเต จ อาโยโค) นี่คือการสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย (เอตํ พุทฺธานสาสนนฺติ ฯ) (ที.ม. (ไทย) 10/90/50)

พระสมณทูตทั้ง 9 สาย ยึดโอวาทปาติโมกข์เป็นแม่บทแห่งการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในที่นี้แสดงให้เห็นตัวอย่างคือ พระโสณเถระและพระอุตตรเถระยึดแม่บทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาดังกล่าว โดยเฉพาะการเป็นสมณะเพราะไม่เบียดเบียนผู้อื่นทั้งในทางชีวิต ทรัพย์สิน ฯลฯ และเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภค ดังข้อความที่ตอบแก่ชาวพื้นเมืองว่า “เป็นสมณะเพราะงดเว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป จากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ จากความประพฤติดมในกาม จากการพูดเท็จ จากการดื่มน้ำเมา เป็นผู้ฉันทนเดียว มีศีล ประพฤติพรหมจรรย์ มีกัลยาณธรรม (สมณฺหา นาม มยํ วิรตา ปาณาติปาตา วิรตา อทินนาทานา วิรตา กาเมสุ มิจฺฉาจารา วิรตา มุสาวาทา วิรตา มชฺชปาณา เอกภตฺติกา สีลวณฺโตะ พรหมจารีโน กัลยาณธมฺมา)” (วิ. มหา.อ. (บาลี) 1/62)

3. พระสมณทูต ในฐานะเป็นผู้ทำกิจของตนให้เสร็จแล้ว ก่อนไปประกาศพระศาสนา

พระสมณทูตเป็นผู้แทนของพระพุทธเจ้า ก่อนไปประกาศพระศาสนา ได้ทำกิจของตนให้บริบูรณ์แล้ว ดังที่พระพุทธเจ้าได้รับสั่งกับภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์ 60 รูป ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง (คือโลภะ) ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอ ก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกัน 2 รูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในตาน้อย มีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม” (วิ.ม. (ไทย) 4/32/40)

พระสมณทูตทั้ง 9 สายได้ทำกิจของตนให้บริบูรณ์แล้ว ในที่นี้แสดงให้เห็นตัวอย่างคือ พระโสณเถระและพระอุตตรเถระในฐานะเป็นพระสมณทูต ที่พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระส่งไปประกาศพระศาสนา

ดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งเป็นผู้เข้าร่วมในการทำสังคายนาครั้งที่ 3 เป็นผู้ทำกิจส่วนตัวเสร็จแล้ว โดยเป็นไปตามเงื่อนไขที่ได้กำหนดไว้คือ เป็นผู้ทรงปริยัติแตกฉานในปฏิสัมภิทา และชำนาญในไตรวิชา คือ 1. ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ความรู้ที่ระลึกชาติได้ 2. จุตูปปาตญาณ ความรู้จุดและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย และ 3. อาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำอาสวะให้สิ้น (วิ.มหา.อ. (บาลี) 1/55)

4. เกรบัญญัติ

เมื่อมีการทำสังคายนาครั้งที่ 3 ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราชเสร็จแล้ว พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระอาจมองเห็นว่า พระพุทธศาสนาไม่อาจตั้งมั่นในดินแดนพุทธภูมิได้อย่างมั่นคง แล้วมีความคาดหวังว่า ดินแดนอื่น ๆ ซึ่งเป็นปัจเจกชนชนบท อาจทำให้พระศาสนาตั้งมั่นอยู่ได้นานได้ ดังมีข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา ว่า “พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระได้ดำริว่า “ในอนาคต พระศาสนาจะพึงตั้งมั่นอยู่ด้วยดีในประเทศไหนหนอ ?” จึงได้มีความคิดว่า “พระศาสนาจักตั้งมั่นอยู่ด้วยดีในปัจเจกชนชนบท” ท่านจึงมอบศาสนกิจนั้นให้เป็นภาระของภิกษุเหล่านั้น แล้วส่งไปในรัฐต่าง ๆ” (วิ.มหา.อ. 1/58)

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา ได้กล่าวถึงการบัญชาหรือโอวาทของพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ประธานการทำสังคายนาที่ 3 ซึ่งเป็นผู้คัดเลือกพระสมณทูต เพื่อส่งไปประกาศศาสนายังดินแดนต่าง ๆ เป็นการเฉพาะบางสาย ได้แก่ ส่ง สายที่ 1 พระมฆันติกเถระไปยังรัฐกัสมิระคันธาระ และสายที่ 2 พระมหาเทวเถระ ไปยังมหิสกมณฑล ด้วยสั่งว่า “ท่านไปยังรัฐนั้นแล้ว จงประดิษฐานพระศาสนาในรัฐนั้น” (วิ.มหา.อ. (บาลี) 1/58) และสายที่ 9 ส่งพระมหินทเถระ พร้อมกับพระอิฏฐิยเถระ พระอุตติยเถระ พระภัททสาลเถระ พระสัมพลเถระ สุมณสามเณร และภันชกอุบาสก ไปยังเกาะตัมพปณณิทวีป ด้วยสั่งว่า “พวกท่านไปยังเกาะตัมพปณณิทวีปแล้ว จงประดิษฐานพระศาสนาในเกาะนั้น” (วิ.มหา.อ. (บาลี) 1/58)

คัมภีร์มหาวงศ์ ในบทที่ 12 นานาเทศปสาทะ ความเลื่อมใสของนานาประเทศ ได้กล่าวถึงการบัญชาหรือโอวาทของพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเฉพาะแก่สายที่ 9 พระมหินทเถระ พร้อมกับ พระอิฏฐิยเถระ พระอุตติยเถระ พระสัมพลเถระ และพระภัททสาลเถระ โดยสั่งว่า “ท่านทั้งหลายจงประดิษฐานศาสนาของพระชินเจ้าอันนารัณมยใจไว้ที่เกาะลังกานารัณมยใจเถิด” (พระมหานามเถระ และคณะบัณฑิต, 2553)

คัมภีร์ทีปวงศ์ ซึ่งเป็นพงศาวดารเก่าแก่ที่สุดของลังกา ในปริจเฉทที่ 8 ว่าด้วยการส่งพระไปประกาศศาสนาในที่ต่าง ๆ ได้กล่าวถึงประเด็นเกรบัญญัติโดยรวมไว้ว่า “ขอท่านพี่น้องทั้งหลายผู้ถึงแล้วซึ่งกำลังจงแสดงธรรม เพื่อความอนุเคราะห์บุคคลทั้งหลายในปัจเจกชนประเทศ”(กรมศิลปากร, 2526) การบัญชาหรือโอวาทดังกล่าวนี้เป็นการปลูกเร้ากัตตุกัมยตาฉันทะหรือธรรมฉันทะ คือความต้องการที่จะทำการเผยแผ่พระศาสนา แม้ว่าจะประสบกับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ทั้งในการเดินทางหรือการเผยแผ่ธรรม ก็ไม่ย่อท้อ ให้เกิดขึ้นในใจของพระสมณทูตรุ่นบุกเบิกที่ไปเผยแผ่นอกประเทศเป็นครั้งแรก

5. การระบุจำนวนพระสมณทูตที่ไปแต่ละสาย

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา ได้ระบุไว้แต่เพียงหัวหน้าพระสมณทูตที่ไปแต่ละสายเป็นส่วนใหญ่ อาจมีบางสายระบุเป็นคณะไว้ด้วย คือ สายที่ 1 พระมัชฌันติกเถระ เป็นหัวหน้าไปประกาศศาสนาที่แคว้นกัษมีระ และแคว้นคันธาระ สายที่ 2 พระมหาเทวเถระ เป็นหัวหน้าไปประกาศศาสนาที่มัลลิสกมณฑล สายที่ 3 พระรักขิตเถระ เป็นหัวหน้าไปประกาศศาสนาที่วนวาสีชนบท สายที่ 4 พระโยนกธรรมรักขิตเถระ เป็นหัวหน้าไปประกาศศาสนาที่อปปรนตชนบท สายที่ 5 พระมหาธรรมรักขิตเถระ เป็นหัวหน้าไปประกาศศาสนาที่มหารัฐชนบท สายที่ 6 พระมหารักขิตเถระ เป็นหัวหน้าไปประกาศศาสนาที่รัฐโยนก สายที่ 7 พระมัชฌิมเถระ พร้อมด้วยคณะ คือพระกัสสปโคตรเถระ พระอฬกเทวเถระ พระทุนทุภิสสรเถระ และพระสัทสเทวเถระ ไปประกาศศาสนาที่หิมวันตประเทศ สายที่ 8 พระโสมเถระ และพระอุตตรเถระ เป็นหัวหน้าไปประกาศศาสนาที่สุวรรณภูมิ และ สายที่ 9 พระมหินทเถระ พร้อมกับ พระอิฏฐิยเถระ พระอุตตยเถระ พระภัททสาละเถระ พระสัมพลเถระ สุนนสามเณร และภิกษุอุบาลก ไปประกาศศาสนาที่เกาะตัมปปณิทวีป (วิ.มหา.อ. (บาลี) 1/58-64) จึงทำให้เกิดการตีความว่า การทำอุปสมบทกรรมได้ในปัจจุบันประเทศต้องมีคณะปัญจวรรค มีแต่หัวหน้าคงไม่สามารถทำกรรมนั้นได้ เพื่อคลี่คลายข้อสงสัยดังกล่าว จึงจำเป็นต้องมีการตรวจสอบหลักฐานจากคัมภีร์ต่าง ๆ

คัมภีร์ที่ปวงค์ พงศาวดารเก่าแก่ที่สุดของลังกา ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า พระสมณทูตที่ไปประกาศพระศาสนาในดินแดนต่าง ๆ แห่งละ 5 รูป ดังข้อความที่ว่า “พระโมคคัลลีสบุตรเถระผู้เล็งเห็นการณ์ไกล ได้เล็งเห็นว่า ในอนาคตข้างหน้า พระพุทธศาสนาจักไปประดิษฐานอยู่ในปัจจุบันประเทศ จึงได้ส่งพระเถระทั้งหลาย มีพระมัชฌันติกเถระ เป็นต้น ไปแห่งละ 5 รูป เพื่อประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้เป็นประโยชน์แก่คนในปัจจุบันประเทศ ด้วยเถระบัญชาว่า ขอท่านพี่น้องทั้งหลาย ผู้ถึงแล้วซึ่งกำลัง จงแสดงธรรมเพื่อความอนุเคราะห์บุคคลทั้งหลายในปัจจุบันประเทศ” (กรมศิลปากร, 2526)

ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา พระสมณทูตเป็นที่รับรู้กันเอง ดังข้อความว่า “พระเถระแมทั้งหมด เมื่อจะไปยังทิศภาคนั้น ๆ ก็เข้าใจอยู่ว่า “ในปัจจุบันดินชนบททั้งหลาย ต้องมีคณะปัญจวรรค จึงสมควรทำอุปสมบทกรรมได้” จึงไปกันพวกละ 5 รวมกับตน” (วิ.มหา.อ. (บาลี) 1/58) แต่ในคัมภีร์มหาวงศ์ ไม่ได้ระบุไว้ว่าต้องมีคณะปัญจวรรค จึงสมควรทำอุปสมบทกรรมได้แต่อย่างใด แต่คงเป็นที่รับรู้กันอยู่แล้ว จึงไม่มีการกล่าวถึงข้อความเช่นนั้นไว้

สรุปได้ว่า พระโมคคัลลีสบุตรเถระ ประธานการทำสังคายนาที่ 3 ซึ่งเป็นผู้คัดเลือกพระสมณทูตเพื่อส่งไปประกาศพระศาสนาในดินแดนต่าง ๆ ให้พระสมณทูตเหล่านั้นทั้ง 9 สายยึดหลักวิภาษวาท เป็นหลักหมายแห่งการประกาศพระศาสนาในดินแดนต่าง ๆ ยึดโอวาทปาติโมกข์เป็นแม่บทแห่งการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระสมณทูตเป็นผู้ทำกิจส่วนตัวเสร็จแล้ว คือเป็นผู้ทรงปริยัติ แดกฉานในปฏิสัมภิทา และชำนาญในไตรวิชา และคงมีการบัญชาหรือการให้โอวาทให้มีการประดิษฐานพระศาสนาในรัฐต่าง ๆ โดยรวม

เพื่อเป็นการปลูกเร้ากัตตุกัมยตาฉันทะหรือธรรมฉันทะ พระสมณทูตทุกสายไปเป็นคณะปัญจวรรค เพื่อให้สามารถทำอุปสมบทกรรมได้ โดยที่พระสมณทูตบางสายมีสามเณรและอุบาสกติดตามไปด้วย

ประเด็นพระโสณเถระและพระอุตตรเถระในฐานะเป็นพระสมณทูต

พระโสณเถระและพระอุตตรเถระ ในฐานะเป็นพระสมณทูต สายที่ 8 ที่ได้รับมอบหมายจากพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระให้ไปประกาศพระศาสนายังดินแดนสุวรรณภูมิ ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช โดยมีพ่อค้า นักเดินทาง ช่วยสนับสนุนในการเดินทางและเป็นล่ามช่วยแปลเจรจากับชนพื้นเมืองในท้องถิ่น จัดเป็นยุคที่ 1 ของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย เรียกว่า ยุคเถรวาทแบบสมัยอโศก (พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), 2540: 142-143) ศึกษาในประเด็นคุณสมบัติเฉพาะตนและบริบทของดินแดนสุวรรณภูมิได้ดังนี้

1. เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติเฉพาะตน

พระโสณเถระและพระอุตตรเถระ ในฐานะเป็นพระสมณทูตสายที่ 8 ที่ได้รับหมายหมายจากพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเพื่อไปเผยแผ่พระศาสนาที่ดินแดนสุวรรณภูมิ มีคุณสมบัติเฉพาะตนดังนี้

1) มีทักษะในการเจรจา ชาวพื้นเมืองมองเห็นพระโสณเถระและพระอุตตรเถระ โดยที่ไม่รู้จักพระภิกษุมาก่อน คิดว่าเป็นเพื่อนของนางผีเสื้อน้ำ ฉวยอาวุธจะมาทำร้าย ท่านเจรจาพร้อมบอกว่า “เป็นสมณะมีศีล ไม่ใช่เพื่อนนางผีเสื้อน้ำ” (พระมหานามเถระ และคณะบัณฑิต, 2553)

2) ได้อิทธิวิธี และแสดงฤทธิ์เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในแก้วมณีสูตร ปาฏิหาริย์ คือการกระทำที่กำจัดหรือทำให้ปฏิเสธข่มได้, การกระทำที่ให้เป็นอศรจรรย์, การกระทำที่ให้เกิดผลเป็นอศรจรรย์ มี 3 ประการ ได้แก่ 1) อิทธิปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์คือฤทธิ์, แสดงฤทธิ์ได้เป็นอศรจรรย์ 2) อาเทศนาปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์คือการท่ายใจ, รอบรู้กระบวนการของจิตจนสามารถกำหนดอาการที่หมายเล็กน้อยแล้วบอกสภาพของจิต ความคิด อุปนิสัยได้ถูกต้อง เป็นอศรจรรย์ 3) อนุศาสน์ปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์คืออนุศาสน์, คำสอนเป็นจริงสอนให้เห็นจริง นำไปปฏิบัติได้ผลสมจริง เป็นอศรจรรย์ (ที.สี. (ไทย) 9/483-214)

พระโสณเถระและพระอุตตรเถระได้อภิญญา ซึ่งเป็นผลพลอยได้จากการเจริญสมถภาวนาจนได้ฌาน เพื่อเป็นบาทฐานแห่งการเจริญวิปัสสนาภาวนาต่อไป เป็นความรู้พิเศษคือ อิทธิวิธี ทำให้สามารถแสดงฤทธิ์ได้ โดยทำให้มีร่างกายใหญ่โต ดังที่คัมภีร์สมันตปาสาทิกา ได้เขียนไว้ตอนหนึ่งว่า “พระเถระนิรมิตอตภาพมากกว่าพวกรากษสเป็น 2 เท่า ปิดล้อมข้างทั้ง 2 ด้วยอตภาพเหล่านั้น ก็นางรากษสนั้นพร้อมทั้งบริวารไว้ตรงกลาง นางรากษสตนนั้นพร้อมทั้งบริวาร ได้คิดตั้งนี้ว่า สถานที่นี้จักเป็นของอันรากษสเหล่านี้ได้แล้วแน่นอน ส่วนพวกเราจักเป็นภิกษาของรากษสเหล่านี้ พวกรากษสทั้งหมดได้รับหนีไปแล้ว” (วิ.มหา.อ. (บาลี) 1/62)

ซึ่งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ ทำให้วิเคราะห์ได้ว่า

(1) เป็นการแสดงฤทธิ์ที่เหนือกว่าให้อีกฝ่ายพ่ายแพ้ไปได้ ทำให้คนพื้นเมืองหันมายอมรับคนที่มีฤทธิ์มากกว่าพร้อมที่จะรับฟังหลักการต่าง ๆ ที่จะได้แสดงต่อไป ดังเช่นพระพุทธเจ้าทรงใช้ฤทธิ์ที่เหนือกว่าแล้วแสดงหลักไฟเป็นของร้อนแก่ชฎิล 3 พี่น้องและบริวาร เป็นต้น

(2) อาจเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา โดยที่คนพื้นเมืองยอมรับศาสนาแบบดั้งเดิมคือการนับถือภูติผีปีศาจอันเกิดจากความกลัว ดังบทพหู เว ฯลฯ เป็นต้น ทำให้ยังไม่สิ้นทุกข์ดับต้นหายอย่างสิ้นเชิงได้ เมื่อได้ฟังหลักการของพระเถระ จึงทำให้คนพื้นเมืองเห็นทางออกจากสังสารวัฏไปได้

(3) พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระคงได้คัดเลือกพระเถระทั้ง 2 โดยพิจารณาจากความรู้ในหลักธรรมและความรู้ในเรื่องอื่น ๆ เช่น ได้อิทธิวิธิ เป็นต้น ประกอบ เพื่อจะได้ประกาศพระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิอย่างได้ผล

3) เป็นผู้สามารถในการแสดงธรรม

ชาวสุวรรณภูมิอยู่ในดินแดนที่เป็นเมืองท่าชายทะเล ได้ติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับพ่อค้าทั้งจากอินเดีย จีน อาหรับ ซึ่งมาจากแดนไกล และได้ฟังหลักคำสอนของพราหมณ์นักคิดนักสอนศาสนาต่าง ๆ ทำให้คุ้นเคยกับการรับรู้เรื่องราวและแนวคิดใหม่ ๆ ดังนั้น พระเถระทั้ง 2 รูป จึงเลือกสรรพระสูตรที่คิดว่าเหมาะกับสติปัญญาของชาวพื้นเมือง ซึ่งว่าไปแล้วมีความคิดที่ทันสมัย โดยได้เลือกพรหมชาลสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่ 1 แห่งที่มนิกาย สीलขันธวรรค มาแสดงไว้ ดังที่ปรากฏในข้อความตอนหนึ่งในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา “ท่านให้หมู่มหาชนซึ่งประชุมพร้อมกันอยู่ในสมัยนั้นเลื่อมใสด้วยพรหมชาลสูตร” ได้ (วิ.มหา.อ. (บาลี) 1/62)

พรหมชาลสูตร เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยข่ายดักคนให้หลงอยู่ในทิณฐิ 62 จึงต้องติดข้องอยู่กับการเวียนว่ายตายเกิด มีเนื้อหาเกี่ยวกับลัทธิแนวความคิดปรัชญาที่เรียกว่าทิณฐิ เป็นวาทะทางเกี่ยวกับการขาดสูญ ซึ่งผู้ไม่รู้แจ้งตามความเป็นจริง จึงถูกลัทธิเหล่านี้ครอบงำไว้ เหมือนปลาที่ถูกแหครอบคลุมไว้ ทำให้ไม่อาจหลุดพ้นไปได้ ควรใช้ปัญญาพิจารณาว่าทุกสิ่งเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย ดับไปเพราะเหตุปัจจัยสิ้นไปคือปฏิจจสมุปบาท (ที.สี. (ไทย) 9/1-146/1-46) ก่อให้เกิดผลลัพธ์คือทำให้ชาวพื้นเมืองจำนวนมากดำรงอยู่ในสภาวะและศีลและบรรลุธรรม เด็กชาย 3,500 คน ได้บรรพชา เด็กหญิง 1,500 คน ได้บรรพชา ทำให้พระศาสนาได้ตั้งมั่นในดินแดนสุวรรณภูมิ (วิ.มหา.อ. (บาลี) 1/62-23)

คนในดินแดนสุวรรณภูมิเป็นผู้มีสติปัญญาชั้นสูงพร้อมที่จะรับฟังแนวคิดต่าง ๆ และทางเลือกใหม่ ๆ ให้แก่ตนเอง จนกระทั่งในสมัยทวารวดีต่อมา จึงเป็นที่มาของศิลปกรรมจักรมีจารึกเกี่ยวกับหัวใจพระพุทธศาสนา เช่น เย ธมมา อริยสัจ 4 ปฏิจจสมุปบาท คาถาธรรมบทที่เลือกสรรบทธรรมที่ทำให้สิ้นทุกข์พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด

4) เป็นผู้รู้กลยุทธ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระโสมเถระและพระอุตตรเถระได้พิจารณาถึงการย่นระยะเวลาในการเผยแผ่พระศาสนา โดยใช้กลยุทธ์เจาะจงไปกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นชนชั้นนำ ชนชั้นปกครอง ดังที่คัมภีร์มหาวงศ์ได้ระบุว่า “กษัตริย์ได้

ขนานนามพระกุมารที่ประสูติในพระราชวังให้มีพระนามว่า โสณะ (เจ้าทอง) และอุตตระ (เจ้าอูตร) เพื่อเป็นมงคลนาม” (พระมหานามเถระและคณะบัณฑิต, 2553)

เมื่อทำให้ชนชั้นนายอมรับนับถือแล้ว ประชาชนในดินแดนย่อมจงใจให้นับถือได้โดยง่าย โดยที่สอดคล้องกับกลยุทธ์หลัก ซึ่งพระพุทธเจ้าใช้ในการเผยแผ่พระศาสนาในช่วงต้น โดยกำหนดกลุ่มเป้าหมายไปที่ชนชั้นปกครอง ได้แก่ พระเจ้าพิมพิสาร คหบดีระดับเศรษฐี ได้แก่ ยสะและบิดา และเจ้าลัทธินุยุคนั้น ได้แก่ ชฎิล 3 พี่น้องและบริวาร ทำให้ย่นระยะเวลาในการเผยแผ่

5) เป็นผู้ฉันหนเดียว (เอกภตติกา) เจริญรอยตามพระศาสดา

พระโสณเถระและพระอุตตระเถระเป็นผู้ฉันหนเดียว ทำให้ร่างกายเบาไม่กำลัง สามารถเดินทางไปเผยแผ่พระศาสนาได้ไกล เจริญรอยตามพระศาสดา ดังข้อความว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราฉันอาหารมือเดียว เราเมื่อฉันอาหารมือเดียว ย่อมรู้สึกว่าคุณภาพมีโรคาพาธน้อย กระปรี้กระเปร่า มีพละนาถสมบุรณ์ อยู่สำราญ ภิกษุทั้งหลาย มาเถิด แม่เธอทั้งหลายก็จงฉันอาหารมือเดียวเถิด เธอทั้งหลาย เมื่อฉันอาหารมือเดียว จักรู้สึกว่าคุณภาพมีโรคาพาธน้อย กระปรี้กระเปร่า มีพละนาถสมบุรณ์ อยู่สำราญ” (ม.ม. (ไทย) 13/134/150)

ท่านทั้ง 2 รูปเป็นผู้ฉันหนเดียวในแต่ละวัน เพื่อยังอัตภาพให้เป็นไป ดังที่คัมภีร์สมันตปาสาทิกาได้ระบุไว้ว่า “เป็นผู้ฉันหนเดียว (เอกภตติกา)” (วิ.มหา.อ. (บาลี) 1/62) ทำให้ไม่ต้องกังวลในการแสวงหาภัตตประกาศพระศาสนาได้มากขึ้น โดยที่พ่อค้านักแสวงโชค ต่อมาเป็นชาวพื้นเมืองเป็นผู้ถวายภัตต ไม่ต้องเกิดความยุ่งยากมากนักในการถวายในแต่ละวัน

6) เป็นผู้เสียสละความสุขส่วนตัว มุ่งประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

พระโสณเถระและพระอุตตระเถระมีความสุขส่วนตัวคือ ได้เป็นผู้ทรงปริยัติ แดกฉานในปฏิสัมภิทา และชำนาญในไตรวิชาแล้ว (วิ.มหา.อ. (บาลี) 1/55) ท่านทั้ง 2 รูปสามารถใช้วิหิตความสุข ด้วยการเข้าสมาธิ เสดยฌานสมาบัติ ซึ่งเรียกว่า “ทิฐฐธรรมสุขวิหาร” ไม่ต้องชวนขวยอะไรเพิ่มเติมก็ได้ แต่ท่านทั้ง 2 รูปยังรับผิดชอบไปเป็นพระสมณทูตบำเพ็ญประโยชน์แนะนำหลักธรรมแก่ชาวสุวรรณภูมิ โดยไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากในการเดินทาง อุปสรรคเรื่องภาษาในการสื่อสาร อาหารการขบฉัน ความแตกต่างด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ ฯลฯ

2. บริบทของดินแดนสุวรรณภูมิ

พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระคงทราบไว้ว่า สุวรรณภูมิเป็นดินแดนอยู่ทางตะวันออกของประเทศอินเดีย เล่นเรือจากอ่าวเบงกอลไปถึงได้ เป็นดินแดนที่มีความมั่งคั่งจากการบอกเล่าจากพ่อค้าชาวอินเดียที่เดินทางไปค้าขาย เป็นชุมทางการค้าและแนวคิดต่าง ๆ ซึ่งคนพื้นเมืองน่าจะมีความพร้อมที่จะรับฟังหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา และมีคนอินเดียกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งเดินทางมาก่อนหน้านั้นเป็นระยะ ๆ ได้พักอาศัยอยู่แล้ว อันเป็นอีกหนึ่งทางเลือกในการส่งพระเถระทั้ง 2 รูปไปประกาศพระศาสนา

พระสมณทูตสายที่ 8 พระโสณเถระและพระอุตตรเถระได้เดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สุวรรณภูมิ นั่งเรือผ่าคลื่นโต้พายุมายังความยากลำบาก ท่านมาถึงแล้ว คงจะได้คนอินเดียที่เคยเป็นชาวเมืองกลิงคะ ซึ่งลงเรือหนีภัยสงครามเมื่อครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชครองราชย์ได้ 8 ปีแล้ว ได้ยกทัพไปตีรัฐกลิงคะ ซึ่งคือรัฐโอริสสาในปัจจุบัน ซึ่งในช่วงนั้น ไม่มีเจ้าผู้ครองแคว้นนี้เอง ที่ทำให้ชาวเมืองกลิงคะออกสู้รบเพื่อรักษาเอกราชเอง นำมาซึ่งการสูญเสียชีวิตผู้คน 100,000 คน และยังมีผู้ที่ถูกจับเป็นเชลยศึกมากถึง 150,000 คน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552: 160)

คนส่วนหนึ่งลงเรือหนีภัยสงครามมายังสุวรรณภูมิ และยังมีคนอินเดียกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งเดินทางมาก่อนหน้านั้นเป็นระยะ ๆ ต่อมา ได้แต่งงานกับคนพื้นเมือง แต่ยังคงอัตลักษณ์แห่งความเป็นอินเดียไว้ เป็นลุ่มสื่อสารกับชนชั้นปกครองและคนเหล่านี้อื่น ๆ โดยท่านเจรจาเป็นภาษามาคธี บาลี สันสกฤต คนที่เป็นลุ่มแปลถ่ายทอดเป็นภาษาท้องถิ่นให้ฟังต่อไป ดังนั้น การสอนธรรมแก่ชาวพื้นเมืองผ่านสื่อภาษาจึงไม่ใช่อุปสรรคแต่อย่างใดเลย ทำให้ท่านไม่รู้สึกลดเดียวในการเผยแผ่พระศาสนาแต่อย่างใด

สรุปได้ว่า พระโสณเถระและพระอุตตรเถระ ในฐานะเป็นพระสมณทูตสายที่ 8 ที่ได้รับหมายหมายจากพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเพื่อไปเผยแผ่พระศาสนาที่ดินแดนสุวรรณภูมิ เป็นผู้มีความสมบัติเฉพาะตน ได้แก่ มีทักษะในการเจรจา ได้อิทธิวิธีและแสดงฤทธิ์เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นผู้สามารถในการแสดงธรรม เป็นผู้รู้กลยุทธในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นผู้ฉันทเดียว (เอกภตติกา) ทำให้ไม่เกิดความยุ่งยากมากนักในการประกาศพระศาสนา และเป็นผู้อุทิศตนเองให้แก่พระศาสนา โดยเสียสละความสุขส่วนตัว ในส่วนบริบทของดินแดนสุวรรณภูมิ เป็นชุมทางการค้าและแนวคิดต่าง ๆ ซึ่งคนพื้นเมืองน่าจะมีความพร้อมที่จะรับฟังหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา และมีคนอินเดียกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งเดินทางมาก่อนหน้านั้นเป็นระยะ ๆ ได้พักอาศัยอยู่แล้ว ช่วยเป็นลุ่มสื่อสารกับชนชั้นปกครองและคนเหล่านี้อื่น ๆ ทำให้การสั่งสอนธรรมแก่ชาวพื้นเมืองผ่านสื่อภาษาจึงไม่ใช่อุปสรรค และทำให้ท่านไม่รู้สึกลดเดียวในการเผยแผ่พระศาสนา

ประเด็นนางรากษส - นางผีเสื้อน้ำ - ปีศาจ

พระสมณทูตทั้ง 9 สาย ที่ไปประกาศพระพุทธศาสนาในพุทธศตวรรษที่ 3 ได้เลือกแสดงพระสูตร โดยเป็นการสอนให้ตรงกับความสนใจหรือความเชื่อถือของคนพื้นเมืองในยุคนั้น ซึ่งนับถือโดยมีความกลัวต่อภูติพิช ต่อสิ่งสสารสัตว์หรือมนุษย์ผีเสื้อน้ำที่มีส่วนสำคัญมากในเรื่องของศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในศาสนาพุทธบรรพกาล หรือศาสนาระดับต่ำ

พระสมณทูต สายที่ 8 มีหัวหน้า 2 รูป คือ พระโสณเถระกับพระอุตตรเถระ ไปประกาศพระศาสนาที่ยังดินแดนสุวรรณภูมิ ชาวสุวรรณภูมิไม่รู้จักพระภิกษุมาก่อน เมื่อเห็นพระเถระทั้ง 2 รูป จึงเข้าใจว่า เป็นสหายของนางผีเสื้อน้ำ ได้พากันฉวยอาวุธเข้าไปจะฆ่า พระเถระจึงได้บอกกับชนเหล่านั้นว่า เป็นสมณะ มีศีล ไม่ใช่สหายของนางผีเสื้อน้ำ ต่อจากนั้น พระเถระทั้ง 2 รูปจึงได้แสดงฤทธิ์นางผีเสื้อน้ำให้พ่ายแพ้ไป และแสดงพรหม

ชาลสูตร ทำให้ชาวพื้นเมืองจำนวนมากมีศรัทธาอุปสาทะในพระพุทธศาสนา (พระมหานามเถระ และคณะ บัณฑิต, 2553)

แต่คัมภีร์ที่ปวงศ์ ในปริจเฉทที่ 8 ว่าด้วยส่งพระไปประกาศศาสนาในที่ต่าง ๆ ได้กล่าวถึงการส่ง พระโสนเถระและพระอุตตรเถระไปที่สุวรรณภูมิ กำจัดพวกปีศาจ ทำให้ประชาชนเลื่อมใสในพระศาสนา (กรม ศิลปากร, 2526) ซึ่งแตกต่างจากคัมภีร์มหาวงศ์และสมันตปาสาทิกา เรียกว่า นางรากษสหรือนางผีเสื้อน้ำ โดย ที่คำว่า “ปีศาจ” ในภาษาสันสกฤต แปลว่า “ผู้กินเนื้อ” ใช้หมายถึง อสุรกายชนิดหนึ่งตามคติศาสนาแบบอินเดีย โดยรวมแล้ว ไม่ว่าเป็นปีศาจ นางรากษสหรือนางผีเสื้อน้ำ คงเป็นยักษ์ที่ชอบกินเนื้อ ดีความได้ว่า เป็นคนในสุวรรณภูมิอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่บริเวณแหล่งน้ำ มีนิสัยดุร้าย ไม่ชอบสูงส่งกับคนกลุ่มอื่น ๆ

สุวรรณภูมิเป็นสังคมเกษตรกรรม ซึ่งคนในยุคนี้อพยพจากที่ราบสูงลงมาทางพื้นที่ราบลุ่มเพื่อ เพาะปลูก/ทำคอกโดยนำสัตว์ป่ามาเลี้ยง ถือหลักว่า น้ำเป็นทรัพยากรอันทรงคุณค่า คนมีอำนาจคือคนที่ยึด ครองแหล่งน้ำ ทำให้กลุ่มชนที่สามารถยึดครองแหล่งน้ำขนาดใหญ่ได้ ย่อมมีอำนาจในสังคมยุคนั้น

นางรากษสหรือนางผีเสื้อน้ำและบริวารสามารถจับจองแหล่งน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งมีสัตว์น้ำจำนวนมาก ใช้อุปโภคและบริโภคหล่อเลี้ยงคนในกลุ่ม ช่วยในการเพาะปลูกได้ แต่คงไม่อนุญาตให้กลุ่มชนใด ๆ เข้าไป แสวงหาผลประโยชน์ได้ง่าย ๆ ทำให้คนกลุ่มอื่น ๆ มองเป็นปีศาจเป็นยักษ์ ไปได้

คนสามารถอยู่ร่วมกับยักษ์ ปีศาจและพญานาคได้ เนื่องด้วยทั้งหมดก็คือคนอีกกลุ่มหนึ่ง ๆ ที่มีการ นับถือสิ่งต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน และมีนิสัยใจคอแตกต่างกัน เช่น ดุร้าย อาจถึงขั้นกินเนื้อมนุษย์ได้ เป็นต้น แต่คง เป็นเชิงสัญลักษณ์ให้คนกลุ่มอื่น ๆ เกรงกลัว ตลอดถึงวิถีชีวิตการเป็นอยู่อาจแตกต่างกัน ในยุคนั้น คำว่า “ยักษ์ ปีศาจ นาค” คงเป็นชื่อเรียกคนอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเกิดจากพฤติกรรมที่ดุร้ายและเป็นสิ่งที่กลุ่มตนเองนับถือ เป็นที่ รับทราบกันทั่วไป คงไม่น่ากลัวแต่เต็มใจจนเกินเหตุ ดังเช่นปัจจุบันนี้

สังคมของชาวสุวรรณภูมิยกย่องเพศหญิงเป็นใหญ่กว่าเพศชาย เป็นอารยธรรมที่ผู้หญิงเป็นใหญ่ ก่อนผู้ชายเป็นใหญ่ ซึ่งแตกต่างจากอินเดียและจีนแบบตรงกันข้าม โดยเฉพาะที่ชี้ชัดลงไปเรื่องการแต่งงาน คน ในดินแดนสุวรรณภูมิเมื่อแต่งงานแล้ว ผู้ชายต้องไปอยู่บ้านผู้หญิง เป็นสมาชิกคนหนึ่งของครอบครัวผู้หญิง เป็น แรงงานให้ครอบครัวฝ่ายหญิง จำเป็นต้องมีการปรับทัศนคติของตนให้คล้อยตามไปทางฝ่ายหญิงไม่มากก็น้อย ในขณะที่อินเดียและจีน ผู้หญิงต้องไปอยู่บ้านผู้ชาย สุวรรณภูมิมีประเพณีการให้มรดกเฉพาะลูกผู้หญิงเท่านั้น ส่วนลูกผู้ชายให้ไปหาเอาใหม่ ก็จะได้รับมรดกฝ่ายภรรยาโดยปริยาย ภาษาที่ใช้กับของที่มีความสำคัญหรือมี ประโยชน์มาก จะใช้คำว่า “แม่” นำหน้า เช่น แม่น้ำ แม่ทัพ เป็นต้น (สมัย ยอดอินทร์ และคณะ, 2555: 88)

คนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่บริเวณแหล่งน้ำที่พระเถระทั้ง 2 รูปไปปราบพยุศ ทำให้พ่ายแพ้ ก่อนที่ ไปแสดงพรหมชาลสูตรแก่ชาวพื้นเมือง คนกลุ่มนั้นมีหัวหน้า ซึ่งทำหน้าที่ดูแลหมู่คณะและบริวารของตน เป็น เพศหญิง คือ รกขสี นางรากษส สมอ้างกับข้อความที่ว่า “นางรากษสตนหนึ่ง พร้อมด้วยบริวาร ขึ้นมาจาก สมุทร” (วิมพา.อ. (บาลี) 1/62)

สรุปได้ว่า พระสมณทูตสายที่ 8 คือพระโสณเถระกับพระอุตตรเถระ ไปประกาศพระศาสนายัง ดินแดนสุวรรณภูมิ ชาวสุวรรณภูมิไม่รู้จักพระภิกษุมาก่อน เมื่อเห็นพระเถระทั้ง 2 รูป จึงเข้าใจว่า เป็นสหาย ของนางผีเสื้อน้ำ คำว่า “ยักซ์ ปิตาจ นาค” เป็นคนในสุวรรณภูมิอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่บริเวณแหล่งน้ำ มี นิสัยดุร้าย ไม่ชอบสูงส่งกับคนกลุ่มอื่น ๆ สังคมของชาวสุวรรณภูมิมีหัวหน้าเป็นเพศหญิง ยกย่องเพศหญิงเป็น ใหญ่กว่าเพศชาย ซึ่งแตกต่างจากอินเดียและจีน

ประเด็นพระโสณเถระและพระอุตตรเถระเป็นเพียงตำนานหรือบุคคลที่มีตัวตนจริงในทางประวัติศาสตร์ ?

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา คัมภีร์มหาวงศ์และคัมภีร์ทีปวงศ์ ซึ่งรจนาขึ้น โดยมีระยะเวลาห่างกัน 6-700 ปีจากสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ได้ระบุไว้ตรงกันว่า “ได้มีการทำสังคายนาครั้งที่ 3 ที่มีพระภิกษุเข้าร่วม จำนวน 1,000 รูป ที่โอศการาม กรุงปาฏลิบุตร แคว้นมคธ ประเทศอินเดีย โดยมีพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธาน ดำเนินการอยู่เป็นเวลา 9 เดือน จึงเสร็จสิ้น และการส่งพระสมณทูตคือพระโสณเถระและพระอุตตรเถระไปประกาศพระศาสนายังสุวรรณภูมิ โดยได้ปราบปรามกษัตริย์หรือนางผีเสื้อน้ำ และได้แสดงพรหมชาลสูตรแก่คนพื้นเมือง ทำให้ได้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมณ์และเบญจศีล และได้บรรลุนิพพานเป็นจำนวนมาก”

แต่หลักฐานด้านจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งโปรดให้สร้างในรัชสมัยของพระองค์ ราวพุทธศตวรรษที่ 3 ไม่มีการกล่าวถึงการทำสังคายนาครั้งที่ 3 ที่มีพระภิกษุเข้าร่วม จำนวน 1,000 รูป และการส่งพระสมณทูตคือพระโสณเถระและพระอุตตรเถระไปประกาศพระศาสนายังสุวรรณภูมิ ซึ่งเป็นเหตุการณ์ใหญ่ แต่ได้กล่าวถึงดินแดนแห่งอื่น ๆ ไว้ในจารึกศิลา ฉบับที่ 5 ซึ่งจารึกขึ้นในปีที่ 13 ของการครองราชย์ กล่าวไว้ว่า “ธรรมมหาอำมาตย์เหล่านั้น (ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งไป) ทำหน้าที่เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขของชาวโยนก (กรีกที่อยู่ชายแดนด้านตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย) ชาวกัมโพชะ (ที่อยู่บริเวณอัฟกานิสถานและปากีสถาน) และชาวคันธาระ พร้อมทั้งประชาชนเหล่าอื่นผู้อาศัยอยู่ ณ ชายแดนตะวันตก (บริเวณราชภูริกะ-ไปยัตริยนิกะ ซึ่งอยู่บริเวณตอนใต้ของเทือกเขาหิมาลัย) (พระพรหมคุณามารณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2552) และในจารึกศิลา ฉบับที่ 13 จารึกขึ้นในปีที่ 8 ของการครองราชย์ ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชได้ยกกองทัพไปปราบปรามแคว้นกิลกิสะ ซึ่งปัจจุบันคือรัฐโอริสสา ได้กล่าวถึงรายชื่อประเทศต่าง ๆ ที่พระองค์โปรดให้ส่งธรรมมหาอำมาตย์เหล่านั้นไป ดังนี้ “แม้ว่าไกลกว่า 600 โยชน์ ที่พระราชแห่งโยนกมีนามว่า แอนติโอคัสที่ 2 เรออส (Antiochus II Theos) แห่งซีเรีย และดินแดนต่อจากที่นี่ที่ปกครองโดยกษัตริย์อีก 4 พระองค์คือ พระเจ้าปโตเลมีที่ 2 ฟิลาเดลฟุส (Ptolemy II Philadelphus) แห่งอียิปต์ พระเจ้าแอนติโกนัสที่ 2 โกนาตัส (Antigonos II Gonatas) แห่งมาซิโดเนีย พระเจ้ามากัส (Magas) แห่งไซรีนี (กรีกโบราณ อยู่ปลายเหนือสุดแถบตะวันออกของลิเบียปัจจุบัน) และพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ แห่งเอปิริส (Alexander of Epirus) และถดลงไปในทางทิศใต้ ถึงแคว้นของชาวโจฬะ (Cholas) แคว้นของชาวปาณฑวะ (Pandyas) (ซึ่งเป็นชาวทมิฬ ตอนใต้สุดของประเทศอินเดีย) ตลอดถึงประชาชนชาวแม่น้ำตามราปรณิ (Tamraparni) (เกาะลังกา) (พระพรหมคุณามารณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2552 และ (ผาสุข อินทราวุธ, 2548)

ดังนั้น ต่อมาจึงได้มีการสร้างตำนานขึ้นว่า พระอุตรเถระผู้มาพร้อมกับพระโสณเถระ ซึ่งเป็นพระสมณทูตที่พระเจ้าอโศกมหาราชส่งมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ ได้กลายเป็นหลวงปู่เทพโลกอุดร และเชื่อกันว่า พระอุตรเถระนั้นยังดำรงสังขารชั้นธำมัญญะเพื่อพิทักษ์คุ้มครองดูแลพระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ ทวารวดี จนถึงปัจจุบันนี้ (ข้าววาไรตี้, 2559)

สรุปได้ว่า คัมภีร์สมันตปาสาทิกา คัมภีร์มหาวงศ์และคัมภีร์ทีปวงศ์ได้กล่าวถึงการส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาออกประเทศอินเดีย โดยเฉพาะพระสมณทูต สายที่ 8 คือพระโสณเถระและพระอุตรเถระ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ แต่หลักฐานด้านจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช ได้กล่าวถึงธรรมมหาอำมาตย์ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนส่วนต่าง ๆ ของประเทศอินเดีย ประเทศในยุโรป แอฟริกาและเกาะลังกา ไม่ได้กล่าวถึงพระสมณทูต สายที่ 8 คือพระโสณเถระและพระอุตรเถระมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิไว้ อาจเป็นไปได้ว่า พระโสณเถระและพระอุตรเถระเป็นเพียงตำนานมากกว่าจะเป็นบุคคลที่มีตัวตนจริงในทางประวัติศาสตร์ เป็นการสร้างความชอบธรรมเพื่อยืนยันถึงการเกี่ยวข้องกันของพระพุทธศาสนากับดินแดนสุวรรณภูมินั้นมีมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3

ประเด็นการพัฒนาระบบกษัตริย์ตามคติอินเดีย

สุวรรณภูมิ เป็นชื่อดินแดนโดยรวม ซึ่งรัฐในดินแดนนี้ มีการปกครองด้วยระบบกษัตริย์ ซึ่งเป็นผู้นำที่มีอำนาจสูงสุดในการปกครอง การแผ่ขยายอำนาจ การทำนุบำรุงและส่งเสริมศาสนา รวมทั้งการส่งเสริมการค้า ทั้งภายในและภายนอกอาณาจักรเพื่อสร้างความมั่งคั่งร่ำรวยให้แก่บ้านเมือง ดังที่คัมภีร์มหาวงศ์ได้ระบุถึงการมีระบบกษัตริย์ของคนในดินแดนแห่งนี้ และเมื่อพระโสณเถระและพระอุตรเถระ ได้แสดงฤทธิ์ปราบนางรากษสหรือนางผีเสื้อน้ำ ที่ขึ้นมาจากสมุทรเพื่อเคี้ยวกินพวกทารกที่เกิดในราชตระกูล จนทำให้นางรากษสและบริวารหนีไป กษัตริย์ได้ขนานนามพระกุมารที่ประสูติในพระราชวังให้มีพระนามว่า โสณะ (เจ้าทอง) และอุตร (เจ้าอุดร) เพื่อเป็นมงคลนาม (พระมหานามเถระและคณะบัณฑิต, 2553) โดยที่ชื่อว่า เจ้าทอง ทำให้พระกุมารมีความมั่งคั่งในอนาคต ส่วนเจ้าอุดร คือ ทิศเบื้องซ้าย ทิศเหนือ ทำให้พระกุมารได้มิตรที่ดี เป็นมิตรที่เมื่อเพื่อนประมาทแล้ว ช่วยป้องกันทรัพย์สินสมบัติของเพื่อนนั้น ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้ ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก และนับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร (ที.ปา. (ไทย) 11/270/215)

พระเถระทั้ง 2 รูปได้ทำให้คนพื้นเมืองของดินแดนสุวรรณภูมิอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีนิสัยดุร้ายมีความสัมพันธ์ที่ดีกับคนพื้นเมืองส่วนใหญ่ ซึ่งอยู่ในผืนแผ่นดินใหญ่ ทำให้คนพื้นเมืองส่วนใหญ่ โดยเฉพาะชนชั้นปกครอง มีความนับถือในตัวท่านตามไปด้วย ได้นำชื่อของพระเถระไปตั้งเป็นชื่อมงคลให้แก่โอรสของพระองค์เองว่า เจ้าทอง กับเจ้าอุดร และมีความยินดีที่ท่านทั้ง 2 รูป ได้ช่วยสั่งสอนให้คนในรัฐทำดีวันชั่วเป็นการเอื้อต่อการปกครอง

นอกเหนือไปจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คนในดินแดนสุวรรณภูมิได้รับแนวคิดเรื่องการปกครองแบบกษัตริย์ทั้งจากอัครคัมภีร์สูตร กล่าวถึงชื่อเรียกชนชั้นสูง ซึ่งเป็นชนปกครองว่า กษัตริย์ ราชา และ

มหาสมมติ ดังมีข้อความว่า “เพราะเหตุที่สัตว์นั้นอันมหาชนสมมติ (แต่งตั้ง) ฉะนั้น คำแรกว่า ‘มหาสมมติ’ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นเป็นใหญ่แห่งที่นาทั้งหลาย ฉะนั้น คำที่ 2 ว่า ‘กษัตริย์’ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นให้ชนเหล่าอื่นยินดีได้โดยชอบธรรม ฉะนั้น คำที่ 3 ว่า ‘ราชา’ จึงเกิดขึ้น (ที.สี. (ไทย) 11/131/96-97) ซึ่งชนชั้นปกครอง ที่เป็นหัวหน้าของคนในดินแดนนี้คงนำหลักการนี้มาใช้และพัฒนาระบบกษัตริย์ตามคติอินเดียเป็นพระเจ้าจักรพรรดิขึ้น ในปลายสมัยสุวรรณภูมิ ราวพุทธศตวรรษที่ 5-6 ชนชั้นปกครองในดินแดนนี้คงได้รับคติพระเจ้าจักรพรรดิ (ศรีศกดิ์ วัลลิโกดม, 2562) โดยพบจักรซึ่งใช้ได้ทั้งพระพุทธศาสนา (ประกาศ) และระบบกษัตริย์ (แสดงแสนยานุภาพ) โดยแสดงถึงการเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช มีแก้ว 7 ประการเป็นสัญลักษณ์ โดยเฉพาะจักรแก้ว ดังมีปรากฏในจกัณฐกัณฐสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่าทัฬหะนิ ผู้ทรงธรรม ครองราชย์โดยธรรม ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทรทั้งสี่เป็นขอบเขต ทรงได้รับชัยชนะ มีราชอาณาจักรมั่นคง สมบูรณ์ด้วยแก้ว 7 ประการ ได้แก่ (1) จักรแก้ว (2) ช้างแก้ว (3) ม้าแก้ว (4) มณีแก้ว (5) นางแก้ว (6) คหบดีแก้ว (7) ปริณายกแก้ว มีพระราชโอรสมากกว่า 1,000 องค์ ซึ่งล้วนแต่กล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวีรกษัตริย์ สามารถอย่ายี่ราชศัตรูได้ พระองค์ทรงชนะโดยธรรม ไม่ต้องใช้อำญา ไม่ต้องใช้ศัสตรา ครอบครองแผ่นดินนี้มีสาครเป็นขอบเขต” (ที.ปา. (ไทย) 11/81/60)

สรุปได้ว่า คนในดินแดนสุวรรณภูมิได้รับพระพุทธศาสนาจากการเข้าไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดียของพระสมณทูต สายที่ 8 คือพระโสณเถระและพระอุตตรเถระ โดยที่กษัตริย์ได้รับพระราชสาส์นเกี่ยวกับวัตถุประสงค์แห่งการเข้ามาคือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากพระเจ้าอโศกมหาราช และพระเถระทั้ง 2 รูปได้ช่วยสั่งสอนเพื่อให้คนในรัฐทำดีเว้นชั่วเป็นการเอื้อต่อการปกครอง พร้อมทั้งได้รับแนวคิดเรื่องผู้ปกครองในฐานะเป็นมหาสมมติ กษัตริย์ และพระราชจากอัครัญญสูตร และเป็นพระเจ้าจักรพรรดิจากจกัณฐกัณฐสูตรในพระพุทธศาสนา

บทสรุป

สุวรรณภูมิเป็นดินแดนแห่งอารยธรรมแห่งหนึ่งของโลกตะวันออก เช่นเดียวกับอารยธรรมจีนโบราณและอินเดียโบราณ เป็นชื่อดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ ไม่ใช่เป็นชื่อบ้านเมือง รัฐหรืออาณาจักรในทางการปกครองที่มีกษัตริย์ชนชั้นสูงปกครอง สุวรรณภูมิเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่อยู่ทางตะวันออกของประเทศอินเดีย และเป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนาเข้ามาตั้งมั่นนอกประเทศอินเดียเป็นครั้งแรก โดยการนำของพระโสณเถระและพระอุตตรเถระ ซึ่งเกิดขึ้นหลังการทำสังคายนาครั้งที่ 3 ในพุทธศตวรรษที่ 3 มีหลักฐานจากคัมภีร์สมันตปาสาทิกา คัมภีร์มหาวงศ์ และคัมภีร์ทีปวงศ์ สนับสนุนความน่าเชื่อถือดังกล่าว แต่ไม่มีปรากฏในจารึกศิลาของพระเจ้าอโศกมหาราช จัดเป็นยุคที่ 1 ใน 4 ยุค ของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย เรียกว่า ยุคเถรวาทแบบสมัยอโศก

การส่งพระสมณทูตทั้ง 9 สายไปประกาศพระศาสนายังดินแดนต่าง ๆ ของพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ให้ยึดหลักวิภาษวาท ยึดโอวาทปาติโมกข์ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยที่พระสมณทูตเหล่านั้นเป็น

ผู้ทำกิจส่วนตัวเสร็จแล้ว คือเป็นผู้ทรงปริยัติ แดกฉานในปฏิสัมภิตา และชำนาญในไตรวิชา พระสมณทูตทุกสายไปเป็นคณะปัญจวรรค เพื่อให้สามารถทำอุปสมบทกรรมได้

พระโสณเถระและพระอุตตรเถระ ในฐานะเป็นพระสมณทูตสายที่ 8 เป็นผู้มีความสมบัติเฉพาะตนได้แก่ มีทักษะในการเจรจา ได้อิทธิวิธีและแสดงฤทธิ์เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นผู้สามารถในการแสดงธรรม เป็นผู้รู้กลุยุทธ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นผู้ฉันทเดียว (เอกกตติกา) และเป็นผู้อุทิศตนเองให้แก่พระศาสนา ในส่วนบริบทของดินแดนสุวรรณภูมิ เป็นชุมทางการค้าและแนวคิดต่าง ๆ ซึ่งคนพื้นเมืองน่าจะมีความพร้อมที่จะรับฟังหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา

คนในดินแดนสุวรรณภูมิได้รับพระพุทธศาสนาจากการเข้าไปเผยแผ่พระพุทธศาสนานอกประเทศอินเดียของพระสมณทูต สายที่ 8 คือพระโสณเถระและพระอุตตรเถระ และกษัตริย์ในดินแดนสุวรรณภูมิได้รับแนวคิดเรื่องผู้ปกครองในฐานะเป็นมหาสมมติ กษัตริย์ และพระราชจากอัครคัมภีร์สูตร เป็นพระเจ้าจักรพรรดิจากจักกวัตติสูตร

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2526). *พระคัมภีร์ที่ปวงศ*. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร.

ข่าววาไรตี้. (2559). *เจาะตำนานหลวงปู่เทพโลกอุดร*. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.tnews.co.th/>
(14 พฤศจิกายน 2565)

ประทุม ชุมแพ่งพันธุ์. (2546). *สุวรรณภูมิ ดินแดนทองแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุวีริยาสาส์น.

ผาสุข อินทรารุช, ศาสตราจารย์ ดร. (2548). *สุวรรณภูมิจากหลักฐานโบราณคดี*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2540). *พระพุทธศาสนาในเอเชีย*. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2552). *จารึกอโศก*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม.

พระมหานามเถระ และคณะบัณฑิต. (2553). *คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค 1*. แปลโดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุเทพ พรหมเลิศ. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2534). *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศรีศักดิ์ วลลิโกดม. (2562). การเข้ามาของพระพุทธศาสนาและระบอบราชามหากษัตริย์ในสุวรรณภูมิ. *วารสารเมืองโบราณ*. 44 (4) : 5-15.

สมัย ยอดอินทร์, รองศาสตราจารย์และคณะ. (2555). งานวิจัยจากข้อมูลเชิงคุณภาพเกี่ยวกับข้อขัดแย้ง
“เรื่องการเป็นหรือไม่เป็นป๊อปปูล่าของป๊อปปูล่าจิ้นทรคติไทย ปี พ.ศ. 2555. เชียงใหม่ : มูลนิธิ
วิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์เพื่อชุมชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

THE SELF IN QUESTION: A COMPARATIVE STUDY OF DESCARTES' COGITO AND BUDDHIST PHILOSOPHICAL VIEWS

Md Zizaur Rahaman

Hemvati Nandan bahuguna Garhwal University

Corresponding Author Email: mostafijur.amu@gmail.com

Received 26 May 2025; Revised 22 June 2025; Accepted 30 June 2025

Abstract

Descartes' cogito affirms a permanent thinking self that is foundational to modern Western thought, emphasizing rational autonomy and dualism between mind and body. Conversely, Buddhism denies the existence of a permanent self, viewing identity as a transient aggregation of experiences. This perspective underlies a broader ethical framework promoting compassion and interconnectedness. By contrasting Descartes' individualistic rationalism with Buddhist impermanence, the analysis explores how each tradition influences understandings of consciousness, morality, and human identity. While Descartes locates selfhood in rational thought, Buddhism challenges fixed identity constructs, advocating self-transcendence through meditation and ethical action.

Keywords: Self; Western; Philosophical Descartes Buddhism

Introduction

The idea of the self has been a significant area of interest in Western and Eastern philosophy, although the two traditions have very different ways of viewing it. René Descartes' famous saying "Cogito, ergo sum" ("I think, therefore I am") marks a turning point in the history of metaphysics and epistemology in Western philosophy. In this formulation, Descartes posits the thinking self as the incontrovertible basis of knowledge and existence, asserting that questioning confirms the existence of a stable, singular self (Descartes, 1996). This concept has profoundly influenced contemporary Western philosophy, shaping notions of the mind, consciousness, and individual identity.

In contrast, classical Buddhist philosophy offers a radical critique of the notion of a permanent or inherently existing self. Foundational texts such as the *Anattalakkhaṇa Sutta* emphasize the doctrine of *anattā* (Pali; *anātman* in Sanskrit), or non-self, arguing that what we conventionally regard as the self is a mere aggregation of transient physical and mental phenomena (*skandhas*) without any enduring essence (Bhikkhu ñāṇamoli & Bodhi, 2001). Rather than affirming a metaphysical subject, Buddhist thinkers such as Nāgārjuna, in the *Mūlamadhyamakakārikā*, further deconstruct the very basis of selfhood by employing rigorous dialectical reasoning to reveal the emptiness (*śūnyatā*) of all phenomena, including the self (Nāgārjuna, trans. Garfield, 1995).

This article compares Descartes' cogito with Buddhist perspectives of the self to examine their theories of awareness, identity, and reality. This research compares Cartesian commitment to a basic, thinking self to Buddhist rejection of a substantial self to show how metaphysics and epistemological frameworks impact subjectivity. These beliefs will also be considered in modern philosophy of mind and cognitive science arguments on self-awareness, continuity of personal identity, and intersubjective knowledge. The investigation raises larger concerns regarding how introspection, meditation, and logical analysis lead to truth. Buddhist practices emphasise mindfulness and meditation insight to destroy the illusion of the self, whereas Descartes uses systematic doubt to find it.

From a framework of extreme scepticism, Descartes aimed to provide a robust basis for knowing, contending that while perceptions may be misleading, questioning or thinking affirms the presence of a thinking self (Descartes, 1996). His dualistic paradigm posits a significant separation between mind (*res cogitans*) and body (*res extensa*), implying that the mind lives autonomously and is characterised by rational reasoning and self-awareness (Kenny, 2006).

Conversely, Buddhist philosophy offers a radically different perspective on self and existence. Central to Buddhist teachings is the doctrine of *anatta*, or non-self, which asserts that what we perceive as the self is merely an aggregation of transient experiences—specifically, form, sensation, perception, mental formations, and consciousness (Gombrich, 2006). Buddhism clinging to the notion of a permanent self leads to suffering and ignorance, emphasizing instead the impermanence of all phenomena (Harvey, 2013). The ultimate goal

in Buddhism is to transcend this illusion and attain enlightenment or nirvana, where one recognizes the interconnectedness and emptiness of all things (Thich Nhat Hanh, 1999).

The fact that Descartes believes in a permanent thinking self while Buddhism denies it opens up a lot of intriguing debates between these two schools of thought. Descartes says that logical thinking is the most important thing about existence. In contrast, Buddhism teaches that the self is not independent but part of a larger relational environment (Siderits, 2007). These differences raise important concerns about consciousness and the nature of life itself. Looking at Descartes through a Buddhist lens, you may see apparent differences and possible connections between the two ideologies. For example, both traditions value looking inside oneself, but they come to very different conclusions about what makes up the self. In Cartesian thinking, the "I" is a thinker who cannot be denied and whose existence is shown by thought. Conversely, Buddhism says that this "I" is an illusion, a temporary construct that comes from different experiences (Collins, 1998). The study shows how different philosophies are incompatible and encourages us to think more deeply about how each worldview affects how we understand human experience. This comparative study will examine how Buddhist philosophy can help us understand Descartes' cogito.

Descartes' Cogito and the Concept of Self

René Descartes' popular assertion, "Cogito, ergo sum" (I think, therefore I am), represents the end of his philosophical search for the essence of self. It is more than just a statement about existence; it is a turning point in the history of philosophy when the self becomes the focus of deep thought and study. Descartes' epistemology is based on his cogito, which says that thinking is evidence that you exist. This way, Descartes builds a dualistic framework that separates the mind (*res cogitans*) from the body (*res extensa*). He suggests that genuine knowledge and identity come from the thinking self. It discusses how his ideas have influenced current philosophical discussions and compares them to other views, especially Eastern philosophies like Buddhism.

Descartes starts his exploration with severe scepticism, which means he questions everything that can be questioned. He doubts the accuracy of his senses and even the presence of the outside world, which makes him think that a wicked demon may be tricking him. However, even if he is doubtful, he knows that the act of doubting means that there is

a doubter i.e. himself. This realisation leads him to the well-known conclusion: "Cogito, ergo sum" (Descartes 1996). At this point, Descartes says that the ego is intrinsically linked to the mind; to think is to be which goes against prior philosophical ideas that tied existence to outside proof or divine authority.

Descartes' "cogito" has effects beyond just being; it changes what it is to be oneself. Descartes argued that the self was more than just a thinking thing; it was also an object that could think. He says the core of the self is its power to question, comprehend, affirm, reject, will, and fantasise (Descartes 1996). This idea of selfhood stresses independence and reason, making the person an independent thinker who can get knowledge from within instead of relying on outside sources. According to Ilario Colli, Descartes' idea that reason is the centre of one's essence marks a significant change in philosophical thought: "The self no longer needed God for its ontological validation" (Colli, 2022). Also, Descartes' dualism makes an important difference between the mind and the body. He says that the body might be doubted and tricked, but the mind is always certain and apart from the body (Kenny 2006). This division significantly affects how we think about who we are as people. It argues that our actual selves are not bound to physical events but live in a domain of thinking and awareness.

Buddhism, have a different view on selfhood than Descartes, who stressed reason and individualism. The idea of anatta, or "non-self," is at the heart of Buddhist teachings. It says that what we consider a permanent self is an illusion made by experiences that come and go (Gombrich, 2006). Buddhism does not see identity as fixed or inherent; instead, it focuses on impermanence and how everything is connected. Buddhism teaches that attachment and desire can cause suffering, similar to the idea that holding on to a fixed sense of self can cause suffering (Harvey, 2013). This difference brings up important questions about what consciousness and identity are. Descartes says that the self is independent and based on rational thought, but Buddhism teaches that identity is changeable and depends on many things (Siderits, 2007). From a Buddhist point of view, Cartesian dualism is wrong because it says that consciousness can be separated from its relational context. Instead, it says that consciousness comes from interacting with others and the environment. Even though there are differences, there are some interesting ways in which Descartes' cogito and Buddhist thought overlap. Both traditions think that looking inside oneself and thinking about oneself

are good ways to learn about consciousness. Descartes's meditative practices are a form of contemplation similar to Buddhist mindfulness techniques (Sangiaco). On the other hand, Descartes concludes that individuals exist through rational thought.

In addition, Descartes' study of identity makes us think about what it means to be authentic and fake in our sense of self. He knows that outside forces may change how someone sees himself, so he goes on an epistemological trip to break down his old ideas and build a new identity based on reasoned reasoning (Colli, 2022). This technique is similar to Buddhist teachings that help people see and let go of attachments that make it hard to see things as they are. Descartes' "cogito" is a significant turning point in philosophical thinking on the idea of self. He sets the framework for current ideas about identity based on reason and independence by saying that thinking is the same as being. However, we need to put this point of view in the context of larger intellectual traditions that question its fundamental ideas, such as Buddhism's focus on impermanence and non-self. As we go through these different ideas about identity and awareness, we learn more about what it means to be human in Western and Eastern philosophy.

Buddhist Perspectives on Selfhood and Consciousness

The idea of anatta (अनात्मन्), or "no-self," is at the heart of Buddhist philosophy's study of selfhood and awareness. It says that there is no permanent, unchanging self or essence in anything, which goes against the idea of a unique, lasting identity. The Buddha's teachings, especially in texts like the Anattalakkhaṇa Sutta, make this point clear by stressing that what we think of as the self is just a collection of five aggregates: form (rūpa), feeling (vedanā), perception (saññā), mental formations (sankhārā), and consciousness (viññāṇa) (Gombrich, 2006). It indicates that our experiences and perceptions are intricately connected to our self-perception.

The idea of anatta does not entirely deny the existence of a self; instead, it changes the way we think about it. Scholars Richard Gombrich and Alexander Wynne say that early Buddhist texts do not deny the existence of a self; they criticise the idea of a permanent self (Wynne, 2002). The Buddha's teachings suggest that even though we feel we have a self, it is made up of constantly changing experiences and an illusion. As the Lankavatara Sutra says, "Things are not what they seem... Deeds exist, but no doer can be found" (Majjhima Nikaya

192). Buddhists believe that while actions happen, they do not come from a fixed self but from a complex interaction of conditions and causes. Buddhist philosophy says that holding on to the idea of a permanent self-causes pain. This pain comes from being attached to your identity and wanting things to stay the same in a constantly changing world. Peter Harvey says that the Suttas say that ideas of an everlasting self are wrong, but they recognise an enlightened person as someone whose empirical self is very well developed (Harvey, 2006). This paradox argues that being enlightened means seeing the self constantly changing while developing a sophisticated awareness of one's own experiences. To better understand how this works, we need to look at how awareness works within this framework. Buddhism uses three words that overlap to define consciousness: *vinnaṇa* (विज्ञान), which means fundamental awareness; *manas* (मनस्), which includes cognitive processes; and *citta* (चित्त), which means emotional reactions (Gethin, 1998). It is clear from these definitions that consciousness is not a fixed thing but an evolving process influenced by many different things. Because of this, the feeling of self does not come from a fixed essence but from the constant flow of experiences and consciousness.

The connection between awareness and selfhood in Buddhism may be juxtaposed with Cartesian perspectives expressed by thinkers such as René Descartes. In Cartesian philosophy, the *cogito*—"I think, therefore I am"—creates a definitive separation between mind and body, asserting a persistent thinking self as fundamental to existence (Descartes 1996) This dualistic paradigm emphasises reason and individualism, situating the self as an autonomous thinker capable of independent cognition. The notion that the "self" is an illusion corresponds with modern insights in psychology and neuroscience about identity development. Jack Engler observes that examining one's deepest identification demands via meditation results in sensations of "emptiness" that deconstruct the concept of a stable individual essence (Guenther, 1974). Meditation is an important part of getting these insights about who you are and what awareness is. Practitioners use methods like Vipassana meditation to become more aware of their thoughts and feelings without being attached to them. As practitioners watch their experiences without becoming caught up in them, they see that everything is temporary. Henepola Gunaratana says that mindfulness helps people view

everything without using words like "me," "my," or "mine." This helps them realise themselves better (Gunaratana, 2011).

Zen Buddhism goes beyond simple differences between self and no-self by urging practitioners to reach a more profound understanding that includes both points of view. Anatta has philosophical ramifications beyond individual practice and affects how Buddhists think about ethics. People are urged to develop compassion and empathy for others by realising that the idea of "self" is an illusion. The idea that all living things go through this temporary experience together makes people feel more connected and less likely to be selfish or proud. As Nāgārjuna says in his Madhyamaka thinking, genuine knowledge is understanding emptiness (śūnyatā) the realisation that clinging to a personal identity is a delusion that leads to bondage (Nagarjuna, 1995).

Buddhist views on selfhood and awareness challenge traditional concepts of identity by highlighting impermanence and interconnectedness. The philosophy of anatta encourages people to profoundly examine their experiences while acknowledging that the perceived "self" is composed of transient aggregates. By engaging in activities such as meditation, individuals may develop awareness that surpasses fixed identities and promotes compassion for others. Ultimately, these findings promote a more sophisticated understanding of consciousness that recognises its relational essence while deconstructing ties to rigid concepts of self.

Comparative Analysis: Western vs. Buddhist Perspectives on Self

Looking at selfhood and existence, we see that Western and Buddhist philosophies differ, especially regarding how they think about the self. In Western philosophy, especially from the point of view of philosophers like Descartes, the self is generally seen as a permanent, logical being that exists on its own and is not affected by anything else. Buddhist philosophy, on the other hand, opposes this idea with the concept of anatta (अनात्मन्), or "no-self," which says that the self is an illusion made up of temporary experiences. This comparative examination examines these two different points of view and how each tradition thinks about the essence of self and life. Ultimately, it shows how these ideas affect our understanding of identity, morality, and awareness.

Plato, Augustine, and Descartes have significantly impacted how the idea of self has developed in Western philosophy. Plato's theory of forms says every item has an ideal essence, including the self. Plato believed that the soul is eternal and apart from the body. This led to a dualistic perspective in which the authentic self goes beyond physical existence. Augustine builds on this notion by connecting the ego to divine creation and everlasting truths. He stresses that looking within and using reason are methods to comprehend who you are (Augustine). However, Descartes is the one who most clearly expresses a contemporary idea of self in his famous saying, "Cogito, ergo sum" (I think, therefore I am). Descartes says that thinking is evidence that you exist. Hence, the self is closely connected to awareness and logical thought (Descartes, 1996).

On the other hand, Buddhist philosophy has a very distinct point of view. The Buddha taught that what we think of as the "self" is just a collection of five things: form (*rūpa*), feeling (*vedanā*), perception (*saññā*), mental formations (*sankhārā*), and awareness (*viññāṇa*) (Gombrich, 2006). This point of view is similar to what David Hume said: when you look within yourself, you do not discover a permanent self but a collection of perceptions and experiences that make it seem like there is one (Hume, 2000). Buddhism agrees with Hume that holding on to a permanent self-causes misery, but it goes further by saying that this attachment is wrong in the first place. The Lankavatara Sutra says, "Things are not what they seem..." "Deeds exist, but no doer can be found" (Suzuki, 1970).

These different ideas of selfhood have moral ramifications as well. Much Western moral theory, especially Kantian ethics, links moral agency to an independent self that can make decisions based on reason. According to Kant, moral acts come from responsibility and following universal moral principles that reason sets (Kant, 1997). In this view, people are considered responsible agents whose acts come from their rational will. On the other hand, Buddhist ethics stresses compassion (*karuṇā*) and loving-kindness (*metta*), which come from realising that all creatures are interrelated. Not believing in a permanent self creates a moral framework where acts are based on empathy instead of selfish goals. Peter Harvey says, "Buddhist morality comes from mastering our ego and desire" (Harvey, 2006).

The Buddhist idea of *pratītyasamutpāda*, or dependent origination, further supports this moral position by showing how all things come into being connected. This concept says

that nothing exists independently; everything depends on several causes and circumstances (Siderits 56). So, in Buddhism, being ethical is being aware of these connections and responding in ways that benefit everyone instead of just yourself. The link between awareness and selfhood also diverges significantly between these two traditions. People in the West generally think of consciousness as a stable thing linked to who they are. Descartes' dualism makes a clear separation between the mind and the body. Because of this, awareness is the same as rational thinking and individual identity (Kenny, 2006).

On the other hand, Buddhism says that awareness is not a single thing but a changing process that many things affect. How the five aggregates work together shows how awareness comes from interacting with mental processes and sensory experiences. In addition, modern cognitive research has started to agree with Buddhist views on consciousness. Researchers say that how we feel like we are distinct from the world around us daily is wrong. Instead, they say, awareness comes from how we relate to others (Hasenkamp, 2022). This idea is similar to what Buddhists say about how everything is related. People who think that "I" am distinct from others are regarded to be under the spell of habitual patterns of cognition.

Buddhism's meditation techniques help us understand these ideas about who we are and what awareness is. Mindfulness meditation and Vipassana methods help people become aware of their thoughts and feelings without being attached to or identifying with them. This method helps people see that their experiences are temporary, breaking down inflexible ideas of who they are. Jack Engler says that meditating on your deepest aspirations for identification may lead to feelings of "emptiness" that contradict long-held ideas about what it is to be an individual (Guenther, 2011).

It is also important to look at the moral issues arising from these different ideas about selfhood. Buddhists believe that understanding that the ego is an illusion makes them more compassionate towards others. The Bodhisattva ideal expresses this concept by favouring communal freedom above individual accomplishment. As Charles Goodman notes, "Since there are not ultimately any experiencers... it cannot matter who experiences particular burdens and benefits" (Goodman, 2019). This point of view encourages selflessness based on an awareness of how everything is interrelated rather than on personal benefit. Conversely, Western ethics typically grapples with balancing individual liberty with communal duty. When

you think about the rights of individuals vs. the group's well-being, focussing on human agency might lead to moral problems. Kantian ethics focuses on obligation to others based on reason, but it may not consider the relational dynamics important in Buddhist thinking. Even though these two ways of thinking about selfhood and existence are different, they have certain things in common. Both traditions encourage looking within oneself to learn about one's identity, but they come to different conclusions about it. Descartes says we have a solid thinking self via logical reflection, whereas Buddhism tells its followers to go beyond ideas of individuality.

In conclusion, the comparative comparison of Western and Buddhist views on selfhood and existence shows substantial disparities based on their underlying beliefs about identity. Western philosophy frequently stresses a permanent rational self-tied to human action and moral responsibility. On the other hand, Buddhist philosophy opposes this idea with its teaching of anatta, which stresses that impermanence and interconnectivity are important parts of life. These diverse ideas drive ethical frameworks within each tradition—where Western ethics may promote individualism at times potentially at variance with social well-being—Buddhist ethics develops compassion founded on understanding shared experience. Ultimately, connecting with these different viewpoints deepens our knowledge not just of philosophical research but also of human experience itself.

Conclusion

The comparative analysis of selfhood and existence from Western and Buddhist viewpoints highlights significant philosophical differences and subtle connections. Descartes' declaration, "Cogito, ergo sum," establishes a constant, rational self as the basis of life, influencing Western concepts of identity, autonomy, and moral accountability. By contrast, Buddhism's doctrine of anatta posits the self as an impermanent, relational construct arising from transient aggregates, promoting a worldview focused on interconnectedness and compassion. Each tradition provides significant insights: Western philosophy underscores rational individualism and personal agency, whereas Buddhism promotes awareness of the self's fluidity and advocates ethical responsibility rooted in collective experience. These differences invite deeper inquiry into human consciousness, revealing how introspection, whether through Cartesian reasoning or Buddhist meditation, yields diverse yet complementary paths to understanding existence. This comparative study underscores how

diverse perspectives on selfhood can collectively enhance our understanding of identity and ethical relationships in human experience.

The comparative study of Descartes' Cogito, ergo sum and Buddhist philosophy reveals contrasting views on selfhood. Descartes posits a permanent, rational self as the foundation of existence, emphasizing autonomy and mind-body dualism. Conversely, Buddhism's doctrine of anatta (non-self) views the self as an impermanent aggregation of transient experiences, promoting interconnectedness and compassion. While Descartes relies on rational introspection to affirm the self, Buddhism uses meditation to deconstruct it, highlighting impermanence and relationality. These perspectives deepen understanding of consciousness, identity, and ethics, with Descartes emphasizing individual agency and Buddhism advocating collective empathy. Both traditions value introspection but differ in their conclusions about the self's nature, enriching philosophical discourse on human experience.

References

- Augustine (1991). *Confessions*. Trans, Henry Chadwick, Oxford University Press.
- Colli, Ilario (2022). "Descartes' Cogito and the Birth of the Modern Self." *Ilario Colli*, ilariocolli.com/articles/descartes-cogito-and-the-birth-of-the-modern-self.
- Collins, Steven (1998). *Selfless Persons: Imagery and Thought in Theravada Buddhism*. Cambridge University Press.
- Descartes, René (1996). *Meditations on First Philosophy*. Translated by John Cottingham, Cambridge University Press. p 33-34.
- Gethin, Rupert (1998). *The Foundations of Buddhism*. Oxford University Press.
- Gombrich, Richard (2006). *What the Buddha Thought*. Equinox Publishing Ltd.
- Goodman, Charles (2019). *Consequentialism: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Guenther, Herbert V (1974). *The Tantric View of Life*. Shambhala Publications.
- Gunaratana, Henepola (2011). *Mindfulness in Plain English*. Wisdom Publications,.
- Harvey, Peter (1990). *An Introduction to Buddhism: Teachings, History and Practices*. Cambridge University Press.

- Hasenkamp et al(2022). "The Nature of Self Perspectives from Buddhism and Cognitive Science." Mind & Life Institute. <https://www.mindandlife.org/insight/the-nature-of-self/>.
- Hume, David (2000). *A Treatise of Human Nature*. Edited by L.A. Skelton et al., Oxford University Press: Clarendon Press.
- Kant, Immanuel (1997). *Groundwork for the Metaphysics of Morals*. Translated by Mary Gregor Cambridge University Press: Cambridge Texts in Philosophy.
- Kenny, Anthony(2006). *Descartes: A Study of His Philosophy*. Random House.
- Sangiaco, Andrea. "Cogito, Sum Objectum: Descartes in a Buddhist Perspective." 1 Feb. https://www.rug.nl/filosofie/organization/departments/history/gcmemt/blog/cogito_sum-objectum_descartes-in-a-buddhist-perspective?lang=en2019.
- Nāgārjuna (1986). *Madhyamaka Karika*. Translated by David Kalupahana, State University of New York Press.
- Siderits Mark et al (2007)., "Buddhism as Philosophy: An Introduction." Hackett Publishing Company.
- Suzuki D.T.(1970), *Zen Mind Beginner's Mind*. Weatherhill Inc.
- Thich Nhat Hanh (1999). *The Heart of the Buddha's Teaching: Transforming Suffering into Peace, Joy, and Liberation*. Broadway Books.
- Wynne, Alexander (2002). *The Buddha's Philosophy: A Study in Early Buddhism*. RoutledgeCurzon Press.
- Descartes, R. (1996). *Meditations on First Philosophy* (J. Cottingham, Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1641)
- Bhikkhu ñāṇamoli, & Bodhi, B. (2001). *The Middle Length Discourses of the Buddha: A Translation of the Majjhima Nikāya*. Wisdom Publications.
- Nāgārjuna. (1995). *The Fundamental Wisdom of the Middle Way: Nāgārjuna's Mūlamadhyamakakārikā* (J. L. Garfield, Trans.). Oxford University Press.

การล้างบาป แก้ไขกรรม ตามคัมภีร์พุทธศาสนา
BAPTISM AND KARMA CORRECTION ACCORDING TO BUDDHIST SCRIPTURES

นางนพขวัญ นาคนวล, พระมหาทวีบุรณ ปญญาทีโป (ปัญญานิ)
Ms. Nopphakwan Nakwanon, Phra Maha Thawibun Panyathipho (Panyani)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author Email: Tanabut.aom555@gmail.com

Received 15 June 2025; Revised 29 June 2025; Accepted 30 June 2025

บทนำ

หนังสือเล่มนี้เสนอข้อคิดเกี่ยวกับ “บาป” ในมุมมองทางพระพุทธศาสนา โดยชี้ให้เห็นว่า ไม่ว่ามนุษย์จะนับถือศาสนาใด หรือแม้ไร้ศาสนา ทุกคนล้วนรู้สึกไม่ดีเมื่อถูกกล่าวหาว่าเป็น “คนบาป” เพราะคำว่า “บาป” เป็นสัญลักษณ์ของความชั่ว ความผิด และนำไปสู่ความทุกข์หรือความพินาศทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ผู้มีศาสนาเกรงกลัวนรก ส่วนผู้ไม่มีศาสนาแม้ไม่เชื่อเรื่องโลกหน้า ก็ยังหวั่นเกรงว่าบาปอาจทำลายความสุขในชีวิตปัจจุบัน ผู้เขียนกล่าวว่าบาปเป็นผลของการกระทำที่ผิดธรรมชาติและเป็นไปตามกฎแห่งกรรม ไม่ขึ้นกับศาสนาหรือความเชื่อ หากมนุษย์มีศรัทธาต่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ย่อมโน้มใจกลับไปพิจารณากรรมของตน และพยายามแสวงหาทาง “หนีบาป” เช่น การทำบุญ สวดมนต์ รักษาศีล เพื่อให้จิตใจสงบหรือแม้หวังว่าจะลบล้างบาปได้

อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาเตือนว่า ไม่มีใครหลีกเลี่ยงผลกรรมได้ แม้จะไม่เชื่อในนรก แต่เมื่อถึงเวลาตาย บาปย่อมนำพาไปสู่ภพภูมิแห่งความทุกข์ทรมาน โดยเฉพาะนรกซึ่งในพระไตรปิฎกอธิบายว่าเป็นภพที่เต็มไปด้วยความร้อนรน ทุกข์ทรมาน ตายไม่ได้ หนีไม่พ้น และไม่มีโอกาส “ตื่น” เหมือนในฝันร้าย สุดท้ายผู้เขียนทิ้งคำถามสำคัญว่า “แล้วมีใครบ้างที่ไม่เคยทำบาป” ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงสภาพความเป็นมนุษย์ที่หลีกเลี่ยงบาปได้ยาก และกระตุ้นให้พิจารณาทางออกตามแนวพุทธธรรม

พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์เรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติของตนเอง โดยเฉพาะความจริงเรื่อง “กรรม” ซึ่งเป็นกฎแห่งเหตุและผลที่ไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้ ไม่ว่าผู้นั้นจะยากดีมีจน เด็ก วัยรุ่น หรือผู้ใหญ่ ล้วนต้องประสบกับ “ความทุกข์” ตามวิบากกรรมของตน ไม่อาจหลุดพ้นจากความแก่ ความเจ็บ และความตายได้เลย

แนวคิดเรื่อง “บาป” และ “การล้างบาป” ในพระพุทธศาสนาแตกต่างจากความเข้าใจทั่วไป บาปในทางพระธรรมมิใช่เพียงผลกรรมที่ต้องรับ แต่หมายถึง “กิเลสฝ่ายต่ำ” ที่เป็นเหตุให้เกิดการกระทำผิด เช่น อวิชชา ความถือตัว ความไม่ละอายต่อบาป และความไม่กลัววิบากกรรม ซึ่งเป็นต้นเหตุให้จิตใจเศร้าหมองและนำไปสู่ทุจริตทางกาย วาจา ใจ

ดังนั้น ความเข้าใจที่ว่า การทำบุญบริจาคทานเพื่อล้างบาปนั้นไม่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา เพราะบุญไม่สามารถลบล้างบาปได้โดยตรง เพียงแต่ช่วยชะลอวิบากกรรมได้ชั่วคราวเท่านั้น การล้างบาปที่แท้จริงในพุทธศาสนา คือ “การชำระล้างกิเลส” ออกจากจิตใจใน ๓ ระดับ คือ ๑) ตัณห์คปทาน – ขจัดกิเลสเบื้องต้นด้วยศีล ๒) วิกัมภนปทาน – ข่มกิเลสด้วยสมาธิ ๓) สมุจเฉทปทาน – ตัดกิเลสอย่างสิ้นเชิงด้วยปัญญาในมรรคญาณ และเมื่อดับกิเลสทั้งหมดลงได้ จึงถึง นิสสรณปทาน คือพระนิพพานอย่างสมบูรณ์

เนื้อหา

เนื้อหาของหนังสือเรื่อง “การล้างบาป แก่ไขกรรม ตามคัมภีร์พุทธศาสนา” เขียนโดย “พระภาวนาพิศาลเมธี วิ. (ประเสริฐ มนต์เสวี)” ได้นำเสนอสาระสำคัญ ดังต่อไปนี้ ได้แก่

1. หลักการเรื่องกฎแห่งกรรมใน 31 ภูมิ

กฎแห่งกรรมเป็นหลักธรรมลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา จัดอยู่ในประเภท “อจินไตย” หรือเรื่องที่เกินวิสัยแห่งความคิดของปุถุชน ซึ่งมี ๔ ประการ ได้แก่ ๑) พุทธวิสัย ๒) ฌานวิสัย ๓) วิบากแห่งกรรม และ ๔) ความคิดเรื่องการสร้างโลก โดยเฉพาะเรื่องวิบากกรรมเป็นเรื่องที่รู้ได้เฉพาะพระพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้โดยชอบเองเท่านั้น พระพุทธเจ้าแสดงให้เห็นว่า การเวียนว่ายตายเกิดใน ๓๑ ภูมิ ทั้งนรก สวรรค์ และโลกมนุษย์ ล้วนเป็นผลของกรรมที่สัตว์โลกทำไว้ทั้งดีและชั่ว หากยังมีกิเลสและตัณหาอยู่ในจิต ก็ต้องเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏไม่สิ้นสุด ไม่อาจหลุดพ้นจากทุกข์ได้ ผู้ใดที่เริ่มเบื่อหน่ายต่อวัฏสงสาร และปรารถนาจะหลุดพ้นจากวงจรกรรมนี้ ต้องปฏิบัติตาม อริยมรรคมีองค์ ๘ โดยเฉพาะการเจริญวิปัสสนา เพื่อให้เกิดปัญญารู้เห็นตามความเป็นจริง จึงจะสามารถดับกิเลส และเข้าถึงพระนิพพาน ซึ่งเป็นการพ้นจากทุกข์และการตกนรกได้อย่างสิ้นเชิง

2. ระบบกฎแห่งกรรมมาจากไหน ใครเป็นผู้สร้างกฎนี้

ในพระพุทธศาสนา กฎแห่งกรรมไม่ได้เกิดจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผู้สร้างใด ๆ แต่เป็น “กฎธรรมชาติ” ที่เรียกว่า อิทัปปัจจยตา หรือหลักแห่งเหตุและปัจจัย กล่าวคือ เมื่อมีเหตุ ย่อมเกิดผล และเมื่อมีผล ก็ย่อมมีเหตุรองรับ กระบวนการนี้ดำเนินอย่างต่อเนื่องโดยไม่มีผู้ควบคุม เป็นความจริงตามธรรมชาติของสรรพสิ่ง พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นว่า ทุกสิ่งในโลกเป็น อนัตตา ไม่มีตัวตนถาวร ย่อมแปรเปลี่ยนเสมอ จึงเป็นทุกข์และไม่ใช่สิ่งยึดถือได้ถาวร เช่น ไฟร้อนเพราะธรรมชาติของไฟ ไม่ใช่เพราะมีผู้ดลบันดาล เช่นเดียวกับปัญญาที่ตัดกิเลสได้เพราะอาศัยเหตุแห่งปัญญา ไม่ใช่เพราะพระเจ้าประทาน วงจรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด (สังสารวัฏ) ของสัตว์โลก มีรากฐานจาก อวิชชา ตัณหา และอสาวกิเลส ที่คอยปรุงแต่งจิตใจให้หลงวนอยู่กับความทุกข์ แม้ไปเกิดในสวรรค์ก็ยังไม่พ้นวัฏสงสาร เพราะยังตกอยู่ในเงื่อนไขของเหตุปัจจัย เป้าหมายสูงสุดของ

พระพุทธศาสนา คือ การดับเหตุแห่งทุกข์ โดยการ บรรลุนิพพาน ซึ่งเป็นภาวะที่พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดอย่างสิ้นเชิง และพ้นแม้จากสิ่งที่เรียกว่า “พระเจ้า” ซึ่งยังเป็นสิ่งปรุงแต่ง (สังขตธรรม) อยู่เช่นเดียวกัน

3. กรรมและการให้ผลของกรรม 3 เจือนไข 12 รูปแบบ

คำว่า “กรรม” ในพระพุทธศาสนาหมายถึงการกระทำที่มีเจตนา หรือมีความตั้งใจเป็นองค์ประกอบสำคัญ ซึ่งเจตนาตัวเองเป็นตัวผลักดันให้การกระทำนั้นมีผลต่อจิตใจและชีวิตของผู้กระทำ ไม่ว่าจะเป็นการกระทำที่ดีหรือชั่วก็ล้วนจัดอยู่ในหมวดของ “กรรม” ทั้งสิ้น หากเป็นการกระทำดี เรียกว่า “กุศลกรรม” และหากเป็นการกระทำที่ชั่ว เรียกว่า “อกุศลกรรม” ความหนักเบาของกรรมขึ้นอยู่กับความตั้งใจขณะกระทำ เช่น ถ้าทำด้วยแรงอารมณ์จากราคะ โทสะ หรือโมหะ กรรมนั้นจะหนักและให้ผลแรง แต่ถ้าทำด้วยเจตนาเบา หรือจากความจำใจโดยไม่ตั้งใจ กรรมนั้นจะให้ผลเบากว่า

พระพุทธเจ้าตรัสว่า กรรมเป็นสิ่งที่กำหนดอนาคตของสัตว์ทั้งหลาย และเป็นเหตุให้เวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร กล่าวคือ กรรมเป็นเหมือนพลังขับเคลื่อนที่นำพาไปสู่ภพภูมิต่าง ๆ ตามแต่ผลแห่งการกระทำ โดยมีตณฺหาและอวิชชาเป็นเชื้อเพลิงสำคัญในกระบวนการนี้

ในทางพระพุทธศาสนา กฎแห่งกรรมสามารถจำแนกออกเป็นสามเจือนไขหลัก รวมเป็นสิบสองรูปแบบ ได้แก่ หนึ่ง กรรมที่ให้ผลตามลำดับเวลา เช่น กรรมที่ให้ผลในชาตินี้ ชาติหน้า ชาติต่อไป หรือหมดโอกาสให้ผล สอง กรรมที่ให้ผลตามหน้าที่ เช่น กรรมที่สร้างสภาวะชีวิต (ชนกกรรม) กรรมที่สนับสนุนหรือขัดขวางกรรมเดิม และกรรมที่เปลี่ยนแปลงชีวิตอย่างรุนแรง (อุปฆาตกรรม) และสาม กรรมที่ให้ผลตามน้ำหนักหรือความถี่ในการทำ เช่น ครุกรรมที่หนักที่สุด พหุกรรมที่สะสมบ่อยครั้ง อาสันนกรรมที่เกิดก่อนตาย และกตัตตากรรมที่ทำโดยไม่ตั้งใจแต่ยังให้ผลได้

4. กรรมกับการเกิดในภพชาติใหม่

พระพุทธศาสนาไม่ได้มองว่ามี “วิญญาณถาวร” ที่เวียนว่ายตายเกิด แต่เข้าใจว่า การเกิดใหม่เกิดจาก กระบวนการเกิด-ดับของวิญญาณ โดยมี “กรรม” และ “อารมณ์ที่ตกค้างในจิต” เป็นตัวเชื่อมโยง ไม่ใช่การสืบทอดของตัวตนเดิม เมื่อมนุษย์ใกล้ตาย จิตจะยึดติดกับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งจาก ๓ ประเภท ได้แก่ ๑) กรรมอารมณ์ – ความทรงจำเกี่ยวกับกรรมที่เคยทำ ๒) กรรมนิมิตอารมณ์ – สัญลักษณ์ของกรรม เช่น ของใช้ที่เกี่ยวข้องกับบุญหรือบาป ๓) คตินิมิตอารมณ์ – ภาพของภพภูมิที่จะไปเกิด เช่น สวรรค์หรือนรก

อารมณ์สุดท้ายก่อนตายจะกลายเป็น จุติจิต และเมื่อดับลงจะตามด้วย ปฏิสนธิจิต ที่นำไปสู่การเกิดใหม่ในภพภูมิตามแรงกรรม หากจิตสุดท้ายยึดกุศลกรรม ก็จะไปเกิดใน สุคติภูมิ แต่หากยึดอกุศลกรรม ก็จะไป ทุกคติภูมิ อย่างไรก็ตาม แม้บุคคลจะสั่งสมบุญไว้มาก ก็ไม่อาจมั่นใจได้ว่าจะไม่ตกอบายภูมิ หากจิตสุดท้ายยังติดอยู่กับอารมณ์อกุศล พระพุทธเจ้าจึงสอนให้ไม่เพียงสะสมบุญเท่านั้น แต่ให้ฝึก เจริญสติ พิจารณาความไม่เที่ยงของชีวิต และละความยึดมั่น เพื่อนำไปสู่การหลุดพ้นจากวัฏสงสารและบรรลุนิพพาน แม้คำสอนเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดจะถูกมองว่าย้อนยุคหรือขาดหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ แต่ปรากฏการณ์ในเชิงประสบการณ์

เช่น การระลึกชาติ หรือ ประสบการณ์กลับชาติมาเกิด ที่พบในวัฒนธรรมต่าง ๆ ก็ยังเป็นเครื่องสะท้อนว่าหลักกรรมและวิญญานในพระพุทธศาสนายังคงมีคุณค่าต่อการเข้าใจชีวิตอย่างลึกซึ้งและเป็นระบบ

5. ความดับแห่งกรรมและความสิ้นกรรม

มีความเข้าใจผิดกันอย่างแพร่หลายว่า พระพุทธศาสนาสอนให้คนยอมจำนนต่อกรรมเก่า มัวแต่ทำใจยอมรับความทุกข์ โดยไม่คิดเปลี่ยนแปลงหรือแก้ไขอะไรเลย ซึ่งในความเป็นจริงนั้น หาใช่เช่นนั้นไม่ พระพุทธศาสนาไม่ได้สอนให้ยึดติดกับอดีตหรือยอมจำนนต่อบาปกรรมที่ลบล้างไม่ได้ แต่กลับเน้นว่า แม้จะไม่สามารถเปลี่ยนกรรมเก่าที่ทำไปแล้วได้ แต่ก็สามารถ เปลี่ยนแปลงผลของกรรมหรือ “วิบาก” ได้ ด้วยการสร้างกรรมใหม่ที่ดีในปัจจุบัน เพื่อให้ผลกรรมเก่าลดทอนกำลังลง เหมือนการเติมน้ำจืดลงในน้ำเค็มมากพอ จนรสเค็มจางไปในที่สุด พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า อวัยวะต่าง ๆ เช่น ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ล้วนเป็นผลของกรรมเก่าที่ถูกปรุงแต่งด้วยเจตนา ส่วนการกระทำในปัจจุบันทั้งทางกาย วาจา และใจนั้น คือ กรรมใหม่ ที่เรากำลังก่อขึ้นตลอดเวลา และพระองค์ยังชี้แนะแนวทางแห่งความดับแห่งกรรมไว้ด้วย คือการดับทั้งกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม โดยการเจริญมรรคมีองค์ 8 ซึ่งประกอบด้วย สัมมาทิฐิ จนถึงสัมมาสมาธิ นำไปสู่ นิโรธ หรือความหลุดพ้นจากสังสารวัฏอย่างสิ้นเชิง

พระพุทธศาสนาแบ่งกรรมออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ ได้แก่ 1) กรรมดำ มีวิบากดำ หมายถึง อกุศลกรรม เช่น ฆ่าสัตว์ พุตเท็จ หรือมีใจพยาบาท กรรมประเภทนี้นำไปสู่อบายภูมิและความทุกข์ 2) กรรมขาว มีวิบากขาว คือ กุศลกรรม เช่น การให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา ซึ่งนำไปสู่สุคติภูมิและความสุข 3) กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากปะปน เป็นกรรมที่ทั้งดีและชั่วคละเคล้ากัน ทำให้ผู้กระทำได้รับผลทั้งดีและร้ายสลับกันไป 4) กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว คือเจตนาในการปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อบรรลุมรรคผล เป็นกรรมเพื่อความสิ้นกรรม โดยผู้เห็นภัยในวัฏฏะแล้วตั้งใจมุ่งสู่นิพพาน

6. ความหมายและเกณฑ์ตัดสินบาปในพระพุทธศาสนา

ตามหลักพระพุทธศาสนา บาป หมายถึง ธรรมชาติฝ่ายต่ำที่เป็นต้นเหตุให้สรรพสัตว์ตกอยู่ในความทุกข์ โดยเฉพาะการเกิดในอบายภูมิทั้งสิ้น ได้แก่ นรก เปรต อสุรกาย และเดรัจฉาน คำว่า “บาป” ในทางธรรมจึงครอบคลุมถึงคำอื่น เช่น อกุศล ทุจริต หรืออกรรมียะ ซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ละเว้น ดังปรากฏในโอวาทปาติโมกข์ว่า “สพฺพปาปสฺส อภินิเวชิตฺวา” แปลว่า “การไม่ทำบาปทั้งปวง” ต้นตอของบาป ได้แก่ มิจฉาทิฎฐิ และ ตัณหา ซึ่งมีรากเหง้ามาจากอวิชชา และเจตคติที่บิดเบือน เช่น ความไม่รู้ ความถือตัว ความไม่ละอายบาป และความไม่เกรงกลัวต่อผลกรรม ก่อให้เกิด กิเลส 10 ประการ ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ มิจฉาทิฎฐิ วิจิกิฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ และอนอตตปปะ กิเลสเหล่านี้แบ่งออกเป็น 3 ระดับตามลักษณะการแสดงออก ได้แก่ 1) วิติกมกิเลส คือกิเลสที่ผลักดันให้ทำชั่วทางกายและวาจา เช่น การละเมิดศีล 2) ปริยภูฐานกิเลส คือกิเลสที่คุกคามอยู่ในจิตใจ เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง และนิวรณ์ 5 3) อนุสัยกิเลส คือกิเลสที่แฝงเร้นอยู่ในสันดาน เปรียบเสมือนยักซ์หลัก พร้อมจะตื้นขึ้นมาก่อบังอาจได้ตลอดเวลา

7. ผลแห่งบาปคือความทุกข์ทรมานในอบายภูมิ 4

การกระทำชั่วทางกายและวาจาในพระพุทธศาสนา มีรากเหง้ามาจาก กิเลสฝ่ายต่ำ ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ และความหลง ซึ่งมีพื้นฐานจากอวิชชา (ความไม่รู้จริง) และเจตคติที่บิดเบือน เช่น ความถือตัว ความไม่ละอายต่อบาป ความไม่เกรงกลัวผลกระทบ และความฟุ้งซ่าน กิเลสเหล่านี้ผลักดันให้บุคคลทำบาป จนเกิดเป็น อกุศลกรรม และต้องรับ วิบากกรรม ตามที่ตนได้กระทำไว้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า สัตว์ทั้งหลายเป็น “ทายาทของกรรม” คือมีกรรมเป็นกำเนิด เป็นเผ่าพันธุ์ และเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมทำหน้าที่จำแนกสัตว์ให้สูงต่ำต่างกัน โดยเฉพาะการกระทำชั่วที่เกิดจากโลภะ โทสะ และโมหะ จะทำให้จิตตกต่ำจนถึงขั้น ละเมิดศีล 5 และนำไปสู่การตกใน อบายภูมิ 4 ซึ่งเป็นภูมิแห่งความทุกข์และความเสื่อม ได้แก่ *เดรัจฉานภูมิ* – ภูมิของสัตว์ที่มีชีวิตอยู่ด้วยโมหะ (ความหลง) มีสัญญา 3 อย่างคือ เสพกาม รู้จักกินนอน และกลัวภัย เป็นภพของผู้ที่ใช้ชีวิตอย่างไร้ปัญญา *เปรตภูมิ* – ภูมิของผู้ที่มีจิตโลภจัด หิวโหยไม่รู้จักพอ เปรตเป็นผลจากความโลภที่สะสมจนตายไปเกิดใหม่ด้วยความอยากที่ไม่มีที่สิ้นสุด *อสุรกายภูมิ* – ภูมิของผู้มีโทสะเป็นใหญ่ เต็มไปด้วยความเศร้าหมอง เป็นพวกเปรตประเภทหนึ่งที่มีกเสวยกรรมเศษจากนรก *นรกภูมิ* – ภูมิแห่งความเร่าร้อนและทุกข์ทรมาน ไม่มีความสุขแม้แต่น้อย แบ่งเป็นนรกหลายขุม เช่น มหานรก 8 ขุม อุสสทนรก 16 ขุม และโลกันตนรก ซึ่งการตกนรกขึ้นอยู่กับกรรมที่มีโทสะเป็นตัวกระทำ เช่น การฆ่าสัตว์ ต่ำว่าผู้อื่น หรือประทุษร้ายผู้อื่น

8. ผลแห่งบาปใหญ่ คือ การหมกหมุ่นอยู่ในนรก

เหตุปัจจัยหลักที่ทำให้สรรพสัตว์ยังต้องตกนรก ก็คือ มิจฉาทิณฺณิ (ความเห็นผิด) ความสำคัญผิดว่าชีวิตร่างกายเป็นของเที่ยงแท้ถาวร เป็นตัว เป็นตน เป็นเราเป็นของของเรา เขาผู้นั้นจึงยังต้องตกอบายภูมิได้อีกเรื่อยๆ ดังที่พระพุทธเจ้าว่า “ผู้เป็นมิจฉาทิณฺณิ ว่ามคติ 1 ใน 2 อย่าง คือ นรก หรือกำเนิดเดรัจฉาน เหล่าสัตว์ที่ประกอบด้วยมิจฉาทิณฺณิ หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก บุคคลผู้มีปัญญาทราวมประกอบด้วยมิจฉาทิณฺณิหลังจากตายแล้ว เขาจะไปเกิดในนรก” หมายถึง ภพที่มีแต่ความร้อนรนทุกข์ทรมานไม่มีความชื่นใจใดๆ หลบหนีไม่ได้ ตายก็ไม่ได้ รอแต่วันหมดวิบากกรรม ความรู้สึกในนรกก็นั่นแหละเหมือนกับฝันร้ายอย่างสุดๆ ต่างกันแต่..ในนรกไม่มีโอกาสผวาตื่นเท่านั้นเอง!” ได้แก่ มหานรกใหญ่ 8 ขุม อุสสทนรก 16 ขุม และโลกันตนรกอีก 1 ขุม

9. การทำบุญให้ทานมากๆ พ้นทุกข์ได้หรือไม่

ตามหลักพระพุทธศาสนา การทำบุญให้ทานมาก ๆ แม้จะมีอานิสงส์เป็นความสุขในภพชาติหน้า เช่น การได้ไปเกิดในเทวโลก แต่ยังไม่ใช่วิถีทางแห่งความหลุดพ้นจากทุกข์อย่างแท้จริง เพราะการทำทานเพียงอย่างเดียว ไม่สามารถกำจัดกิเลสและตัณหาซึ่งเป็นรากเหง้าของทุกข์ได้ แม้จะเกิดเป็นเทวดา แต่เมื่อหมดบุญก็ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก และหากเคยทำบาปไว้ ก็อาจต้องตกนรกหรือเกิดในอบายภูมิ การเวียนว่ายนี้ยังคงเต็มไปด้วย ความแค้น ความเจ็บ ความตาย และความทุกข์ ซ้ำแล้วซ้ำเล่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า “สุขไม่มีอยู่จริง” ที่เราเรียกว่าสุข แท้จริงแล้วคือ ความทุกข์ที่ลดระดับลงชั่วคราว จึงเป็นเพียงความผ่อนคลายจาก

ความอยาก ไม่ใช่สุขแท้ ความสุขในแต่ละภุมิก็ยังเป็นทุกข์ในสายตาของผู้ที่อยู่ในภุมิสูงกว่า เช่น สุขของมนุษย์ เป็นทุกข์ของเทวดา และสุขของเทวดาก็ยังเป็นทุกข์ในสายตาของพระอริยเจ้า นอกจากนี้ยังกล่าวใน พระไตรปิฎกว่า เทวดาส่วนมากเมื่อสิ้นอายุขัยแล้ว ตกนรกหรือลงสู่เดรัจฉานภุมิ เพราะการทำบุญที่ไม่ได้ควบคู่ กับการอบรมจิตปัญญา ย่อมไม่สามารถพ้นจากวิภูสงสารได้

10. การทำบุญเพื่อล้างบาป

ในพระพุทธศาสนา คำว่า "บาป" มิได้หมายถึง "ผลกรรมที่ต้องชดใช้" ตามความเข้าใจของชาวบ้านทั่วไป แต่หมายถึง สภาวะของจิตที่เศร้าหมอง อันเกิดจากกิเลส เช่น โลภะ โทสะ และโมหะ การทำบาปจึงเป็น ผลจากกิเลส ไม่ใช่แค่การกระทำความผิด และการ "ล้างบาป" ตามหลักพุทธศาสนา มิใช่การทำบุญเพื่อชดใช้ หรือแก้กรรม แต่คือการ ขจัดกิเลสให้สิ้นไปโดยสิ้นเชิง การทำบุญ เช่น การให้ทาน แม้มีอานิสงส์ ส่งผลให้ได้รับความสุขในภพหน้า เช่น เทวโลก แต่ ไม่สามารถล้างบาปหรือดับวิบากกรรมที่เคยทำไว้ได้ เพียงแต่ช่วย "เจือจาง" ผลของกรรมให้เบาบางลงชั่วคราว เปรียบเหมือนการเติมน้ำจืดในน้ำเกลือ หรือแม่น้ำที่มีเกลือปนเพียงเล็กน้อยจนไม่รู้สึกรถึงความเค็ม แต่หากประมาท ไม่หมั่นเติมน้ำ บุญก็จะจางหาย และบาปจะปรากฏขึ้นอีกในกาลต่อมา พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า การพ้นจากกรรมอย่างแท้จริงทำได้ด้วยการ ดับเชื้อคือกิเลสต้นเหตุ ซึ่งเป็นเหตุให้เวียนว่ายตายเกิด เมื่อไม่มีการเกิดอีก ก็ไม่ต้องรับวิบากกรรมอีก การเข้าถึง อนุภาติเสสนิพพาน จึงเป็นหนทางเดียวที่บาปกรรมหมดฤทธิ์โดยสมบูรณ์ แต่กว่าจะถึงจุดนั้นได้ ต้องอาศัย การเจริญมรรคญาณ ด้วยความเพียรสูงสุด เพราะโดยมากผู้คนมักถูกวิบากกรรมตามทันก่อนจะหลุดพ้น พระพุทธศาสนายังเตือนว่า แม้ชาตินี้จะมีสัมมาทิฐิ มีศรัทธา และทำบุญไว้มาก แต่ถ้ายังมีกิเลสอยู่ในใจ ก็ยังวนเวียนในวิภูสงสาร และไม่มีสิ่งใดรับประกันว่า ในภพชาติต่อไปจะได้เกิดมาในตระกูลที่มีความเข้าใจธรรมะอีกหรือไม่ เพราะฉะนั้น บุญเพียงอย่างเดียว ไม่ใช่การล้างบาปโดยแท้ หากยังยึดติดอยู่กับรูป-นามและยังไม่ดับต้นเหตุ

11. ศาสนาพุทธล้างบาปได้หรือไม่

ในพระพุทธศาสนา คำว่า "บาป" หมายถึงสภาวะที่ทำให้จิตเศร้าหมอง ซึ่งเกิดจากกิเลส เช่น โลภะ โทสะ โมหะ และเป็นเหตุให้เกิดการทำชั่วทางกาย วาจา ใจ ไม่ใช่ "ผลกรรม" ที่ต้องชดใช้ตามความเข้าใจของคนทั่วไป ดังนั้น การทำบุญเพียงอย่างเดียวจึงไม่สามารถล้างบาปได้ บุญช่วยได้แค่ชะลอวิบากกรรมเท่านั้น แต่ไม่สามารถลบล้างกรรมที่ทำไปแล้วได้ อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า แม้บาปจะลบล้างไม่ได้ แต่สามารถ หลีกหนีไม่ต้องเสวยผลกรรมได้ โดยการ ดับกิเลสต้นเหตุ ซึ่งเป็นเชื้อที่ก่อให้เกิดภพชาติ เมื่อไม่เกิดอีก ก็ไม่ต้องรับวิบากกรรมอีกต่อไป วิธีการดับกิเลสนี้คือการปฏิบัติ วิปัสสนาภาวนา ให้เกิด มรรคญาณ อันเป็นปัญญาที่ชำระจิตให้บริสุทธิ์ การล้างบาปในทางพุทธจึง ไม่ใช่พิธีกรรมหรือความเชื่อ แต่เป็นการฝึกจิตเพื่อประหารกิเลสอย่างเป็นขั้นตอน โดยมีมรรคญาณ 4 ขั้น ได้แก่ 1) โสดาปัตติมรรคญาณ 2) สกทาคามิมรรคญาณ 3) อนาคามิมรรคญาณ 4) อรหัตตมรรคญาณ ผู้ที่เข้าถึงอรหัตตผล คือพระอรหันต์ จะไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีก เมื่อไม่มีการเกิด ก็ไม่ต้องแก่ ไม่ต้องตาย และไม่ต้องรับผลกรรมใด ๆ อีก

12. วิธีล้างบาปในพระพุทธศาสนา

คำว่า “ล้างบาป” หรือ “ลอยบาป” เดิมเป็นแนวคิดของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งใช้พิธีกรรมชำระบาปด้วยน้ำ เช่น การอาบน้ำในแม่น้ำคงคา แต่เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ ทรงใช้คำเดิมที่คนคุ้นเคยเพื่อแสดงธรรม โดยเปลี่ยนความหมายให้ลึกซึ้งขึ้น กล่าวคือ บาปในพระพุทธศาสนา หมายถึงกิเลสในใจ และการล้างบาปจึงหมายถึง การชำระกิเลสออกจากจิตใจ ด้วยการปฏิบัติธรรมอย่างถูกต้อง การล้างกิเลสแบ่งเป็น 3 ระดับตามธรรมเครื่องละกิเลสแต่ละชนิด ได้แก่

1) ล้างวิติกมกิเลสด้วยศีล คือการควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจา เช่น ศีล 5 ศีล 8 ศีลพระและศีลในมรรคมงคล 8 การรักษาศีลช่วยให้กิเลสสงบลงชั่วคราวเรียกว่า ตัทธคปหาน และยังแบ่งได้เป็น ศีลเพื่อวิภูษะ เพื่อการเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่าง ๆ ศีลเพื่อวิวิภูษะ เพื่อการพ้นวิภูษะสงสาร คือ ศีลในโลกุตตรธรรม

2) ล้างปริยฐานกิเลสด้วยสมาธิ เป็นการตั้งมั่นของจิตให้อยู่ในอารมณ์เดียว ช่วยระงับกิเลสที่คุกคามใจ เช่น นิวรณ์ 5 โดยเฉพาะในระดับ ฌาน ที่มีองค์ประกอบ ได้แก่ วิตก วิจาร ปีติ สุข และเอกัคคตา ซึ่งสามารถ ข่มกิเลสไว้ชั่วคราว ในช่วงที่สมาธิเกิดขึ้น เรียกว่า วิกขัมภนปหาน

3) ล้างอนุสัยกิเลสด้วยปัญญา (มรรคญาณ) เป็นการรู้แจ้งสภาวะตามความเป็นจริงด้วยปัญญา ซึ่งมี 3 แหล่งกำเนิด คือ จินตามยปัญญา: จากการคิดพิจารณา สุตมยปัญญา: จากการฟังคำสอนของสัตบุรุษ ภาวนามยปัญญา: จากการเจริญวิปัสสนาภาวนา โดยเฉพาะ ภาวนามยปัญญา จะนำไปสู่ มรรคญาณ ซึ่งสามารถชำระกิเลสได้จริง แบ่งออกเป็น 4 ขั้น ได้แก่ 1) โสตาปัตติมรรคญาณ 2) สกทาคามิมรรคญาณ 3) อนาคามิมรรคญาณ 4) อรหัตตมรรคญาณ เมื่อถึงขั้นอรหัตต์ ก็พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดอย่างสิ้นเชิง ไม่ต้องรับผลกระทบใด ๆ อีก

13. เทคนิควิธีแก้ไขบาปกรรมในพระพุทธศาสนา

ในยุคปัจจุบัน แนวคิดเรื่องการ “ล้างบาป” แพร่หลายในสังคมไทยมากขึ้น ผ่านกระแสโลกาภิวัตน์และสื่ออินเทอร์เน็ต ซึ่งส่วนใหญ่มาจากศาสนาอื่น ไม่ใช่แนวทางดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา ส่งผลให้ชาวพุทธบางส่วนเกิดความเข้าใจผิดและมีการบิดเบือนหลักธรรมไปจากเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้า ตามหลักพระพุทธศาสนา การทำบุญอย่างเดียวไม่สามารถล้างบาปได้ บุญเพียงช่วยชะลอผลของบาปกรรมไว้ชั่วคราว แต่ การล้างบาปที่แท้จริง คือ การชำระกิเลสออกจากจิตใจ ซึ่งต้องอาศัยการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาอย่างต่อเนื่องและถูกต้อง ขั้นตอนของการชำระกิเลสมี 3 ระดับหลัก คือ 1) การรักษาศีล เพื่อละ วิติกมกิเลส หรือกิเลสที่แสดงออกทางกาย วาจา 2) การเจริญสมาธิ เพื่อข่ม ปริยฐานกิเลส เช่น นิวรณ์ 5 ซึ่งเป็นกิเลสที่รุ่มร่าจิตใจ 3) การเจริญปัญญา (วิปัสสนา) เพื่อกำจัด อนุสัยกิเลส ที่แฝงเร้นอยู่ในสันดาน

เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมบรรลุ มรรคญาณครั้งแรก (โสดาปัตติมรรค) จะสามารถละกิเลสขั้นต้น ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส กลายเป็น พระอริยบุคคลขั้นต้น และเมื่อบรรลุมรรคญาณขั้น

สุดท้าย (อรหัตตมรรค) จะละกิเลสได้หมดสิ้น เป็น พระอรหันต์ผู้หลุดพ้นจากทุกข์อย่างสิ้นเชิง ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

14. เจริญสุทธวิปัสสนาภาวนา 7 ขั้นตอน บรรลุธรรมในชาตินี้

การเจริญวิปัสสนาภาวนา คือ การฝึกปัญญาเพื่อพิจารณาอุปธรรมและนามธรรมตามความเป็นจริง จนเห็นแจ้งใน ไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แต่เหตุที่ผู้คนส่วนใหญ่ไม่อาจเห็นไตรลักษณ์ได้โดยง่าย เพราะมี เครื่องปิดบัง 3 ประการ ได้แก่ 1) สันตติ ปิดบังอนิจจัง 2) อิริยาบถ ปิดบังทุกขัง 3) ขณสัญญา ปิดบังอนัตตา วิธีทำลายเครื่องปิดบังเหล่านี้ได้คือ การเจริญสติปัฏฐาน 4 ซึ่งจะนำไปสู่การเกิดวิปัสสนาญาณ โดยสติปัฏฐาน 4 เป็นเครื่องละ วิปัสสนาธรรม 4 คือ ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับรูป-นาม ได้แก่ 1) สุขวิปัสสนา เห็นสิ่งไม่สวยาว่าสวยา – แก้วด้วย กายานุปัสสนา 2) สุขวิปัสสนา เห็นสิ่งเป็นทุกข์ว่าเป็นสุข – แก้วด้วย เวทนานุปัสสนา 3) นิจวิปัสสนา เห็นสิ่งไม่เที่ยงว่าเที่ยง – แก้วด้วย จิตตานุปัสสนา 4) อัตตวิปัสสนา เห็นสิ่งไรตัวตนว่ามีตัวตน – แก้วด้วย ธรรมานุปัสสนา

ดังนั้น วิปัสสนาภาวนาและสติปัฏฐาน 4 จึงเป็นกระบวนการเดียวกันที่ทำให้เกิด ญาณรู้แจ้งความจริงของรูป-นาม ในปัจจุบันมีบางคนคัดค้านการปฏิบัติภาวนาแบบ “พอง-ยุบ” ว่าไม่มีในพระไตรปิฎก แต่ความจริงแล้ว อาการพอง-ยุบของท้องเป็น ลักษณะของธาตุลม (กุจฉิสยาโย) ซึ่งเป็นธรรมชาติที่มีอยู่จริง การกำหนดพอง-ยุบ จึงถือเป็นการเจริญสติปัฏฐานด้วยการพิจารณาธาตุ และการกำหนดพอง-ยุบแต่ละครั้ง จะประกอบด้วย ศิล: จิตที่ระมัดระวังในอาการ สมาธิ: จิตที่แน่วแน่จดจ่อกับอาการ ปัญญา: จิตที่เห็นเกิด-ดับของธาตุอย่างชัดเจน

บทวิจารณ์

ในบทวิจารณ์แยกออกเป็น 2 ประเด็น คือ 1) ประเด็นที่เห็นด้วย 2) ประเด็นที่ไม่เห็นด้วย ดังนี้

ประเด็นที่เห็นด้วย

ผู้วิจารณ์ เห็นว่า จุดเด่นของหนังสือเล่มนี้ จากหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา โดยเฉพาะเรื่องราวของพระองค์สิมมาล, โฆสกเศรษฐี และอายุวัฒนกุมาร ทำให้การล้างบาป แก้อัฏฐกรรมตามคัมภีร์พุทธศาสนาของการแก้กรรม 3 ประการ คือ 1) การกระทำกุศลกรรม (กรรมดี) ที่มีผลทำให้วิบากของอกุศลกรรม (กรรมชั่ว) ในอดีตไม่มีโอกาสให้ ผล 2) การกระทำกุศลกรรมที่มีผลทำให้ วิบากของอกุศลกรรมในอดีตลดความรุนแรงน้อยลงกว่าที่ควรจะเป็น และ 3) การกระทำกุศลกรรมในปัจจุบันที่มีผลไปลบล้างวิบากของอกุศลกรรมในอดีตจนหมดสิ้น การแก้กรรมทั้ง 3 นี้ มิได้ลบล้างกฎแห่งกรรมแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นไปตามกฎแห่งกรรมที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) กรรมเล็กให้ผล ไม่มีผลอีก 2) กรรมกรรมบีบคั้น และ 3) กรรมตัดรอน ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า การทำกุศลเพื่อละอกุศล หรือเรียกโดยทั่วไปว่า การทำกุศลแก้อกุศล ซึ่งเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ซึ่งเป็นจุดต้องเริ่มต้นในการรักษาจิตให้

บริสุทธิ์เพื่อละเมิดกัมมกิเลสเป็นเหตุให้กระทำผิดทางกาย วาจา เจริญสมาธิเพื่อข่มปริยฐานกิเลส ไตแก นิรวณ 5 เอาไว และเจริญวิปัสสนาเพื่อละอนุสัยกิเลส ไตแก กิเลสที่แฝงตัวนอนเนื่องอยู่ในชั้นธันดาน เมื่อบรรลุมรรคญาณครั้งแรกละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาสได้เด็ดขาด จัดเป็น พระอริยบุคคลในพุทธศาสนา ถ้าบรรลุมรรคญาณครั้งสุดท้าย คือ การละอนุสัยกิเลสได้หมดสิ้น สำเร็จเป็น พระอรหันต์ ผู้ดับทุกข์ได้สิ้นเชิง ไม่มีภพใหม่อีกต่อไป

ดังนั้น ผู้วิจารณ์เห็นว่า การล้างบาป แก้ไขกรรม ตามคัมภีร์พุทธศาสนา ก็คือ การ ล้างกิเลสออกจากจิตนั่นเองมีลำดับการชำระล้าง ตามความเหนียวแน่นของกิเลส 3 ระดับ ดังนี้ 1) วิติกมกิเลส กิเลสที่เป็นเหตุให้ประพฤติล่วงละเมิด คือ กิเลสหยาบอันกระฉอกออกมา จนแสดงพฤติกรรมทุจริตทางกาย และทางวาจา บังคับกายและวาจาให้ทำหรือพูดในทางที่ผิด ที่เป็นบาปทุจริต มี 3 ประเภท ก็คือ อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ เพราะว่าวิติกมกิเลสเป็นกิเลสอย่างหยาบ ชำระล้างให้เบาบางลงได้ด้วยอำนาจของศีล เช่น ศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 และศีล 227 เป็นต้น แต่สงบได้เพียงครั้งคราว เฉพาะขณะที่ยังมีการรักษาศีลอยู่เท่านั้น การประหามกิเลสในลักษณะนี้ เรียกว่า ตัทธกปะหาน 2) ปริยฐานกิเลส กล่าวคือ มนุษย์ทุกคน (เว้นพระอรหันต์) มีอนุสัยนอนเนื่องอยู่ในสันดานอยู่แล้ว ถ้าไม่มีอารมณ์มารบกวน อนุสัยก็ไม่พุ่งขึ้นมาสว่างปัญหา แต่ถาถูกก่อกวนให้ขุ่น อนุสัยก็จะพุ่งขึ้นเป็นปริยฐานกิเลส (กิเลสที่กลุ่มมจจิตใจ) เมื่อปริยฐานกิเลสเกิดขึ้น จิตก็จะเพ้อ กุศลขุ่นมัวและฟุ้งซ่านกิเลสประเภทนี้ก็คือ โลภะ โทสะ โมหะ และนิรวณ ที่กลุ่มมจอยู่ในใจ แต่ยังไม่แสดงพฤติกรรมออกมาทางกายวาจา (ยังไม่ล่วงละเมิดศีล) เพราะว่า ปริยฐานกิเลสเป็นกิเลสอย่างกลาง ที่เกิดอยู่ภายในใจ สามารถข่มไว้ได้ด้วยอำนาจของสมาธิ เป็นเวลานานตราบเท่าที่สมาธิยังมีกำลังยังไม่เสื่อม การประหามในลักษณะนี้ เรียกว่า วิกขัมภนปะหาน และ 3) อนุสัยกิเลส ก็คือ กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในชั้นธันดานของสัตว์ทั้งหลาย เป็นกิเลสละเอียดที่สะสมอยู่ในภวังคจิต ถ้ายังไม่มีการมณภายนอกมาระทบบกิเลสชนิดนี้ จะยังนอนสงบอยู่ไม่แสดงอาการออกมา จะแสดงตัวก็ต่อเมื่อมีเหตุปัจจัยมากระตุ้น อุปมาเหมือนตะกอนที่นอนอยู่ก้นแก้วน้ำ ถ้าไม่สังเกตให้ดี จะมองไม่เห็นตะกอนที่สะสมอยู่เบื้องล่าง กิเลสชนิดนี้นอกจากพระอรหันต์แล้ว ย่อมมีนอนเนื่องอยู่ในสันดานของสัตว์ทั้งหลายตั้งแต่ปฏิสนธิจนถึงจุติ (เกิดจนถึงตาย) จะเห็นได้ว่า อนุสัยกิเลสเป็นกิเลสอย่างละเอียด ที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน ต้องประหามด้วยวิปัสสนาปัญญาในมรรคจิตทั้ง 4 เท่านั้น จึงจะไม่กลับมีขึ้น ที่เรียกว่า สมุจเฉทปะหาน โสตาปัตติมัคคจิต ประหามโลภมูลจิตที่ประกอบด้วยความเห็นผิด 4 ดวง และโมหมูลจิตที่ประกอบด้วยความสงสัย ส่วนสกะทาคามัคคจิต ประหามกิเลสที่เหลือให้มีกำลังเบาบางลงอนาคามัคคจิต ประหามโทสมูลจิตทั้ง 2 ดวง และอรหัตตมัคคจิต ประหามโลภมูลจิตที่ไม่ประกอบด้วยความเห็นผิด 4 ดวง และโมหมูลจิตที่ประกอบด้วยความฟุ้งซ่าน 1 ดวง

ผู้วิจารณ์ เห็นว่า จุดเด่นของหนังสือเล่มนี้ กล่าวสรุปก็คือ การล้างบาป แก้ไขกรรมคำว่า หมายถึง การกระทำที่เกิด จากเจตนาแล้วแสดงออกทางกายหรือทางวาจา จะเป็นการกระทำที่ดีหรือชั่วก็ได้ เป็นเหตุให้เราจึงต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ตราบเท่าที่ยังไม่ “สิ้นกรรม” หรือ “ดับกรรม” ด้วยการปฏิบัติตาม

หลักอริยมรรคมีองค์ 8 จนสิ้นกิเลส แต่ความเข้าใจเรื่องกรรมของคนไทยนั้นมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนไปจากหลักคำสอนเรื่องกรรมในพุทธปรัชญา โดยมองว่า “กรรม” นั้นเป็นผลของการกระทำที่ไม่ดีของเราในอดีตชาติที่ส่งผลให้ชีวิตในปัจจุบันต้องประสบกับทุกข์เหตุเภทภัยต่างๆ ด้วยทัศนคติเช่นนี้ทำให้เกิดความคิดที่ว่า “เราเกิดมาเพื่อใช้กรรม” จึงพยายามหาวิธีแก้ผลของกรรมชั่ว เช่น การทำบุญด้วยการบริจาคทาน การร่วมงานบุญ เข้าวัดถือศีล ปฏิบัติธรรม บูชาเทพเจ้าองค์ต่างๆ สวดมนต์ คาถา แล้วอุทิศให้แก่เจ้ากรรมนายเวร เป็นต้น

ประเด็นที่ไม่เห็นด้วย

จุดด้อยของหนังสือเล่มนี้ ผู้วิจารณ์เห็นว่า แนวคิดเรื่อง การล้างบาป แก้ไขกรรม ก็คือ ส่งผลกระทบต่อทัศนคติที่มีต่อการปฏิบัติธรรม การถือศีล ฝึกสมาธิ ของฆราวาส เพื่อสั่งสมบุญ แต่ไม่ได้ขัดเกลาจิตใจในจิตใจ ขาดวิจยญาณย่อมเป็นเหตุให้พระพุทธานุศาสนาสันสกมไทยเสื่อมลงได้

คำว่า “การล้างบาป” และ “แก้กรรม” นั้น ไม่ปรากฏในคำสอนของพระพุทธศาสนาแต่อย่างใด แต่แนวคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ล้วนเป็นไปเพื่อการพ้นจากบ่วงของกรรมทั้งสิ้น โดยแบ่งได้เป็นสองระดับ 1) การแก้ไขผลของกรรมชั่วทำได้ด้วยการหยุดการกระทำที่ไม่ดีแล้ว หันมาทำความดี จนกำลังของกรรมดีมีมากพอที่จะส่งผลและตัดการให้ผลของกรรมชั่ว 2) การตัดกรรม โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดที่ “การดับกรรม” หรือ “การสิ้นกรรม” ซึ่งทำได้ด้วยการหยุดการกระทำที่ไม่ดีแล้วหันมาทำความดีเช่นเดียวกับการแก้ผลของกรรม แต่ต่างกันตรงที่จะมีการขัดเกลาจิตใจและความคิดเพื่อลดกิเลสเพิ่มเข้าไปด้วย

หากพิจารณาการแก้กรรมในสันสกมไทยตามกรอบของมรรคองค์มีองค์ 3 การที่ผู้ร่วมพิธีแก้กรรมมีทิวฏฐิเกี่ยวกับคำว่า ทุกข์ที่เกิดขึ้นในชีวิตว่ามาจากกรรมเก่าหรือเจ้ากรรมนายเวรซึ่งเป็น “ผี” จึงเกิดความเชื่อที่ว่า “คนเราเกิดมาเพื่อใช้กรรม” ไม่สามารถหนีผลจากกรรมได้ จึงทำให้เกิดความคิดที่ว่าไม่สามารถแก้ไขปัญหาด้วยตนเองได้จึงต้องแก้ด้วยการรับคำแนะนำจากผู้ทำพิธีแก้กรรม รวมถึงเกิดความคิดที่ว่า การขัดเกลาจิตใจของตนเองจนถึงขั้น บรรลุธรรมเป็นอริยบุคคลหรือนิพพานนั้น เกินความสามารถของตนเอง มุ่งหวังเพียงให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นในปัจจุบัน และเมื่อเกิดชาติต่อไป การให้ทาน ถือศีล และการปฏิบัติธรรม จึงเป็นไปเพื่อเพิ่มบุญไม่ใช่การขัดเกลาจิตใจอย่างที่เราควรจะเป็น รวมทั้งการบูชาเทพเจ้าองค์ต่าง ๆ สวดมนต์ คาถา ยังเป็นวิธีการที่ไม่มีสอนในพระพุทธศาสนา การแก้กรรมจึงเป็นอาชีพที่ขัดต่อหลักการทางพระพุทธศาสนา เพราะทำให้ความหลง ความหมกมุ่น และความมกมาย ไม่เป็นอันปฏิบัติกิจหน้าที่อันควร หรือกระทำการสิ่งใดที่สอดคล้องกับหลักของเหตุผล เป็นเหตุให้หลักธรรมคำสอนเสื่อมลง

ดังนั้นผู้วิจารณ์เห็นว่า การล้างบาป แก้ไขกรรม ก็คือ การแก้กรรมที่ใช้กันอยู่มีหลายความหมาย คือ 1) การแก้กรรมเก่า คือ ลบล้างกรรมที่ทำไปแล้วนั้นไม่สามารถทำได้ 2) การแก้กรรมในความหมายว่าเป็นการแก้วิบากกรรมให้บรรเทาลงซึ่งสามารถทำได้ 3) การแก้กรรมใหม่ คือ การปรับปรุงการกระทำให้ดีขึ้นสามารถทำได้ เพราะสาเหตุที่เชื่อเรื่องแก้กรรมจากประสบการณ์ชีวิต และรู้จากญาณในการปฏิบัติ ถ้ามอง

ภาพรวมแล้วก็ไม่ขัดกับพระไตรปิฎกในแง่ที่ว่า มีเจตนาเพื่อเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และประเด็นที่สำคัญ คือ ทุกแห่งที่ศึกษาล้วนให้ความสำคัญที่ใจเป็นหลัก คือ ให้แก่ที่ใจก่อน โดยให้ยอมรับและสำนึกในกรรมที่ทำไว้ แล้วจึงสอนให้ละเลิกการกระทำที่ไม่ดีนั้นเสียและสอนให้กระทำความดีมากๆ เพื่อลดแรงของวิบากกรรมไม่ดีที่จะส่งผลนั่นเอง

บทสรุป

จากการวิเคราะห์วิจารณ์หนังสือเรื่อง “การล้างบาป แก้ไขกรรม ตามคัมภีร์พุทธศาสนา” ผู้เขียนโดย “พระภิกษุญาณพิศาลเมธี วิ. (ประเสริฐ มนต์เสรี)” ผู้วิจารณ์เห็นว่า การล้างบาปไม่มีในพระพุทธศาสนาอย่างแน่นอน บุญและบาปนำมาลบล้างกันไม่ได้อย่างเด็ดขาด การล้างบาป ก็คือ การสารภาพความผิดแล้วบาปทั้งหมดก็จะหลุดหายไปอย่างที่ทำกันในบางศาสนา แต่โดยความเป็นจริง พระพุทธเจ้าหาได้ทรงปฏิเสธการล้างบาปไม่ พระองค์กลับทรงตรัสย้ำ ถึงวิธีการล้างบาปที่ถูกต้อง ที่มีใช้เพียงแคปากพูดหรืออาบน้ำ ก็คือ ทรงตรัสรับรองว่า บาปสามารถ ล้างได้โดยการชำระล้างที่กิเลสอันเป็นเหตุให้เกิดบาปนั้นๆ อีกทีหนึ่ง ด้วยมรรคญาณ อันเกิดจากการเจริญวิปัสสนาในพุทธศาสนาเพียงเท่านั้น ซึ่งเป็นการล้างบาปที่แท้จริง หมายถึง “บุคคลผู้มีกาย วาจา ใจสะอาด ไม่มีอาสวะ เป็นผู้สะอาด ถึงพร้อม ด้วยความสะอาด บุคคลนั้นเรียกว่า เป็นผู้ล้างบาปได้แล้ว” “ผู้มีสัมมาทิฐิ ย่อมล้างมิจฉาทิฐิได้ ล้างบาปอกุศลเป็นอันมากที่เกิดขึ้นเพราะมิจฉาทิฐิเป็นปัจจัยได้ และกุศลธรรมเป็นอันมากย่อมถึงความเจริญเต็มที่เพราะสัมมาทิฐิเป็นปัจจัย” “บุคคลผู้ชำระล้างบาปได้ทั้งหมด ไม่กลับมาสู่ต้นเหตุ และทิฐิในภพเทวดาและมนุษย์ ผู้นั้นเรียกว่า ผู้ล้างบาปได้”

เพราะว่าการบุคคลที่ทำความชั่วไว้มาก ตายจากโลกนี้ไปแล้วยังได้ไปเกิดในสวรรค์ นั้นไม่ได้หมายความว่า กรรมชั่วนั้นได้พาเขาไปเกิดในสวรรค์ แต่เป็นเพราะกรรมดีที่เขาได้กระทำไว้แล้วก่อนหน้านี้ หรือเพราะก่อนจะตาย เขาได้เจริญวิปัสสนาภาวนา (อันเป็นกรรมปัจจุบัน ที่เป็นไปเพื่อความดับแห่งกรรม) ส่งผลให้จิตสมบูรณ์ด้วยสัมมาทิฐิ เพราะอาศัยจิตที่เพิกถอนนั้น ทำให้เขาได้ไปเกิดในสวรรค์ก่อน ส่วนกรรมชั่วที่เขาเคยกระทำไว้มากจะยังแสดงผลออกมา แต่ก็ยังไม่สูญหายไปไหน จะยังคงติดตามไปอยู่เสมอ เพียงแต่ยังไม่แสดงผลออกมาเท่านั้น จนกว่ากรรมดีนั้นจะมีกำลังอ่อนลง เมื่อใดโอกาสก็จะเขาทำหน้าที่แทนที่ ในระหว่างนั้น บาง ในชาติต่อไปนั่นเอง

ดังนั้น ผู้วิจารณ์เห็นว่า การล้างบาปไม่มีในพระพุทธศาสนาอย่างแน่นอน บุญและบาปนำมาลบล้างกันไม่ได้อย่างเด็ดขาด โดยยึดแนวคิดว่าการล้างบาป ก็คือ การสารภาพความผิดแล้วบาปทั้งหมดก็จะหลุดหายไปอย่างที่ทำกันในศาสนาคริสต์ แต่โดยความเป็นจริงแล้ว พระพุทธเจ้าหาได้ทรงปฏิเสธการล้างบาปไม่ พระองค์กลับทรงตรัสย้ำถึงวิธีการล้างบาปที่ถูกต้อง มีใช้เพียงแคปากพูด หรืออาบ น้ำ นั่นคือ ทรงตรัสรับรองว่า บาป สามารถล้างได้โดยการชำระล้างที่กิเลสอันเป็นเหตุให้เกิดบาปนั้นๆ อีกทีหนึ่ง ด้วยมรรคญาณ ซึ่งเป็นการล้างบาปที่แท้จริง ก็คือ ผู้มีกายสะอาด มีวาจาสะอาด มีใจสะอาด ไม่มีอาสวะเป็นผู้สะอาด ถึงพร้อมด้วยความสะอาดบัณฑิตทั้งหลายเรียกว่าเป็นผู้ล้างบาปได้ ย่อมล้างมิจฉาทิฐิได้ ล้างบาปอกุศลธรรมเป็นอันมากที่

เกิดขึ้นเพราะมีฉันทิทธิเป็นปัจจัยได้ และกุศลธรรมเป็นอันมากย่อมถึง ความเจริญเต็มที่เพราะสัมมาทิทธิเป็นปัจจัย เพราะบุคคลผู้ชำระล้างบาปได้ทั้งหมด ทั้งภายในและภายนอก ในอายตนะทั้งหมดไม่กลับมาสู่ต้นเหตุ และทิทธิในเทวดาและมนุษย์ผู้ยังท่องเที่ยวอยู่ในกัป 3 บัณฑิตเรียกผู้นั้นว่า ผู้ล้างบาปได้แล้ว บาป - กรรมที่เราทำไว้ในชาติอื่นๆ แต่ปางก่อน บัดนี้ เราจะลอยบาปนั้นเสียตรงนี้ เราได้มีความเห็นอย่างนี้มาแต่เดิม เรานั้นครั้งฟังพระวาจาสุภาสิต อันเป็นบทที่ประกอบด้วยเหตุผลแล้ว ก็ได้พิจารณาเห็นเนื้อความตามความเป็นจริง ได้อย่างถ่องแท้ โดยแยกคาย ล้างบาปได้หมดแล้ว เป็นผู้ไม่มีมลทิน หมดจดสะอาด บริสุทธิ์ เป็นทายาทของพระพุทธเจ้า เป็นบุตรพุทธโอรส เราก้าวลงสู่กระแสน้ำ คือ มรรคอันมีองค์ 8 ลอยบาปได้หมดแล้ว จึงบรรลุวิชา 3 ได้ทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรีคาถา ปุณณเถรีคาถา ปรากฏข้อความว่า “พราหมณ์กล่าวด้วยภาษิตเหล่านี้ว่า ฉันทขอถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ ผู้คงที่ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก ขอสมทานศีล ข้อนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ฉันท เมื่อก่อน ฉันทเป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระพรหม วันนี้ฉันทเป็นพราหมณ์จริง ฉันทได้วิชา 3 มีความสวัสดี จบเวท และเป็นผู้ล้างบาปได้แล้ว”

เอกสารอ้างอิง

- พระภิกษุญาณพิศาลเมธี วิ. (ประเสริฐ มนต์เสวี). (2561). *การล้างบาป แกไขกรรม ตามคัมภีร์พุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาสนไทย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระพุทธศาสนาในสายตานักธรรมจาริกจีน
BUDDHISM IN THE EYES OF CHINESE PILGRIMS

สุรเวท โตเจริญ¹, พระมหาปริตส์ วรกจิโจ²
Suravet Tocharoen¹, Phramaha Paritas Vorakicco²

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
Buddha Panya Sri Thawarawadee Buddhist College
Corresponding Author Email: Paritat.Pom@gmail.com

Received 15 June 2025; Revised 29 June 2025; Accepted 30 June 2025

บทนำ

หนังสือชื่อเรื่อง “พระพุทธศาสนาในสายตานักธรรมจาริกจีน” แปลและเรียบเรียงโดย ส.ธรรมวิสัย ต้นฉบับคือข้อเขียนเรื่อง Buddhism in India as Described by the Chinese Pilgrims AD 399-698 ประพันธ์โดย Kanai Lal Hazra ซึ่งได้นำเผยแพร่ในธรรมจักรฯ รวม 15 ตอน โดย กองบรรณาธิการธรรมจักรฯ ได้รวบรวมและจัดพิมพ์เป็นหนังสือเล่มนี้ ซึ่งมีจำนวน 201 หน้า เนื้อหาโดยรวมของหนังสือเล่มนี้ เป็นเรื่องราวของนักธรรมจาริกจีนที่เดินทางไปอินเดีย 3 คน คือ ฟาเหียน เหยียงจั้ง และ อี้จิ้ง รวมทั้งเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในแง่มุมต่าง ๆ จากบันทึกของธรรมจาริกทั้ง 3 คน ซึ่งได้สะท้อนภาพของพระพุทธศาสนาในอินเดียสมัยนั้น

ผู้วิจารณ์มีความสนใจในหนังสือเรื่องพระพุทธศาสนาในสายตานักธรรมจาริกจีน เนื่องจากมีเนื้อหาในเชิงประวัติศาสตร์และพุทธศาสนา โดยเนื้อหาดังกล่าวได้สะท้อนถึงวิถีชีวิตของคนอินเดียสมัยก่อน ที่แสดงถึงวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมทางพุทธศาสนา ทำให้สามารถทราบถึงต้นทุนทางสังคมยุคของคนนั้น ซึ่งผู้วิจารณ์เคยศึกษาหัวข้อของต้นทุนทางสังคมในเชิงสังคมศาสตร์มาก่อน จึงเป็นแรงบันดาลใจส่วนหนึ่งที่ทำให้อยากอ่านและศึกษาหนังสือเล่มนี้

หนังสือเล่มนี้ประกอบไปด้วยเนื้อหา จำนวน 8 บท ได้แก่ บทที่ 1 เรื่องของนักธรรมจาริกจีน บทที่ 2 ชื่อของประเทศอินเดีย บทที่ 3 ชีวิตของพระสงฆ์ในอาราม บทที่ 4 พิธีกรรมของพระสงฆ์ บทที่ 5 วิธีรักษาสุขภาพของพระสงฆ์ บทที่ 6 สภาพทั่วไปของพระพุทธศาสนา บทที่ 7 พระพุทธศาสนาในยุคคุปตะและยุคหลังคุปตะในอินเดีย บทที่ 8 พระพุทธศาสนาในยุคพระเจ้าหรรษวรรณะ

เนื้อหา

บทที่ 1 เรื่องของนักธรรมจาริกจีน

ในยุคนั้น มีนักธรรมจาริกจีน 3 คนที่มีชื่อเสียง ได้แก่ ฟาเหียน เหยิงจ้งและอึ้ง ที่เดินทางไปอินเดีย เพื่อการปฏิบัติทางพุทธศาสนาที่ถูกต้อง และศึกษาภาษาสันสกฤตเพื่อศึกษาคำสอนของพุทธศาสนาจากเหล่านักปราชญ์ในพุทธศาสนา นอกจากนี้แล้วนักธรรมจาริกจีนทั้ง 3 รูป ยังได้เยี่ยมชมปูชนียสถานที่สำคัญและสืบหาพระคัมภีร์สำคัญทางพุทธศาสนาอีกด้วย อย่างไรก็ตามนักธรรมจาริกทั้ง 3 คนได้เดินทางไปในเส้นทางเดียวกัน ฟาเหียน เป็นนักธรรมจาริกจีนยุคแรก ๆ ที่ไปอินเดีย เขาศึกษาพุทธศาสนาที่เมืองฉางอานแต่รู้สึกไม่พอใจต่อการศึกษาที่นั่น จึงได้เดินทางไปอินเดีย เพื่อการศึกษา ตามที่ตนเองต้องการพร้อมกับพระสงฆ์รูปอื่น นอกจากนี้เขายังไปเพื่อสืบหาพระไตรปิฎกฉบับสมบูรณ์ที่จารึกด้วยภาษาดั้งเดิม โดยฟาเหียนเดินทางไปอินเดียตามเส้นทางทางบกและกลับสู่จีนโดยเส้นทางทะเล ทั้งนี้ในการเดินทางเขาได้แวะเยือนลังกา ขวาและสุมาตราในการเดินทางขากลับสู่จีนอีกด้วย

เหยิงจ้ง สืบเชื้อสายจากตระกูลขุนนางใหญ่และได้บวชที่วัดในเมืองโล่หยาง เขาได้ศึกษาพระสูตรต่าง ๆ อาทิเช่นพระสูตรฝ่ายมหายานจนแตกฉาน เขาได้เดินทางไปอินเดียในปี พ.ศ. 1172 โดยเส้นทางบกผ่านอาณาจักรมากมาย ระหว่างทางได้มีกษัตริย์จากแคว้นต่าง ๆ ทรงออกมาต้อนรับ และล้วนแต่อยากให้เขาพำนักอยู่เป็นการถาวรแต่เหยิงจ้งต้องการเดินทางกลับจีนเพื่อนำพระธรรมคำสอนกลับไปเผยแผ่ เหยิงจ้งได้เดินทางผ่านเส้นทางต่างๆเช่นทะเลและพายุหิมะเพื่อไปศึกษาพระสูตรและภาษาต่าง ๆ โดยเขาได้แวะเมืองสำคัญมากมาย อาทิเช่น ราชบุรี มฤดา อโยธยา โกสัมพี สาวตถิ กุสินารา นาลันทา และราชคฤห์ เป็นต้น เหยิงจ้งยังมีความฉลาดหลักแหลมและได้รับความนับถือและศรัทธาจากกษัตริย์พราหมณ์และประชาชนอินเดียมากมาย โดยเหยิงจ้งได้รับยกย่องให้เป็น เทพเจ้าแห่งมหายานและโมกษภิกษุของพระเจ้าหรรษวรณะ

อึ้ง บวชเมื่ออายุได้ 14 ปี เขาได้ศึกษาคัมภีร์ต่าง ๆ ในพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเหตุให้เขาอยากไปเรียนภาษาสันสกฤตและศึกษาคัมภีร์ของพุทธศาสนาในอินเดีย เขาเดินทางไปอินเดียทางเรือโดยผ่าน สุมาตรา ศรีวิชัย มะลายา อึ้งได้เรียนภาษาสันสกฤต รวมทั้งศึกษาคัมภีร์การแพทย์และเวชศาสตร์ นอกจากนี้เขายังได้แปลคัมภีร์สันสกฤตอีกด้วย ช่วงปลายของชีวิต อึ้งร่วมกับพระชาวอินเดียแปลคัมภีร์ 50 คัมภีร์ และรวบรวมเป็นหนังสือจำนวน 230 เล่ม

บทที่ 2 ชื่อของประเทศอินเดีย

ชาวจีนมีคำเรียกชื่อประเทศอินเดียหลายคำ อาทิเช่น เทียนซู เซนตู เสียนไท่ เหยิงจ้งให้ความเห็นว่า ชื่อทั้ง 3 เป็นการแปลความหมายที่ผิด โดยเขาคิดว่า ยินตูเป็นชื่อเรียกอินเดียที่เหมาะสมที่สุด คำว่า ยินตูในภาษาจีนหมายถึง พระจันทร์ ชาวอินเดียมักเปรียบพระจันทร์กับสัตว์บุรุษผู้สอนธรรมให้แก่ประชาชนเช่นเดียวกันกับพระจันทร์ที่สาดแสงสว่างให้แก่โลก ชาวจีนได้ใช้คำว่า ยินตู เป็นชื่อของประเทศอินเดีย นับตั้งแต่ยุคของเหยียนจ้งสืบมา อย่างไรก็ตาม อึ้งได้กล่าวว่า ยินตู มิใช่ชื่อที่ถูกต้องสำหรับอินเดีย โดยคัมภีร์

พรหมศาสตร์ได้กล่าวไว้ว่า คำว่า อาณาจักรแห่งพรหมเป็นอีกชื่อหนึ่งที่ใช้เรียกอินเดีย รวมถึง คำว่า ชมพูทวีป ที่มาจากรวรรณคดีพระพุทธศาสนาก็ใช้เรียกเช่นกัน หากกล่าวถึงเรื่องของรูปทรงของอินเดีย เอียงจึงกล่าวไว้ว่า อินเดียมีรูปทรงคล้ายพระจันทร์ครึ่งดวง โดยหมายความถึงพื้นที่ทางตอนเหนือของอินเดียที่มีลักษณะกว้างหรืออ้วน ในขณะที่พื้นที่ทางตอนใต้ของอินเดียเป็นรูปสามเหลี่ยม นอกจากนี้ เอียงจึงยังได้แบ่งภูมิภาคของอินเดียออกเป็น 5 ภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคตะวันออก ภาคตะวันตก ภาคกลาง และภาคใต้

บทที่ 3 ชีวิตพระในวัด

เอียงจึงและอึ้งได้บันทึกเรื่องคำสอนของพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับเรื่องกิริยามารยาทและการปฏิบัติตัวของพระสงฆ์และชาวพุทธในอินเดียไว้หลายประเด็น อาทิเช่น การแสดงความเคารพ การนุ่งห่มจีวร การต้อนรับแขกผู้มาเยือนของพระสงฆ์ เครื่องบริขารที่จำเป็น รวมไปถึงระเบียบวินัยของภิกษุณีอีกด้วย นอกจากนี้ เขายังได้กล่าวยกย่องภิกษุณีและเรื่องการจัดการกับมรดกของผู้ตายอีกด้วย เอียงจึงได้กล่าวถึงระบบการศึกษาของอินเดียสมัยนั้นว่า พระสงฆ์และคฤหัสถ์ต้องไปศึกษาที่มหาวิทยาลัยนันทา ซึ่งมีศาสตร์มากมายให้ศึกษา อาทิเช่น พระเวท เหตุวิทยา โดยมีอาจารย์ผู้สอนที่คงแก่เรียน ทั้งนี้มหาวิทยาลัยแห่งนี้ ยังได้รับเงินพระราชทานจากกษัตริย์อีกด้วย ที่มหาวิทยาลัยนันทามีพระสงฆ์เดินทางมาเรียนกว่า 30,000 รูป เพราะฉะนั้นจึงมีหอพักด้วยด้วย นอกจากนี้ภาพรวมของระบบการศึกษาในอินเดียยุคก่อนจะอาศัยการท่องจำมากกว่าการจดบันทึก อาทิเช่น การท่องจำพระไตรปิฎก เป็นต้น

บทที่ 4 พิธีอุปสมบท

การอุปสมบทในอินเดียสมัยนั้นต้องมีการตรวจคุณสมบัติของผู้ที่ต้องการบวชอย่างเคร่งครัด โดยพระอุปัชฌาย์และพระอาจารย์เป็นผู้ที่มีความสำคัญมาก เนื่องด้วยเป็นผู้สอนและประกอบพิธีกรรมให้ อึ้งยังได้กล่าวถึงฤดูกาลต่าง ๆ ในอินเดีย โดยผู้ขอบวชจะบันทึกเวลาบวชที่แน่นอนว่า ต้องการบวชช่วงฤดูใดและบวชในเวลากลางวันหรือกลางคืน ในอินเดียสมัยนั้นจะให้ความสำคัญกับลำดับอาวุโสของพระเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ การจำพรรษาเป็นกิจที่สำคัญมากเช่นเดียวกัน เนื่องจากเป็นธรรมเนียมปฏิบัติในอินเดียสมัยนั้นมาช้านาน โดยพระสงฆ์ต้องอยู่ประจำในช่วงฤดูฝนเป็นเวลา 3 เดือน อึ้งยังได้บันทึกเรื่องพิธีปวารณาที่ทำในวันออกพรรษาเพื่อให้พระสงฆ์ได้สำราญความผิดที่ตนเองได้ทำในระหว่างจำพรรษา นอกจากนี้การสวดมนต์และการไหว้เจดีย์ในสมัยนั้นมีความสำคัญมากเช่นกัน และเรื่องสุดท้ายในหมวดนี้ที่ได้บันทึกไว้คือระเบียบพิธีกรรมเกี่ยวกับกบปียภูมิหรือพื้นที่สำหรับใช้เป็นครวของพระสงฆ์ ตามธรรมเนียมของอินเดียพระสงฆ์จะกำหนดให้อารามทั้งอารามเป็นกบปียภูมิ อย่างไรก็ตามพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้ส่วนใดส่วนหนึ่งในอารามเป็นกบปียภูมิเท่านั้น

บทที่ 5 วิธีรักษาสุขภาพของพระสงฆ์

เอียงจึงได้บันทึกไว้ว่าพระสงฆ์รวมถึงชาวอินเดียเป็นผู้ที่รักสุขภาพและความสะอาดมาก หากเกิดการเจ็บป่วย ผู้ป่วยจะอดอาหารถึง 7 วัน ซึ่งโดยทั่วไปคนป่วยมักมีอาการดีขึ้น แต่หากอาการยังไม่ดีขึ้นจึงจะกิน

ยา ในเรื่องของสุขอนามัย พระสงฆ์จะทำความสะอาดฟันและลิ้นด้วยไม้สีฟัน และล้างมือและเท้าก่อนฉันอาหารภาชนะต่าง ๆ ต้องทำความสะอาดและจัดเก็บเป็นอย่างดี อินเดียในยุคนั้น ผู้คนจะอาบน้ำชำระร่างกายบ่อยมาก โดยได้บันทึกไว้ว่ามีโรงอาบน้ำตั้งอยู่เกือบทุกที่ ทั้งพระและคฤหัสถ์ล้วนใส่ใจในสุขภาพ โดยออกกำลังด้วยการเดินและการกินแต่พอดีตามเวลาที่เหมาะสม นอกจากนี้ อัจฉิงยังได้กล่าวถึงแพทย์ในอินเดียว่าเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญสูงและควรค่าแก่การเคารพเพราะช่วยชีวิตคนไข้ให้รอดพ้นจากความตาย อัจฉิงยังได้กล่าวถึงเรื่องของสุขภาพที่เสื่อมเสียอันเนื่องมาจากธาตุทั้ง 4 เปลี่ยนแปลงตามคำกล่าวของพระพุทธเจ้า รวมถึงการใช้สมุนไพรเช่น สมอในการรักษาโรคท้องร่วง การใช้โสมชมรักษาไข้ อย่างไรก็ตาม ได้มีการบันทึกไว้ว่าชาวอินเดียไม่ชอบกินหัวหอมเพราะมีกลิ่นเหม็นและไม่สะอาด แต่สำหรับพระสงฆ์แล้วสามารถฉันหัวหอมได้ในเวลาที่อาพาธเท่านั้น

บทที่ 6 พระพุทธศาสนาในจีนยุคราชวงศ์ต่างๆ ระหว่างศตวรรษที่ 3 – 17 (พุทธศตวรรษที่ 8 – 22)

สุมาเอียนได้เป็นปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์จิ้นใน ค.ศ.280 และต่อมานายพลลิวอี้ที่สืบเชื้อสายจากสุมาเอียนได้ตั้งราชวงศ์ใหม่ขึ้น ได้แก่ ราชวงศ์ลิวซุง จากบันทึกเอกสารของจีน ศาสนาพุทธได้แพร่หลายในจีนโดยการอุปถัมภ์ของจักรพรรดิจิ้นใต้ มีไชจักรพรรดิจิ้นทางตอนเหนือ อาทิเช่น จักรพรรดิเหลียงวู่ตี้ โดยพระองค์สนับสนุนให้มีการรวบรวมพระไตรปิฎกขึ้นเป็นภาษาจีน และมีการสร้างวัดมากมาย ทำให้ชาวจีนหันมานับถือพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง ต่อมาในสมัยราชวงศ์สุย จักรพรรดิเวินตี้ ซึ่งเปรียบเสมือนพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดีย ได้สร้างความเจริญให้ถึงพุทธศาสนาเป็นอันมาก โดยพระราชทานพระบรมสารีริกธาตุและสร้างเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานไว้ทั่วประเทศจีน ส่วนในยุคราชวงศ์ถัง พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองอย่างมากเช่นกัน โดยปรากฏอยู่ในศิลปะวัฒนธรรมของจีนในสมัยนั้น นอกจากนี้ยังมีการบันทึกไว้ว่าจักรพรรดิดู่โหว ได้ทรงออกบวชเป็นภิกษุณีและทรงงานหนักในการเผยแผ่พุทธศาสนา รวมไปถึงทรงสร้างปฏิมากรรมและวรรณกรรมไว้มากมาย ดังนั้นจึงถือว่าเป็นยุคแห่งพุทธศิลป์และความรุ่งเรืองทางปรัชญาของพุทธศาสนา

บทที่ 7 พระพุทธศาสนาในยุคคุปตะและยุคหลังคุปตะในอินเดีย

ศรีคุปตะมหาราช ทรงตั้งราชวงศ์คุปตะขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 9 ในยุคนั้นพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก และรวมถึงด้านการเมืองอีกด้วย โดยพระเจ้าศรีคุปตะได้สร้างวัดจิ้นขึ้นมากมาย ซึ่งเรื่องนี้ได้ถูกบันทึกโดยอิจิง ทั้งนี้หวังเฮียน จื่อ ยังได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างอินเดียกับลังกา ในด้านพุทธศาสนา โดยกษัตริย์ลังกาได้ทรงสร้างวัดขึ้นที่พุทธคยา นอกจากนี้ฟาเหียนยังได้บันทึกไว้ว่า ฌปาณลิบุตร มีวัดนิกายเถรวาทและมหายานที่มีพระสงฆ์พำนักอยู่มากมายและมียังการสร้างพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ ณ เจดีย์ทั้ง 4 มุมเมือง ส่วนในสมัยพระเจ้าจันทรคุปตะที่ 2 พุทธศาสนาก็มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากเช่นกันโดยมีหลักฐานปรากฏว่าประชาชนจะดำรงตนอยู่ในศีลในธรรม โดยภาพรวมแล้ว ราชวงศ์ของอินเดียในยุคนั้นได้

อุปถัมภ์และนับถือพุทธศาสนารวมทั้งปฏิบัติด้วยความเคารพต่อวัดและพระสงฆ์อย่างสูงสุด ณ เมืองปาฏลีบุตร มกุฎราชธานี พุทธศาสนานิกายเถรวาท ล้วนเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาในยุคราชวงศ์คุปตะครองอินเดีย ในสมัยนั้นได้มีนักปราชญ์และวรรณกรรมคัมภีร์ที่มีการแปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาจีนเกิดขึ้นมากมาย

บทที่ 8 พระพุทธศาสนาในยุคพระเจ้าหรรษวรรณะ

พระเจ้าหรรษวรรณะเป็นมหาราชที่ทรงอำนาจมาก ก่อนขึ้นครองราชย์พระองค์ได้ทรงพบกับพระโพธิสัตว์และได้ทรงให้คำมั่นสัญญาว่าจะปกครองบ้านเมืองด้วยความเมตตากรุณา ซึ่งส่งผลให้อาณาจักรของพระองค์มีความเจริญรุ่งเรืองและมีกองทัพที่ยิ่งใหญ่มาก พระองค์ทรงนับถือทั้งนิกายเถรวาทและมหายาน อีกทั้งยังทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนาและศาสนาฮินดูอีกด้วย พระองค์ทรงสร้าง สถูป และปุษยาสถานประดิษฐานทั่วราชอาณาจักร นอกจากนี้เฮียงจึงได้พบกับพระเจ้าหรรษวรรณะและได้เป็นกัลยาณมิตรต่อกันด้วย พระเจ้าหรรษวรรณะได้ทรงจัดการประชุมขึ้นระหว่างนิกายมหายาน เถรวาทและพราหมณ์ ในเรื่องการบริหารจัดการ พระองค์ทรงแบ่งเวลาทุกวันออกเป็น 2 ช่วง ได้แก่ ช่วงบริหารปกครองบ้านเมืองและช่วงบำเพ็ญพระกุศล พระองค์ทรงมีศรัทธาอย่างมากในพุทธศาสนาและได้ทรงสร้างพุทธสถานมากมาย พระเจ้าศิลาทิติยะ เป็นกษัตริย์อีกพระองค์ที่ทรงศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก บันทึกของเฮียงจิง ยังกล่าวไว้อีกว่า พราหมณ์เกิดความอิจฉาพระสงฆ์เนื่องจากกษัตริย์ทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนามาก จนทำให้พราหมณ์วางแผนปลงพระชนม์กษัตริย์แต่ไม่สำเร็จ จากบันทึกนี้แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในอินเดียยุคโบราณได้เป็นอย่างดี โดยมีข้อมูลสนับสนุนจากจำนวนพระสงฆ์ที่นับแสนรูปที่มาจากหลากหลายนิกาย กระจายอยู่ทั่วภายในราชอาณาจักร

บทวิจารณ์

ผู้วิจารณ์ใช้หลักการวิเคราะห์และวิจารณ์งานประพันธ์ของหนังสือเล่มนี้ โดยพิจารณาจาก 4 ประเด็นหลัก ได้แก่

- 1) คุณค่าด้านวรรณศิลป์ ได้แก่ การร้อยเรียงถ้อยคำของหนังสือ ความรู้สึกและความหมายของถ้อยคำและภาษาที่ผู้แต่งเลือกใช้
- 2) คุณค่าด้านเนื้อหาสาระ แนวคิดและวิธีนำเสนอ โดยกล่าวควบคู่กันไปกับการวิเคราะห์และวิจารณ์
- 3) คุณค่าด้านสังคม กล่าวคือ วรรณกรรมสามารถสะท้อนให้เห็นสภาพของสังคมได้อย่างไรและสามารถจรรโลงสังคมได้อย่างไร
- 4) การนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยผู้อ่านสามารถนำแนวคิดและประสบการณ์จากเรื่องที่อ่านไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างไร

ผู้วิจารณ์จะใช้วิธีวิจารณ์ดังกล่าวนี้ โดยกล่าวถึงองค์ประกอบของหนังสือที่โดดเด่นและสามารถสะท้อนส่วนสำคัญของบทประพันธ์ได้ โดยสะท้อนแง่มุมด้านต่างๆ อาทิเช่น ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา และวรรณศิลป์ เป็นต้น

ประเด็นที่เห็นด้วย

1. ภาพรวมของหนังสือ

หนังสือเรื่อง “พระพุทธศาสนาในสายตานักธรรมจาริกจีน” เป็นหนังสือที่รวบรวมเรื่องราวหลากหลายแง่มุม จากบันทึกของนักธรรมจาริกจีน 3 คน แปลโดย ส.ธรรมวิสัย ซึ่งได้บรรยายและถ่ายทอดโดยแบ่งเนื้อหาเฉพาะเรื่องและรวบรวมเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกันคนละเวลาในอินเดียยุคก่อนเข้าด้วยกัน โดยแสดงแนวคิดรวบยอด หรือ concept ของเนื้อหาประเภทเดียวกันไว้ในบทเดียวกัน ทำให้ผู้อ่านสามารถมองเห็นภาพรวมได้ในคราวเดียวโดยไม่ยาก นอกจากนี้ เวลาอ่านจะเกิดความต่อเนื่องของเหตุการณ์ ซึ่งง่ายต่อการทำความเข้าใจ ติดตามเรื่องราว และจินตนาการ โดยหนังสือมีจำนวนทั้งสิ้น 8 บท ซึ่งเป็นจำนวนที่ไม่มาก และไม่น่าเบื่อเกินไป อีกทั้งเนื้อหาในแต่ละบทมีจำนวนที่พอดี ผู้อ่านสามารถใช้เวลาไม่มากในการอ่านแต่ละบท เปรียบเสมือนการชมละคร 8 เรื่อง 8 รัชชาติ โดยเกิดอารมณ์สที่น่าดึงดูดและไม่น่าเบื่อ

2. ด้านวรรณศิลป์

ผู้เขียนมีความสามารถในการใช้ภาษาในการถ่ายทอดความรู้ด้านวิชาการได้เป็นอย่างดี โดยสามารถใช้ภาษาไทยได้อย่างสละสลวย นอกจากนี้ผู้เขียนยังสามารถเลือกสรรคำมาใช้ถ่ายทอดได้ถูกต้องกับบริบท อาทิเช่น บริบทด้านพุทธศาสนา บริบทด้านวัฒนธรรมและบริบทด้านประวัติศาสตร์ เป็นต้น โดยมีการใช้คำภาษาบาลีสอดแทรกเพื่อให้ได้ความหมายที่ลึกซึ้งและเกิดอารมณ์ นอกจากนั้นผู้เขียนยังใช้กลวิธีการเขียนเหมือนการเล่าเรื่องราวในอดีต โดยสามารถถ่ายทอดเหตุการณ์ที่สำคัญต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ที่มีความซับซ้อนและเป็นทางการได้ โดยผู้อ่านไม่รู้สึกรู้สึกถึงความเป็นทางการแต่เหมือนมีผู้รู้มาเล่าเรื่องราวให้ฟัง ทำให้อ่านแล้วไม่อาจวางหนังสือลงได้เพราะมีความน่าติดตาม อาจกล่าวได้ว่า ผู้เขียนได้สื่อสารโดยผ่านการเล่าเรื่องในอดีตนั้น ซึ่งหมายถึงการใช้เทคนิคแบบการบรรยายโวหาร (Narration)

ในส่วนของการถ่ายทอดเนื้อหาด้าน สถานที่ ทิวทัศน์ วัฒนธรรม และสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอินเดียในยุคโบราณ ผู้เขียนสามารถพรรณนาได้อย่างเห็นภาพและมีความลึกซึ้ง จัดเป็นการพรรณนาโวหาร (Description) ที่มีคุณภาพและทำให้ผู้อ่านเห็นภาพตามได้ นอกจากนี้ผู้เขียนยังสามารถใช้คำคุณศัพท์ซึ่งมีหน้าที่ขยายคำนามและคำสรรพนามได้เป็นอย่างดี จึงทำให้เรื่องราวในอดีตกลับมามีชีวิตอีกครั้ง เหมือนผู้อ่านได้เข้าไปอยู่ในเหตุการณ์จริง

สำหรับความรู้ในด้านคำศัพท์ ผู้เขียนมีความรู้ ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับคำในภาษาบาลี กล่าวคือเนื้อหาบางช่วงในหนังสือมีการอธิบายความหมายของคำประกอบคำศัพท์เฉพาะที่เป็นภาษาบาลี ซึ่งทำให้ผู้อ่านสามารถอ่านเกิดความเข้าใจและอ่านได้อย่างลื่นไหล เกิดความน่าดึงดูดในการอ่านและเกิดจินตนาการ อีก

หนึ่งประเด็นที่ผู้เขียนสามารถสร้างเสน่ห์และความเข้าใจให้กับผู้อ่านคือ การแสดงภาพประกอบเนื้อหาในหนังสือที่เกี่ยวกับสถานที่และวัตถุต่าง ๆ ที่มีอยู่จริง โดยแทรกภาพเหล่านั้นไว้ในตอนท้ายแต่ละบท ทำให้ผู้อ่านสามารถเกิดจินตนาการ มองเห็นภาพและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมของอินเดียสมัยนั้นได้อย่างชัดเจน

3. ด้านการถ่ายทอดเนื้อหาสาระ

ผู้เขียนสามารถถ่ายทอดเรื่องราวของการเดินทางสมัยโบราณ การเจริญสัมพันธไมตรีทางพุทธศาสนากับต่างประเทศ และรูปแบบทางการเมืองการปกครองที่มีเนื้อหาในเชิงวิชาการผนวกกับสารคดีได้อย่างชัดเจน ในส่วนของเนื้อหาที่มีความเป็นวิชาการ ผู้เขียนใช้ประโยคที่อ้างอิงถึงนักคิด นักปรัชญา หรือนักทฤษฎีเพื่อกล่าวเสริมหลักการต่าง ๆ ซึ่งทำให้เนื้อหานี้ ๆ เกิดความน่าเชื่อถือและมีความเป็นวิชาการ นอกจากนี้ ในบางช่วงผู้เขียนได้อธิบายความหมายของคำศัพท์เฉพาะไว้เพิ่มเติม ในขณะที่บางช่วงผู้เขียนได้ถ่ายทอดเนื้อหาโดยแสดงความคิดเห็นสลับกับข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงที่สามารถพิสูจน์ได้ ซึ่งเป็นการฝึกให้ผู้อ่านได้ใช้ความคิด พินิจพิจารณาข้อมูลสลับกับการรับข้อมูลแบบการสื่อสารทางเดียว ซึ่งทำให้ผู้อ่านได้ฝึกกระบวนการคิดแบบ critical thinking เทคนิคนี้ได้สร้างความเพลิดเพลินในการอ่านหนังสือ อย่างไรก็ตาม ในขณะเดียวกันยังสามารถทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้อีกด้วย เนื่องจากผู้อ่านต้องเชื่อมโยงความรู้เดิมที่มีอยู่เข้ากับความรู้ใหม่ที่ได้จากหนังสือเล่มนี้ เสมือนการค้นพบจิ๊กซอว์ตัวใหม่ ซึ่งนับเป็นการถ่ายทอดเนื้อหาที่ดีและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

4. คุณค่าด้านสังคม

การศึกษาพุทธศาสนาในเชิงลึกและเกิดความแตกฉานอาจมิใช่การศึกษาด้านคำสอน และพระไตรปิฎกเพียงอย่างเดียว หากแต่ควรศึกษาพุทธศาสนาในเชิงประวัติศาสตร์ด้วย เพื่อให้ทราบถึงที่มาและที่ไป รวมทั้งความเป็นมาของเรื่องราวต่างๆ และยังสามารถใช้ประวัติศาสตร์ประกอบการวิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆในทางพุทธศาสนา ซึ่งทำให้เกิดมุมมองและเห็นภาพที่แตกต่างออกไป เป็นการเพิ่มความรู้อีกมุมหนึ่งในการเรียนพุทธศาสนาได้ซึ่งเนื้อหาของหนังสือเล่มนี้สามารถตอบโจทย์ดังกล่าว

หนังสือเล่มนี้ได้ให้ความรู้ด้านพุทธศาสนาในเชิงวัฒนธรรม ซึ่งสามารถสร้างแรงบันดาลใจเชิงบวกต่อทั้งพระและฆราวาส ในการค้นคว้าหาความรู้ด้านพุทธศาสนาเพิ่มเติมเนื่องจากก่อให้เกิดทั้งความรู้และความศรัทธา โดยกระบวนการดังกล่าวสามารถสร้างนักอ่าน นักคิด และนักวิชาการด้านพุทธศาสนาได้ ซึ่งเป็นกำลังที่สำคัญในการจรรโลงศีลธรรมให้กับสังคมในยุคปัจจุบันที่ให้ความสำคัญด้านวัตถุและการสื่อสารแบบดิจิทัลเพิ่มมากขึ้น ได้กลับมาให้ความสำคัญกับคำสอนในทางพุทธศาสนา โดยผลิตผลงานวิชาการ บทความ และอาจกระตุ้นให้เกิดผู้เทศน์ที่ทำงานให้กับพุทธศาสนามากขึ้น

นอกจากนี้การอ่านหนังสือในเชิงพุทธประวัติและประวัติศาสตร์การจาริกในต่างแดน ยังก่อให้เกิดพลังบวกในการทำมาหากิน เนื่องด้วยตัวอย่างมากมายในหนังสือที่แสดงให้เห็นถึงความเมตตากรุณา และความมีคุณธรรมของคนในอินเดียยุคโบราณที่มีจิตศรัทธาและเลื่อมใสในพุทธศาสนา อาทิเช่น การสละวัตถุและปัจจัย

ให้แก่สังคมและประเทศชาติ ซึ่งหากผู้อ่านได้กระทำตามอย่าง อาจสามารถสร้างแรงกระเพื่อม และช่วยให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงและเกิดเป็นสังคมแห่งการให้แบบไม่มีที่สิ้นสุด

5. ความรู้ที่ได้จากหนังสือ

เมื่ออ่านหนังสือเล่มนี้แล้ว ผู้อ่านสามารถเห็นภาพที่แตกต่างระหว่างสังคมในสมัยโบราณกับสังคมในยุคปัจจุบันอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ ตีความและการเข้าใจคุณค่าในสิ่งที่เป็นนามธรรมซึ่งยากแก่การทำความเข้าใจในเชิงลึก อาทิเช่น ในอินเดียยุคโบราณ ครูซึ่งเป็นผู้ถ่ายทอดสรรพวิชาความรู้ได้รับการยกย่องอย่างสูงด้วยการสรรเสริญจากทั้งประชาชนและข้าราชการ อาทิเช่น อาจารย์ของเหล่าพราหมณ์ที่ต่างทุ่มเทแรงกายแรงใจสั่งสอนศิษย์ของตนด้วยความอดทน จนศิษย์ต่างสำเร็จการศึกษาและกลายเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ โดยเมื่อศิษย์ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ก็ได้กลับมาตอบแทนพระคุณของครูอาจารย์ที่เคยสอนสั่งตน

อย่างไรก็ตาม ในสภาพสังคมปัจจุบัน ครูหรืออาจารย์ เป็นเพียงอาชีพหนึ่งที่ทำเพื่อหาเลี้ยงชีพแลกกับรายได้ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะยังมีครูที่รักในอุดมการณ์ทุ่มเทแรงกายแรงใจในการสอนและอุทิศตนและเวลาให้กับศิษย์ แต่ก็มีได้รับการยกย่องเทิดทูนเท่ากับครูในสมัยอินเดียโบราณ อาจเป็นด้วยอิทธิพลจากปัจจัยมากมายที่เปลี่ยนแปลงตามโลกในยุคปัจจุบัน เช่นค่านิยมในสังคมและอิทธิพลจากวัฒนธรรมในโลกตะวันตก

นอกจากนี้ หนังสือเล่มนี้ยังให้ผู้อ่านยังได้รับความรู้ในเชิงรัฐศาสตร์อีกด้วย กล่าวคือในการพัฒนาและเผยแผ่พุทธศาสนา กระบวนการดังกล่าวสามารถเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวางในสังคม หากได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์ โดยการบริจาคทรัพย์ การสร้างถาวรวัตถุทางพุทธศาสนา และการสนับสนุนวรรณกรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งล้วนแล้วแต่ได้รับการส่งเสริมอันเกิดจากพระราชศรัทธาของกษัตริย์และเจ้านายหลายพระองค์ ซึ่งทำให้พระพุทธศาสนาสามารถเจริญถึงขีดสุดได้ ดังนั้น ผู้ปกครองหรือประมุขแห่งรัฐย่อมมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการทำนุบำรุงและการคงไว้ของพระพุทธศาสนา

ประเด็นที่เห็นต่าง

1. ผู้แปลควรแสดงประวัติย่อของ Kanai Lal Hazra ซึ่งเป็นผู้เขียนต้นฉบับของข้อเขียน เรื่อง Buddhism in India as Described by the Chinese Pilgrims AD 399-698 เนื่องจากท่านเป็นนักวิชาการที่มีชื่อเสียง ได้รับการยกย่องและยอมรับจากนักวิชาการมากมาย รวมทั้งยังได้ผลิตผลงานการประพันธ์หนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนาซึ่งเป็นที่ยอมรับไปทั่วโลก อีกทั้งยังได้เขียนบทความเกี่ยวกับ รัชกาลที่ 4 ในด้านพุทธศาสนาอีกด้วย ทั้งนี้ การแสดงประวัติของผู้เขียนต้นฉบับ นอกจากจะเป็นการสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ผู้อ่านและประกาศเกียรติคุณของผู้เขียนหนังสือแล้ว ยังสามารถเอื้อประโยชน์แก่ผู้อ่านที่ต้องการศึกษางานเขียนชิ้นอื่นของ Kanai Lal Hazra อีกด้วย

2. การถอดเสียงคำอ่านในภาษาจีนเป็นให้ตัวสะกดในภาษาไทยยังไม่ถูกต้อง เนื่องจากเนื้อหาบางบท มีคำศัพท์ที่เมื่อสะกดเป็นภาษาไทยและอ่านออกเสียงแล้ว มีเสียงที่ไม่ตรงกับความหมายของคำ อาทิเช่น

คำว่า “อุหมิง” ในหน้าที่ 60 ซึ่งที่ถูกต้องควรสะกดด้วยคำว่า “อุหมิง” ซึ่งหมายถึง เนื้อหาความรู้ทั้ง 5 ส่วน หากจะอธิบายถึงความหมายในแต่ละคำแล้ว “อุ” แปลว่า ห้า และ “หมิง” หมายถึง เนื้อหาความรู้ นอกจากนี้ ยังมีคำว่า “เซงหมิง” ซึ่งอยู่ในหน้าเดียวกัน โดยคำที่ถูกต้องควรใช้ด้วยคำว่า “เซงหมิง” ซึ่งแปลว่า ศัพทวิทยา เนื่องจาก “เซง” หมายถึง เสียงหรือศัพท์ ส่วน “หมิง” แปลว่า เนื้อหาความรู้ อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์หลักของหนังสือเล่มนี้มิได้มุ่งถ่ายทอดและให้ความรู้ในด้านภาษาจีนและภาษาศาสตร์ การสะกดคำที่ยกตัวอย่างดังกล่าว จึงมิใช่ประเด็นหลักขององค์ความรู้ในหนังสือเล่มนี้ หากแต่ถ้าสามารถปรับปรุงในส่วนนี้ได้ จะทำให้หนังสือเล่มนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

3. เนื่องจากเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้เป็นการรวบรวมงานเขียนของ Kanai Lal Hazra โดยกองบรรณาธิการธรรมจักร ซึ่งได้นำเผยแพร่ในธรรมจักร รวมทั้งหมด 15 ตอน ถ้ามีการอ้างอิงบรรณานุกรมของธรรมจักรทั้ง 15 ตอนดังกล่าว จะช่วยให้ผู้อ่านที่สนใจอ่านงานเขียนนี้ สามารถสืบค้นเพื่ออ่านงานเขียนเวอร์ชันเดิมที่ยังไม่มีการเรียบเรียง ซึ่งอาจเพิ่มอรรถรสในการอ่านในอีกรูปแบบหนึ่งและผู้อ่านอาจได้รับข้อมูลเพิ่มเติมนอกเหนือไปจากเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้

4. การแสดงภาพประกอบของเนื้อหาที่เขียนในแต่ละบท ผู้เขียนควรมีการระบุแหล่งที่มาของภาพและระบุสถานภาพลิขสิทธิ์ของภาพ นอกจากนี้ในแต่ละบทควรใช้ระบบอ้างอิงเดียวกันทั้งหมด เพื่อให้แน่ใจว่าภาพทุกภาพสามารถเชื่อถือและพิสูจน์ได้ การอ้างอิงดังกล่าวยังเป็นการลดการโต้เถียงที่อาจเกิดขึ้นจากความเห็นที่ไม่ตรงกันและการละเมิดลิขสิทธิ์ รวมไปถึงการให้ผู้อ่านสามารถค้นคว้าเพิ่มเติมจากแหล่งข้อมูลที่อ้างอิง

กล่าวโดยสรุป หนังสือเล่มนี้เป็นงานเขียนที่มีคุณค่าในเชิงวิชาการและศาสนาอย่างยิ่ง เนื่องจากนำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์อินเดียโบราณอย่างครอบคลุม ผ่านการบรรยาย พรรณนา และวิเคราะห์จากหลักฐานชั้นต้นที่เชื่อถือได้ นั่นคือบันทึกการเดินทางของนักธรรมจาริกชาวจีน ซึ่งได้เดินทางมายังดินแดนพุทธภูมิในช่วงเวลาต่าง ๆ เพื่อแสวงหาพระธรรมคำสอน ตลอดจนสำรวจสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า การนำเสนอในหนังสือมิใช่เพียงการถ่ายทอดข้อมูลเชิงพรรณนาเท่านั้น หากแต่ยังมีการจัดระเบียบเนื้อหาอย่างมีระบบ ประกอบด้วยภาพประกอบที่ช่วยเสริมความเข้าใจในเชิงภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมให้ชัดเจน สิ่งเหล่านี้ทำให้หนังสือเล่มนี้เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับนักศึกษา ที่ต้องการแหล่งข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์และศาสนา นักวิชาการ ผู้แสวงหาหลักฐานในการศึกษาวิจัย นักประวัติศาสตร์และนักวัฒนธรรมศึกษา ที่ทำความเข้าใจพุทธศาสนาในบริบทข้ามวัฒนธรรม และ ผู้สนใจทั่วไป ที่ต้องการเรียนรู้ความเป็นมาของพุทธศาสนา

ข้อสังเกตสำคัญที่หนังสือเน้นย้ำอย่างชัดเจน คือ ความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในอินเดียยุคโบราณ ซึ่งเกิดขึ้นได้ด้วยองค์ประกอบหลักสองประการ ได้แก่ การอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ เช่น พระเจ้าอโศกมหาราช ผู้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายออกไปทั้งภายในและนอกชมพู

ทวีป ศรัทธาของประชาชนทั่วไป แสดงให้เห็นถึงการหยั่งรากของพระธรรมในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คนในยุคนั้นอย่างมั่นคง

ด้วยเหตุนี้ หนังสือจึงเป็นแหล่งข้อมูลเชิงพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ แต่ยังเป็นแรงบันดาลใจให้นักวิชาการทั่วโลก ทั้งในระดับชาติและนานาชาติ ให้หันมาศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย ตลอดจนบทบาทของนักธรรมจาริกจีน เป็นผู้เชื่อมโยงปัญญาระหว่างวัฒนธรรมตะวันตกและตะวันออกอย่างสำคัญ โดยสรุป หนังสือเล่มนี้จึงอาจถือได้ว่าเป็น “สื่อกลางทางประวัติศาสตร์ศาสนา” ที่เชื่อมอดีตกับปัจจุบัน และมีศักยภาพในการสร้างแรงกระตุ้นให้เกิดการศึกษาวิจัยในอนาคตอย่างต่อเนื่อง

เอกสารอ้างอิง

ส. ธรรมวิสัย. (2562). *พระพุทธศาสนาในสายตานักธรรมจาริกจีน*. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
 เอมอร ดิสปัญญา, วิริยา วัฒนวรานุกร. (2548). *การเขียนอนุচ্ছেทชนิดต่างๆ (Paragraph Writing in Different Forms)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.